DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

a bástyához fonódnak a várőrség legszebb diadalai. Mégis ebben a bástyában lelte meg az ellenség a vár megdöntésének eszközét. Roppant aknát ásatott a bástya alá, telehordta azt szalmával, száraz vesszővel, puskaporral, hogy segedelmül hivja a tűz lidérczhadát. Hiszen próbálja már ő régen felgyujtani a várat, mindennap próbálta a huroktekercscsel, gyujtónyíllal, ki is gyuladt az mindennap, de a várbelieknek sikerült eloltani mindig. Amit azonban most készitett a török a vár alá, az maga a pokol volt. Ez ellen nem volt segedelem. Szeptember 5-én hajnalban föllobbant az akna. A bástya ugy okádta a lángot, füstöt, mintha a pokol kéménye lenne. Megközeliteni, oltani nem lehetett, hiábavaló is lett volna. A tűznek segedelmére jött a vihar, mely a lángot elhordta a házakra. A vár égett. Ugyanakkor ezer meg ezer török kapaszkodott a falakra. A Nádasdy-bástyán a jancsárok be is özönlenek ... Ugy tetszett, vége mindennek ... Ekkor, mint a kölykeit védő oroszlán, a vész helyén terem Zrinyi és kiveri az ellenséget. Kiveri, aki kijuthat, de nagy része ott vérzik el az égő utczákban. Estig folyik a harcz füstben, lángban, ágyuk bömbölése közepette. A várbeliek minden rohamot visszavernek, de megujul az egyre, mert ez a nap a döntés napja.

Szemben az égő várral, a füstfellegben tusakodó vitézekkel, ott a Szemlékhegyen csöndes a szultáni sátor. Nem lebben meg zöld fala. Ha ki közeledik hozzája, az őr fegyvert szegez elébe. Alszik a padisah! Alszik, örök álmát alussza. Nem hallja már a harcz viharát, nem, amiért epedett, a győzelmi trombitaharsogást. Itt törtek össze utolsó nagy tervei Sziget előtt s itt záródott be szemeivel egy egész korszak, a nagy hóditó szultánok kora. És mig ez a korszak bezárult, fenn a várban kigyuladt vakitó fénynyel a magyar lelkesedésnek oly tiszta tüze, mely csillagként röppent hazánk egére és örök ragyogással vonta be azt. Ámde, most csak alszik a mindenható nagy úr, a világ legnagyobb hadvezére, mert ha kitudódnék, hogy meghalt, ki tudja, mily arányokat öltene ez a törökre nézve annyi váratlan eseményt rejtő szigeti kaland. Titokban tartották halálát, nehogy a bástyákon harczoló és már-már győző sereg hanyathomlok megforduljon a hirre és rémülten fusson vissza hazájába.

A nap eldőlt. A tűzvész legyőzte a győzhetetleneket. Zrinyi és vitézei az égő külső várból a belső várba vonultak, hogy amig lehet, itt védjék magukat.

Nem lehetett sokáig. Gyönge menedék volt, össze is függött a külső várral, szét is lőtték már bástyáit és tornyát. A vitézeknek nem volt itt se élelmük, se tüzük, számuk is néhány százra, talán két- vagy háromszázra olvadt. Már másnapon az asszony, a gyerek, kiknek száma tetemes volt, hullani kezdett éhen, szomjan. A tüzes labdák és nyílak zápora is

követte őket végső menedékükre és harmadnap, szeptember 9-én, már köztük tanyázott legyőzhetetlen ellenségük, a tűz, a mindent elárasztó, olthatatlan tűz. Nem volt egyéb választás, mint elégni a romok közt vagy meghalni fegyverrel a kézben. A harmadik lehetőséget, a megadás gondolatát a szigeti hősök régen kitörölték fogalmaik köréből. Szeptember 9-én, tehát harmincznégy napi ostrom, tizennégy roham visszaverése után, mikor odakünn huszonöt-harminczezer török, benn a védők kilencz tizedrésze elesett, világraszóló haditettel ledőlt a kereszténység bástyája. Zrinyi összegyüjtötte megmaradt vitézeit a várudvarra és maga legszebb ruhájába öltözve jelent meg előttük. Deli alakján kékszin bársonymente, rövid dolmány, fején kócsagtollas, bogláros kalpag, kezében görbe szablya. A mente két szárnyában száz-száz arany csörgött, bevarrva oda. Aki megtalálja holttestét, legyen ez a jutalma. Rövid beszédet mondott, melyben felszólitotta vezéreit, hogy mivel a várat tovább védeni lehetetlen, rohanjanak ki vele a törökre és haljanak meg hősökhöz méltóan. A kisded csapat szent lelkesedéssel sereglett vezére körül és késznek nyilatkozott a hazáért meghalni.

Zrinyi erre lebocsájtatta a hidat és elsüttette a kapunál levő nagy ágyut. A vagdalt vasdarabbal telt ágyu utat vágott a török tömegben és füstfelhőben Zrinyi hőseivel kirohant. Előtte vitte Juranics Lőrincz Magyarország czimeres zászlaját. És e zászló csakhamar a szigetvári hősök utolsóinak holttestére borult. Drágán adták el életüket. Hasztalan szólitották föl Zrinyit a megadásra, a felelet kardja vészes csillogása vala. Egy golyó mellen érte ő azonban tovább harczolt, amig a második golyó ki nem oltotta életét. Hős bajtársai körülfogták az elesett vezért és testét védelmezve hullottak el valamennyien. Ott esett el mellette a zászlótartó Juranics, ott festették vérükkel a drága földet Csáky György, Istvánffy Pál, Bajoni János, főnemes ifjak, Patacsics Péter, Kobács Miklós, Papratovics Farkas alvezérek, ott a várvédő vitézek utolsói.

Sziget elesett. Védői némán hevertek a földön, ki szétvágott fejjel, ki átlőtt mellel. Az a vészes elem, mely legyőzte őket, mely folyton a pusztulást sziszegte fülükbe, nagyszerü halotti pompát rendezett számukra. A puskaporos raktár a lángoktól föllobbant és a vár háromezer törökkel a levegőbe repült.

Szigetvár elveszett Zrinyi és vitézei vértanuságot szenvedtek, de megváltották vele a hazát és a kereszténységet. A szultánt az izgalmak megölték, a nagy török had ereje megroppant, huszonöt-harminczezer embere elpusztult, elesett a jancsárok nagy része (tizenhétezerből hétezer!), elestek a legjobb vezérek. Ilyen fejét vesztett, derekatört sereggel nem lehetett azt a nagy czélt megvalósitani, mely a szultán előtt lebegett, sőt

a keresztény sereg elül is tanácsos volt kitérni, hiszen a hadjárathoz való alkalmas idő is elveszett Szigetvárnál.

Rövid mulatás után vissza is fordult Törökországnak a hóditani jött sereg. A kereszténységet megmentette Zrinyi és hőseinek önfeláldozása.

Zrinyi teste a török kezében maradt, fejét azonban Musztafa basa budai vezér megküldötte Salmnak a győri táborba, ahol nagy pompával eltemették. Sziget eleste az egész keresztény világot megrenditette. Miksa király is érezte, hogy Zrinyivel szemben nem tette meg kötelességét, mert szeptember 21-én hosszu levelet irt Ágost szász választónak, melyben azzal mentegeti a keresztény sereg tétlenségét, hogy a nehéz ágyukat a szűk szorosokon és vad erdőségeken nem lehetett átvontatni és a Dunát elhagyni az élelmezés miatt veszedelmes lett volna. Melankólikusan érinti az embert Seranzo velenczei követnek a török fővárosból szeptember 19-én hazairt levele, melyben arról értesiti a dogét, hogy Szigetvár bevétele napról-napra több nehézségbe ütközik, ami miatt az egész tábor elégületlen, nagy a halálozás és Pérában reggelre az egész lakosságot a mecsetekbe rendelték, hogy a szultánért és Sziget elestéért könyörögjön és a boltok ennélfogva hosszasabban maradtak bezárva . . . Ezt a követ szeptember 19-én irta és Sziget szeptember 7-én már elesett, Szulejmán még korábban megtért őseihez.

A tizenhatodik század közepéről három olyan dicső esemény sugárzik felénk, mely állandó táplálékot adott a magyar önérzetnek és nemzeti költészetnek. Ez a három esemény: 1552-ben Drégely és Eger, 1566-ban Szigetvár védelme. A három hadi tett másfél évtized alatt történt és bár közel ragyognak egymáshoz, nem homályositotta el versengő fényével egyik sem a másikat. Mégis azonban a három közt legintenzivebb fénye, mely az egész világra elhatott, mely az egész kereszténység szivét megrenditette, mely Magyarország és Középeurópa új nemzedékének nagy tettekre serkentő példaképévé vált, Szigetvár hősi védelme, Szigetvár védőinek vértanusága volt.

REFORMÁCZIÓ ÉS ELLENREFORMÁCZIÓ

IRTA
KACZIÁNY GÉZA

Forró augusztusi nap után, melyen a mohácsi mezőt alig másfél óra alatt huszonhétezer magyar harczos holtteste födte be, megeredtek az égnek csatornái és kavargó vihar csapta el útját a magyar sereg töredékeit üldöző törökségnek. Alig négy-ötezer ember menekült el a vérfürdőből, zavaros töredékekbe hullva s magával ragadva a gyámoltalan, szegény ifju királyt, II. Lajost is, akit már eleve a mártirok sorába iktatott öngyengesége s Perényi Ferencznek, a fiatal, szellemes nagyváradi püspöknek jóslata, ki az augusztus közepén tartott haditanács végzése után igy szólt a királyhoz:

— A csata napját 20,000 magyar vértanusága jelelendi, kik frater Tomori Pál vezérlete alatt Krisztus hiteért haltak meg.

Perényi Ferencznek csak egyben nem volt igaza: ezek legnagyobb része nem a Krisztus hiteért halt meg, sőt ellenkezőleg: azért kellett meghalnia, mert megvetette Krisztus hitét és rosszabb volt a pogánynál. Hiszen kisebb sereggel száguldotta be győztesen Erdélyt és Szerbiát, védte meg Nándorfejérvárt a török ár ellen Hunyadi János, diadalmaskodott Kenyérmezőn, megoltalmazta Szabácsot a hitetlenektől, tartotta meg Egert, Kőszeget, adta oda vértanui életét Szigetnél, Drégelynél egy-egy magyar hős, kit a Krisztus hite lelkesitett. Hitetlen, gonosz és istentelen had volt az, melyet a hivő ozmánság elsöpört, az Úr a pogányoknak kezébe adta ekkor a magyar hadsereget, mert jobbat nem érdemelt az. Augusztus 29-én délben kétszázezer török feküdt a földön arczra borulva s imádkozott Allahhoz a győzelemért s huszonnyolczezer magyar kaczagott az imádkozókon: délután 4 órakor huszonkétezer magyar feküdt a földön halva, vértócsákban, szétszaggatott tagokkal s a pogányok nem kaczagtak, hanem ismét imádkoztak. Jobb a vakhit, mint a hitetlenség, mert amaz, ha sötétben is, de megtart, emez pedig mindenképen elveszit.

A király halálával uratlanná vált az ország: a győztes Szulejmán nem tartotta meg magának a földre tiport, megsemmisitett magyarság földjét. Kirabolta, amennyire tehette, százezer szerencsétlen lakóját rabszijra fűzve elhurczolta magával s az országot magára hagyta.

33

WAGNER SÁNDOR

IZABELLA BÚCSUJA HAZÁJÁTÓL

WAGNER SÁNDOR
IZABELLA BÚCSÚJA-HAZALÁTÓL

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

És előbujt Zápolya János, ki augusztus 29-én Szegednél állott 40,000 emberével, várva, mikor hull el a király, hogy ő elhalászhassa a koronát. Most egyszerre hős lett, seregével Budára vonult, majd Székesfejérvárra s királylyá koronáztatta magát. Övé az ország, mert ő jött előbb.

De gyorsfutár ment azóta Madridba is, hol V. Károly német császár és spanyol király leste a Magyarországon történendőket.

Ott van a mohácsi kor magyarságának örök szégyenére a spanyol állami levéltárban ma is az 1526-iki államtanács ülésének jegyzőkönyve, mely egy eladó országról regél. Nem a Krisztus hitét követték ezek, hanem Bálét és Mammonét.

E jegyzőkönyv gyakorlati kivitelét látjuk rögtön: a nyugati rész „egyhangu lelkesedéssel" királyává választja Ferdinándot s ugyanaz a Podmaniczky István nyitrai püspök, ki egy év előtt Zápolyát koronázta királylyá s tett hűségesküt János királynak, teszi Ferdinánd fejére is a szent koronát, melyet Zápolya koronaőre, Perényi Ferencz, kiszolgáltatott az ellenkirálynak.

Mily meggyőződés csatolta János királyhoz a főúri és köznemesi hiveket, arról meg Rorario pápai követ adott őszinte jelentést küldőjének, midőn azt irta, hogy „Werbőczi az egyetlen igaz barátja Jánosnak, mig többi tanácsosán nem múlik, hogy mindennap százszor nyakát ne szegje".

Milyen hűség is az, melyet csak a pénz, jószág és az elnézett bűntények szereznek meg! A főurak kiválóbbjai mindjárt az uratlan korban neki esnek a gazdátlanul maradt főpapi birtokoknak s azokat elfoglalják. S miután azon visszás helyzet állott be, hogy nem az alattvalók függtek a királytól, hanem az uralkodó a saját „jobbágy"-ai jóindulatától, mindkét király tűrni volt kénytelen a nyilvános rablásokat s némelyiket utólagos adományozással még meg is erősitett az elfoglalt birtokban.

E martalóczok mintaképe azonban az a hirhedett Balassi Menyhért volt, kinek árulásairól az első magyar politikai szinművet kortársa, Karádi Pál protestáns szuperintendens irta. E ránk maradt „komédiá"-ból, mely „Balassi Menyhért árultatásáról" szól, ösmerjük meg igazán az ellenkirályok korát s a főuri rablók fejedelem- és hit-csereberéléseit igazán. Balassi Menyhért minden évben változtatja királyát, aszerint, amint újabb jószágadományra volt kilátása, vagy újabb útonállásait kell királyi bocsánatadással fedeznie. Ugyanakkor mindig áttért a katholikus hitről a protestánsra s viszont; aszerint, amint Jánoshoz, vagy Ferdinándhoz és Miksához pártol. Tudjuk, hogy száz Balassi Menyhért volt akkor Magyarországon s nem csupán ez az egy.

Némelyik gonosztevő áttér a mohamedán hitre s lesz belőle kegyetlen török basa, aki aztán hazáját dúlni visszatér. A hitetlenségnek alig van

csattanósabb példája, mint a XVI. század sok renegátja, kiknek úgy is mindegy, milyen valláson van külsőleg, ha lelkében se Istenben, se Allahban nem hisz.

Ne higyje senki, hogy ez a megdöbbentő romlottság csupán Magyarország különlegessége volt. Egész Európa a legfeneketlenebb romlottság tanyája vala már ekkor két század év óta, hozzánk a közerkölcsök megmételyezését a luxemburgi Zsigmond császár-király hozta be. Midőn korának legfeslettebb embere: Zsigmond, a császári adott szó szentségét gúnyolja ki önmaga s a menedéklevéllel érkezett Husz Jánost a császári menedéklevéllel együtt elégetteti, felszabaditja a gonosz lelkiismeretet világszerte hasonló cselekedetekre. Az apróbb emberek a nagyok példája után igazodnak s a fejedelmek, a világ urai válogatott gonosztevők valának. A renaissance története, mig a tudomány és művészetek terén csodás világosságot áraszt, megmutatja, mily rombolást hozott a jellemekre és az erkölcsökre. Velencze, Firenze, Róma, Nápoly az elvetemültség várnégyszöge lesz a renaissance korában s ez erős várakból indul ki a Pandaemonium lakossága, Sátán birodalma a világ meghóditására.

Az általános romlottság oly nagy volt már, hogy a megtisztulás sem várathatott magára sokáig. Az emberi szellem csodás megújhodási ereje az, mely mindig újra szüli az emberiséget és az örök üdvösségre, a becsületre és hitre visszavezeti. S e megújhodás mindig alulról indul ki, az elnyomottak, a szegények, a sanyargatottak, a szenvedők köréből s fölfelé hatolva, minden ellenállás daczára is lerombolja Bélial birodalmát, hogy Isten országának új teret hóditson a már elveszett tartományokban.

Évszázados fejlődés végeredménye volt az az elnyomhatlan mozgalom, melyet Zwingli 1516-ban és Luther 1517-ben, egymásról nem tudva, megindit. A római egyház, melynek tekintélyét és egyeduralmát támadta meg e világraszóló mozgalom, szintén hasznát látta végeredményében ennek, mert az áram hatalma rákényszeriti őt is merev tagadása elhagyására s azon újitások eszközlésére, melyeket a reformátorok követeltek tőle. Ha ezt a mozgalom kezdetén hajtja végre, ma nem volna a kereszténység oly sok felekezetre szakadva, de az emberi természet általános jellemvonása az, hogy minden újitást, mely a hatalom birtokát bármily csekély mértékben is kétessé tenné, addig ellenez, amig erre képes.

A magyar reformátoroknak kettős nagy hivatása volt: nekik a hit elvei hirdetésén kivül a feneketlen erkölcstelenség ellen is föl kellett venniök a harczot. S ez nehezebb harcz volt még, mint az igaz hit hirdetése, mert a hatalmasok érdekkörébe vágtak bele s ezeket tették személyes ellenségekké. Innen eleinte általános üldöztetésük, majd midőn a hályogot levonják a tévelygők szeméről s a tisztesség és erkölcs uralmát itt-ott

megalapitják, megszünnek az üldözések s az új hit terjedhet és a nép legalsó rétegeibe épp úgy begyökerezik, mint a főurak megtért lelkébe.

S ime, midőn mindenki jogosan hihette volna, hogy a magyar nemzet megsemmisült, ez ország, mely Kelet romboló pogány hada előtt teljesen nyitva áll, majd török tartománynyá lesz, újjászületik a hit által és visszatér ereje a vallás elveinek a lelkekbe visszaültetése folytán. Protestáns és katholikus megigazul, visszatér Istenhez, vallásos, buzgó, jámbor lesz, belátja eddigi szörnyü hibáit és martir-halállal vezekli le bűneit az igaz hit, a kereszténység szolgálatában. Egymásután támadnak az igazi hősök, kik gonoszságukat jóvá teszik hősiességükkel, melylyel Krisztus országáért küzdenek s a rokon törökfajjal folytatott évszázados kegyetlen harcz férfiakká és hazájuk igazi fentartóivá teszik az eltiport haza bűnös fiait. A roppant csapás áldássá válik e nemzetre nézve, mely Mohács nélkül önbűnében elrothadva megsemmisült volna.

A Gondviselés pedig eszközeiül választá a hit felélesztőit, a reformátorokat és ellenreformátorokat, fölgerjeszté a lelkekben ezek után a vallásos buzgalmat, majd a vallási gyűlöletet és fanatizmust. Mindegyik jobb, mint a közöny, mert ez a halál, a rothadás. Amaz a tűz, a láng, a vihar, mely ha elalszik, mely ha kifárad, nyomába lép a nyugalom, a levegő megtisztulása. Bármily magasra csapjanak is a szenvedély lángjai, nem szabad félnünk a végpusztulástól, csak a közöny rothadó feloszlása a kétségbeejtő.

E szempontból kell megitélnünk a szenvedély szertelen nyilatkozatait, melyek a hitvitázó irodalomban oly elemi erővel törnek ki. A támadó protestáns és a védő, majd viszonttámadó katholikus szónok és iró a legádázabb személyes gyülölettel tör egymás ellen s képes volna ellenfelét kivégezni, válogatott kínzások közt megölni, elevenen elégetni. E vad szenvedély, e fékezhetlen hév az, mely az országot megmenté, mert a zsebének és önhasznának élt nemzedék fiait a vallás tiszteletébe nevelte bele s elfeledteté vele az anyagiakat. Ettől pedig a hazaszeretet s önfeláldozás az igaz eszméért és a hazáért — csak egy lépésnyire van.

Az első reformátorok azon ifjak sorából kerültek ki, kiket még a mohácsi vész előtt Wittenbergbe csalogatott Luther Márton nagy hire. A volt budai főiskolának tizenkét ilyen tanitványáról tudunk, kik Gamalielként lábaihoz ülni siettek. Valószinü, hogy a pécsi főiskola hallgatói közül is többen mentek ki Németországba e czélból s visszatérvén, népszerüsiteni kezdék az új hitet. Az elnyomott parasztság alig pár év alatt országszerte hive lesz az új vallásnak — titokban, de az elbizakodott nemesség még mitsem akar tudni arról, mint általában semmiféle vallásról. Majd midőn a papok panaszára látja, hogy mégis intézkedni kell e dologban, az 1523-iki budai országgyülésen ezt határozza: „Luther követői, mint az

ország és Szűz Mária ellenségei, fej- és jószágvesztéssel büntettetni rendeltetnek," melyhez az 1525-iki rákosi országgyülés ezt toldá: „A lutheranusok az országból valamennyien kiirtandók és ahol általában találhatók volnának, nem csupán az egyházi férfiak által, hanem a világiak által is elfogattatván, megégettessenek."

Annyi ideje azonban nem volt az országnak, hogy az új hitnek vértanukat is szerezzen, mert a következő évben elsöpré a mohácsi vész e bűnös nemzedék egy részét. A protestáns prédikátorok siettek ez országos csapást a megjavulás czéljára fölhasználni. A végitélet közeledtét hirdették, az ország feloszlását és gyakorta hivatkoztak a zsidó nemzetre, melyet bálványimádása ép ugy a pogányok sarlója alá juttatott, mint a magyart most. S mig a prédikátor a templomban s a szabad ég alatt, vagy a korcsmában rögtönzött szószéken hirdette hitszónoklatban ez igét, a költői tehetséggel biró hitújitók versbe foglalták a nemzet romlásának példázatát és a dal szárnyára hozták, hadd röpülje be az országot.

Farkas András az első magyar költő, ki ez eszmét a köztudatba beleviszi, de ki egyuttal ennél nagyobbat is ad a magyarok lelkébe, a dúló németség gyűlöletét. Farkas András amig egyrészt megmutatja, hogy az Isten:

„Végezetre aztán mirejánk kihozá
Basáival az hitetlen török császárt,
Mint ah zsidó népre és Jeruzsálemre
Régen vitte vala az Nabugodonozort.
Másfelől némettel és ah sok pártolókkal,
Ezzel megmutatá a hatalmas Isten
Hogy ő az bűnöknek erős boszúállója."

A másik, még bátrabb szellemü prédikátor-költő még tovább megy s nemcsak törököt és németet kárhoztat, de minden nagy urat és nemest, kik a szegénységet zsarolják. Erős hangon menydörög a hitetlenekre az „Átokról" szóló költeményében, mely a magyar irodalom valóságos „Dies irae"-ja.

S hogy tudhassa a nép, mi az igaz hit, először a hit forrásával, a bibliával akarják a reformátorok az egyszerü népet megismertetni. A római egyház a biblia olvasását csak a papoknak és a kiválasztottaknak engedi meg, holt nyelven azt is; a reformátorok az élő nyelven, a nép anyanyelvén adták a nép kezébe a bibliát. Ime itéljen maga a nép, kinek van igaza?

E törekvésnek Európa-szerte a nemzeti irodalmak vették hasznát: a biblia-forditások, egyházi énekek nemzeti nyelven, hitvitázó iratok föl-

lenditék a nemzet irodalmát, új korszakokat jeleznek a nyelv történetében. Erdősi-Sylvester János, a magyar irodalom e kiváló alakja foglalja össze a legelső magyar hatosversben az elvet, miért kell a héber, a görög és latin nyelv helyett a nemzeti nyelven adni a nép kezébe a bibliát:

„Aki zsidóul és görögül és végre deákul
Szól vala régen, szól néked az ím magyarul
Minden népnek az ő nyelvén, hogy minden az Isten
Törvényén éljen, minden imádja nevét!“

Ezért ad Sylvester magyar nyelvtant is a nép kezébe, hogy tanuljon meg magyarul és értse meg hazája nyelvét, tudja meg, miként irjon magyarul.

Midőn Erdősi-Sylvester az ő Grammatikáját 1539-ben és Új Testamentum-forditását 1541-ben Sárvár melletti Újszigeten kiadhatja nyomtatásban, a protestantizmus Magyarországot már meghóditá.

E hóditás azonban csak úgy volt lehetséges, hogy a katholiczizmus e században teljesen megzsibbadt s erejét vesztvén, átengedte a tért ellenfelének. Kiadta kezéből a leghatalmasabb fegyvert, a nyomdát, az irást s Magyarország 29 nyomdája közül egyetlen egy, az Oláh Miklós érseké van csak katholikus kézen, a többi mind protestáns emberé s a hitújítás érdekében dolgozik.

Most már a nemesség és főnemesség is áttér az „új hitre“, melynek azonban igazi „régi hit“-voltát bizonyitgatják a buzgó téritők. Az ország legelső családjai protestánsokká lesznek, élükön a nádorral, Nádasdy Tamással, ki korának leginkább kimagasló államférfia. Kezében a félország kincse és hatalma s e mellett, terjedelmes gazdasága daczára is aránylag oly szegény ember, hogy midőn rendkivüli utazást kell végeznie az ország érdekében, kénytelen 1500 forintnyi kölcsönt venni föl, oly emberektől, kik kezességül még irni nem tudó kis fia aláirását is megkövetelik, feleségeén, „szerelmes Orsikájá“-én kivül.

Minő csoda átváltozása a lelkeknek egy század alatt! Még a nagy „kóborló“ Balassi Menyhért fia is eltér atyja elveitől és lehetővé teszi Bornemissza Péternek, hogy sok ezer forintba kerülő, óriás terjedelmü könyvét, Prédikáczióit kinyomassa „Kusolykőben“. S mindaddig diadalmas a protestantizmus, amig kezében vannak a nyomdák s a népet elárasztathatja bibliáival, énekes könyveivel, polemikus irataival, a katholikusság pedig a kézzel irott kódexekre szorúl, melynek legendái és himnuszai közé a másoló jámbor barát vagy apácza egy-egy szidalmat ir be „ez átkozott Luther“-ről és „nagy sok országokat megdögletött átkozott hitetési“-ről.

Melléje pedig másolja a sok babonát, nyílvessző és hideglelés elleni varázslást, ráolvasást s a sötétség egyéb együgyüségét, melylyel immár nem lehet az új világosság ellen harczolni.

Azonban a győzelmes protestantizmus hamar beleesik ugyanazon hibába, mely ellen föltámadott. Amint berendezkedik az országban, épp oly türelmetlen lesz a szabad szó és vizsgálódás iránt, mint volt a katholiczizmus. Mihelyt őt nem üldözik, üldözi ő a rajta túlmenőket, a Szentháromság-tagadókat, az unitáriusokat és szombatosokat. A „kálvinista Róma“, Debreczen, épp úgy czenzurát alkalmaz a könyvekre, mint a német császár s börtönbe veti nyomdászát, ki a tanács engedélye nélkül mert egy protestáns polemikus iratot sajtó alá adni. Kálvin János, az erkölcsi tisztaság fanatikusa, máglyára taszitja Servet Mihályt, az unitáriust és bebizonyitja ezzel, hogy benne egy Torquemada-szerü főinquizitor veszett el, a magyarországi kálvinisták csak mesterük példáját követik. S midőn igy megtagadják saját alapelvüket, megsemmisitik a lelkiismeret és vizsgálódás szabadságát, előre megpecsételik egyházuk sorsát. A katholiczizmus visszanyeri talaját, mert a vérrontó protestantizmus és az elnyomott, gyönge katholiczizmus között a közrokonszenv az utóbbi felé hajol.

A talaj teljesen kész a XVII. század elején arra, hogy a katholiczizmus diadalútját megkezdje Magyarországon. A lángeszü Pázmány, a magyar nyelv és irály nagymestere föllép 1603-ban Magyari ellen irott könyvével, a katholiczizmus védelmére s elcsikarja a protestánsoktól két nagy fegyverüket, az ékesszólást és a nép nyelvén irást. S ha irataiban a gyöngyszemek szeméttel vegyesen fordulnak is elő s ő ellenfeleit a leirhatlan mocskolódások terére követi is, a neophita lángoló buzgalma csodákat művel s megforditja az ország közvéleményét. Vallási fanatizmusa olyan, mint a vulkán, mely a tűzoszlop mellett követ, hamut, iszapot vegyesen dobál ki, de eláraszt vele egy egész országot. És e mellett minden ízében magyar és első sorban magyar, ki azért akarja hazáját visszatériteni az egységes keresztény vallásra, hogy egy erős Magyarországot alkosson belőle.

Ha követői megtartják vala Pázmány dicső elvét, mily másképp fordul hazánk sorsa! Pázmány erőteljes magyar politikája egy hatalmas, protestáns Erdélyországot akart megtartani a magyarság védbástyája gyanánt, ezért ápolta a „magyar biboros Cicero“ oly gondosan a protestáns erdélyi fejedelemmel I. Rákóczi Györgygyel kötött barátságot. De utódai vakok és haszonlesők voltak s ez önzésüket a vallás palástjába takarván „előbb rabbá, aztán koldussá, végre katholikussá“ akarták tenni hazájukat. S eredménye az lőn, hogy a protestáns vallásszabadság megvédésére összeesküsznek a katholikus Wesselényi, Nádasdy, Frangepán, I. Rákóczi

Ferencz s a legkatholikusabb magyar költő Zrinyi Miklós testvére, Péter bán, majd később fegyvert fog a katholikus II. Rákóczi Ferencz, a legönzetlenebb magyar ez évezredben.

Sok vérnek kellett addig elfolynia, de a nemzet okult a leczkén és jellemét megedzette a visszanyert hit. A rokonfaju pogány nemzettel folytatott évszázados férfias mérkőzés visszaadta erejét, bátorságát és önbizalmát, de megtanitá okosságra is. Két világhatalom között, a folyton ingadozó mérlegen libegve, politikusan hol az egyiket, hol a másikat használta föl arra, hogy nemzeti létét biztositsa s karja erejéhez észt csatolt a háromszázados küzdelemre. S hogy ma is fönnáll, csak annak bizonysága, hogy a Gondviselésnek van még terve e nemzettel, mely ma is Kelet és Nyugat határán áll kiegyenlitő átmenetül.

Értsd meg a tanulságot, édes nemzetem, melyet ezredéves történelmed tár eléd, lásd meg, hogy a legnagyobb csapásnak vélt esemény is mily jótétemény számodra s ragaszkodjál törhetlenül nemzetiségedhez, magyarságodhoz, keresztény vallásodhoz és hazádhoz. S ha nem tagadod meg önmagadat, belenő lelkedbe azon igék öntudata, melyeket rólad az egyik reformátor és kiváló költő Horváth András irt 1542-ben:

Királyi nemzet vagy, noha te kicsiny vagy,
Az Atyaistennek bizony te kedves vagy,
Ő szent fia által már te is fia vagy,
Minden dicsőségben, higyjed, hogy részes vagy.

PÁZMÁNY PÉTER

IRTA

DR. CZOBOR BÉLA

Hazánk főpapjai között, akik hivatásuknak élve, századokra kiható munkásságot fejtettek ki és irodalmi alkotásaikban megbecsülhetetlen kincset hagytak örökség gyanánt az utókor számára, Pázmány Péter biboros és esztergomi érsek neve méltán a legelső helyek egyikét foglalja el.

Az általa megfutott pálya nem hasonlitható az üstökösséhez, mely szokatlan megjelenésétől kezdve, bámulatba ejti a szemlélőt, de letüntével fényének csillogásából a látóhatáron csak elvesztésének fájó emlékét hagyja hátra, hanem inkább a napéhoz, mely jótékony sugaraival és termékenyitő melegével állandóan boldogitja az emberiséget.

Főpapi erényeitől és lángbuzgalmától, melylyel magas állását betöltötte, ezúttal eltekintve, mint szónokot és irót kivánjuk itt különösen méltatni, mert mindkét irányban tősgyökeres magyarnak, a faját szerető és fajáért munkáló hazafinak bizonyult, ki minden cselekedetével és alkotásával a magyar nép üdvét, anyagi és szellemi emelkedését czélozza.

Szónoki képességeit, melyekkel a Gondviselés megáldotta, az ellenreformáczió élén, meglepő sikerrel ragyogtatta. Már külső megjelenésével figyelmet keltett; arczán ott ült a fensőbb intelligenczia kifejezése, melylyel hallgatóinak szelleme fölött teljesen uralkodott.

Mert — mint kortársai följegyezték — hangjából hiányzott az érzelmek fokozatainak kifejezéséhez és fölébresztéséhez szükséges érczesség és modulatió, ahelyett, hogy a szivhez szólott volna, kérlelhetlen logikájával az észhez iparkodott férkőzni s az igazságról nem fellengző, magas röptü szólamokkal, hanem bizonyitékainak erejével győzte meg hallgatóit.

Beszédmodora természetes és keresetlen, képei és hasonlatai egyszerüek és meglepők. Előadása világos, sohasem száraz, sőt gyakorta költői hangulat vonul át rajta. Teljes életében kerülte a pongyolaságot; nem volt barátja a rögtönzésnek. Beszédeit szorgalmasan, kiváló gonddal dolgozta ki, vagy legalább vázlatosan elkészitette.

A szószéken nagy önmegtagadással tartózkodik a polémiától, mely irataiban éltető elemét látszik képezni. Találóan jegyzi meg életirója:

34

SZÉKELY BERTALAN

DOBOZY

DOBOZA

SZÉKELY BERTALAN

34

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

„A templom küszöbén leteszi a fegyvert, melylyel az irodalom terén oly sok sebet ejtett. Megelégszik azzal, hogy egyháza tanitásait a bizonyitékok erős védbástyáival környezi, melyek minden támadás ellen megoltalmazzák.“

Katholikusok és protestánsok vetélkedve, messze vidékekről jöve sűrűn környezik szószékét, hogy ajkairól hallják a szép magyar szót, melyhez hasonló erővel és könnyüséggel egyetlen kortársa sem dicsekedhetett. Ma, közel három évszázad multán, egyházi szónoklatai még mindig mintául szolgálnak.

Első szónoki sikereit 1601-ben Kassán aratja. Hitsorsosai benne tisztelték azt a Gondviselés-szerü férfiut, akinek lángbuzgalmu szónoki munkássága gátot vethet a hitujitás nagymérvü terjedésének: ellenei pedig fellépése szokatlan hatásától megfélemlitve, irodalmi térre siettek átvinni a harczot, hol a latin műveltségü férfiu fölött biztos győzelemre számitottak.

A szó hatalmát a toll erejének kellett felcserélnie. Arra senki sem gondolt, hogy Pázmány a magyar irodalomban nagyobb sikereket arasson, mint a szószéken, melyről számos előkelő családot vezetett vissza egyháza kötelékébe.

Forgách Ferencz nyitrai püspök hatásos buzditásának köszönhette, hogy az irodalom terén is bátran felvette a harczot.

Első munkáját 1602 őszén tette közzé „Felelet a Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól irt könyvére“ czimen, mely későbbi műveivel egybevetve magán viseli ugyan az első kisérlet jellegeit, de azért helyenkint fel-felragyog benne dialektikájának ügyessége és előtérbe lép teljesen kifejlett, erőteljes nyelvezete. Komoly fejtegetéseit a gúny és tréfa ötleteivel tarkázza s ezekben éppen ugy nem tart mértéket, mint ellenfele. „Tromfra tromf“, volt akkor a vitatkozók jelszava.

E munkája nevezetes azért is, mert az első, mely magyar jezsuita tollából magyar nyelven szólott a közönséghez.

Csakhamar követte ezt Kempis Tamás „Krisztus követéséről irt könyvének“ forditása, melyet — tekintve az eredeti mű rövid, tömör mondatainak gazdag eszme-tartalmát és mély értemenyét — amily nehéz volt megalkotnia, épp oly szerencsésen is sikerült. „Igyekeztem azon — irja — hogy a deák betüknek értelmét hiven magyaráznám, a szólásnak módját pedig ugy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folyna, mintha először magyar embertől magyarul iratott volna.“ Értékét igazolja a mű számos kiadása, melyen azóta közkézen forgott és az a körülmény, hogy e munka magyar kiadói egész a legújabb időkig Pázmány szövegéhez alkalmazkodtak.

Még nagyobb hatást ért el „magyar imádságos könyvével“, melylyel egyfelől a hivek közszükségletét elégiti ki, másfelől pedig közvetlenül

a vezetésre szorult lelkekhez férkőzhetett. Valósággal szétkapkodták e művét, sőt az eperjesi prédikátor saját neve alatt és felekezete számára e könyv nagyrészét kiadta. Maradandó becsét mi sem bizonyitja fényesebben, hogy közel háromszáz év után, a Szent István-Társulat az imént újból közzétette. Kisebb polemikus tartalmu dolgozataitól eltekintve, főmunkájában az „Isteni igazságra vezérlő kalauz"-ban rakta le Pázmány tudományos készültsége teljét és szellemi fegyvertára összes készletét. A hirneves franczia hittudós Bellarmin műve lebegett szemei előtt, csakhogy Pázmány szerencsésebb volt alkotásában, mert az ő munkája összefüggő szerves egészet képez. Bellarmin a hittudósok, Pázmány a művelt nagyközönség számára nyujtott kézikönyvet, vallásos olvasmányt.

E mű hatása óriási volt. Még másfél század mulva is Bod Péter, a református irók egyik legjelesbje azt mondja a „Kalauz"-ról, hogy Pázmány abban „minden ékesszólásának és elmés találmányának vastag folyamatját kiöntötte az ellenkező vallásuak ellen". Nem tudjuk, ha vajjon a tudás mélységét, az okoskodás kristály tisztaságát, vagy az elmésség játszi találékonyságát csodáljuk-e benne inkább? Vegyük még hozzá a munka főérdemét, a tősgyökeres magyar nyelv őserejét, mely gazdag erekben tör elő soraiból, hatalmas kútforrást alkotva nemzeti nyelvünk számára, melyből ma is táplálkozunk.

Méltán érdemelte ki Pázmány a „Magyar Cicero" nevet, mert megteremtette és kiképezte a magyar irodalmi nyelvet, az irálynak teljességet, kerekdedséget és hathatóságot kölcsönzött. Ezt a magyar nyelvet ismerte a hirneves Mezzofanti biboros s erről állitotta, hogy a görög nyelv után, mely erő és gazdagságra nézve szerinte az első a világon, másodiknak — ha olasz születésü nem volna — a magyart mondaná! Nemzeti tanügyünk és művelődésünk Pázmány alapitotta emporiumán, az egyetemen az ő nyelvén hirdetik a tudományt s a tudomány az ő nagy szelleme előtt hajtja meg zászlaját, amikor hálája jeléül, összegyüjtött munkáit új kiadásban teszi le a közművelődés oltárára.

A TORDAI ORSZÁGGYÜLÉS

IRTA
JAKAB ÖDÖN

S hogy még mi nem volnánk a szabadság barátai? S hogy még mi volnánk türelmetlenek?

Pedig nincs a világnak tán egyetlen népe sem, melyet a hálátlanság és rosszakarat türelmetlenséggel, zsarnoki erőszakkal többet vádolt volna, mint ezt a politikai és hitéleti türelemben mindig előljáró, szegény magyar népet! Hátunk mögött hiába áll tanubizonyságnak ezer esztendős, fényes történelmünk; azért csak folyvást harsog az üvöltés és hull fejünkre a vád!

Holott aki csak nagyjából is átlapozza a történelmünket: bizony annak az a történelem homlokegyenest ellenkezőről tészen bizonyságot. Napnál világosabban tanuskodik arrról, hogy ennek a népnek éppen a szabadság iránt volt minden időkben legnagyobb érzéke s hogy századokon át éppen a szabadság védelmében hullatta vére java részét. Olthatatlan szomjjal szomjúhozta mindig a szabadság eszményét s még a megpróbáltatás legszomorubb napjaiban is mohó kitartással törekedett, vergődött ismét, hogy elérje. Kereste a szabadságot, mint a hogy a homályos pinczékbe börtönzött, téli vetemény indája kúszik sóvárogva az ablaknyiláson beszűrődő napvilága felé.

Sem a szabadság eszméjének, sem az ezzel karöltve járó türelmességnek a magyar földnél termékenyebb melegágya nem volt soha és sehol a világon.

Mikor a középkorban más népeknél halálosan üldözték az elnyomott zsidókat, nálunk IV. Béla és III. Endre alatt a törvények már emberséges pártfogásba vették. Avagy ha Erdélyben a nemzeti fejedelmek idején türelmetlen zsarnok lett volna a magyar: volnának-é ma szászok és oláhok? s lehetne-é ma szász- és oláh-kérdés.

S nemcsak a politikai, de a gondolatszabadságot is épp oly szeretettel és féltő gonddal ápolta mindenha ez a nép. I. Ferdinánd hiába óhajtá már 1553-ban megtiltani az eretnek könyvek nyomatását: a magyar Rendeknél nem nyert támogatást. És 1599-ben hiába hozatott már határozott törvény a könyvtilalomra: a gyakorlatban irott malaszt maradt

jóformán az egész. Szabadon hangoztatta nálunk mindenki a maga véleményét anélkül, hogy legtöbb esetben meggörbült volna azért csak egy hajaszála. Heltai Gáspár a XVI. században az elnyomott jobbágyság érdekében száll síkra tollával, a XVII. század Apáczai Cseri Jánosa pedig még hangosabb szóval kárhoztatja a jobbágyi intézményt. Mindketten alapjában támadják meg az államszervezetet s még sincs érte bajuk, mert működésüket a politikai és gondolati szabadságot egyaránt szerető magyarság türelme kiséri.

Hitéleti kérdésekben voltak a világon a legvérmesebb meghasonlások és üldöztetések. És a magyarság ebben a tekintetben is dicséretes kivételt tesz más nemzetek közül, holott ezeréves multunk alatt alig volt vallási mozgalom, melynek hullámcsapásai ezt a földet is ne érintették volna. De a magyar nép összessége mindig szabadelvü és türelmes volt a hitbéli szabadság kérdéseiben is. Erőszakos talán csak akkor volt, mikor a pogányság hagyományait kellett kiírtani, hogy a keresztény világba illeszkedve biztosítva magának a jövőt. Igaz, hogy hevesebb felekezeti torzsalkodások voltak a XVI. és XVII. század idején is, de azok jobbára vitatkozó könyvekre, igaz meggyőződéstől sugallt, ártatlanabb természetü disputákra szoritkoztak. A türelmetlenkedő erőszak olykor, ha durvább tényekben fel is üti a fejét: az nem a magyar nép akaratának volt a megnyilatkozása, hanem a féltékeny hatalom erőfeszitése, melylyel veszélyeztetett érdekeit próbálta megvédni. S a mi felekezeteink, ha torzsalkodtak is, elkeseredésüknek nem pusztán a hitbéli nézeteltérést illető türelmetlenség volt a főrugója, hanem az az erős meggyőződés, mely „az országban való sok romlásoknak okaiért“ a másik felekezetet tette felelőssé.

S még ilyen felfogás mellett is milyen szabadelvü, micsoda türelmes volt ez a jó magyar nép! Néhány haragra lobbant főpap sürgetésére 1525-ben hiába hozott az országtanács törvényt, hogy meg kell égetni a lutheránusokat: ezt a törvényt általánosságban a magyarság végre sohasem hajtotta. A mi népünket vallási kérdésekben sem lehetett soha felbujtani oly foku türelmetlenségre, hogy ellenkező hitü felebarátain azokhoz a kegyetlen megtorlásokhoz hasonló véres boszút álljon, minőkről más, nyugati népek története beszél.

A lelki szabadság védelmének és a bölcs türelmességnek legfényesebb bizonysága azonban az az országgyülés, melyet Izabella királyné rendeletére 1545-ben, április 24-ikén nyitottak meg Tordán.

Izgatott, keserü hangulatu idők voltak ekkor! A hajdan egységes, erős Magyarország három darabra volt immár metélve: közép és nyugati részében a török és az osztrák uralkodott, a keleti részekben pedig Izabella királyné, a néhai Szapolyai János szomoru özvegye. Kétségbeejtő volt

35

THAN MÓR

NYÁRY ÉS PEKRY ELFOGATÁSA A TÖRÖKÖK ÁLTAL

ΠΑΝΑΝ ΜΩΡ
ΠΑΥΛΑ ΕΣ ΡΕΚΝΑ ΕΓΓΟΔΑΤΑΣΑ Α ΤΟΥΟΚΟΚ ΑΤΑΤ

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

a nemzet helyzete! Úgy látszott, hogy a végveszélybe jutott Magyarország sorsa meg van pecsételve. Nem vigasztalt más reménység, csak ha az erdélyi részekre szorult nemzeti királyság fenn birja magát valahogy tartani. De erre is kevés kilátás nyilt! A nemzeti királyságnak ezt a csekély töredékét egyaránt szorongatta, fenyegette a török és az osztrák. Az Izabella királyné mellett csaknem teljhatalommal kormányzó Fráter György, ez az egyszerü pálos szerzetesből lett nagy, bölcs államférfi, megható hazaszeretettel s bámulatos belátással s leleményességgel őrködött a nemzet sorsa felett. Valóságos tojástánczot járt a két ellenség között, hogy megmentse bármi áron, ami megmenthető.

S mind e bajokhoz még mások is járultak. Vallási tekintetben is megbomlott az egység. Az 1517-ben Luther által kezdeményezett új vallás tanai a szabadabb eszmék minden újitását mohón befogadó, türelmes magyar földön hihetetlen gyorsasággal kezdének terjedni. Pár évtized alatt a lutheránizmus valósággal elboritá Erdélyt és Magyarország felső vidékeit. Kiváltképpen a városokat. A katholikus vallás roppant veszteségeket szenvedett.

Ilyen válságos körülmények között nyilt meg Tordán a fentebb emlitett országgyülés, melyen a haza védelme czéljából mind a három egyenjogositott nemzetre (magyar, székely, szász) egyenlő terheket róttak ki a Rendek, „mert a haza közönségesen mindnyájunké s igy a megvédéséből származó haszon is közös“.

De ami ez országgyülést örökemléküvé tette: az az a törvényczikk, melyet a bölcs Rendek a szabad vallásgyakorlatra hoztak. Elrendeli e törvényczikk, hogy jövőre tovább ne újitson senki. De egyszersmind azt is elrendeli, hogy amint az állapotok vannak, úgy maradjon minden. Szól a vége magyar forditásban, ekkép: „A szerzeteseket pedig és más egyházi férfiakat senki se zavarja, hanem gyakorolhassák szabadon vallási tisztöket, a megszokott módon“.

Hozták pedig e törvényt az erdélyi Rendek jó negyed századdal a párisi Bertalan-éj előtt, mely éjjelen a legtürelmetlenebb vakbuzgóság ülte a protestánsok fölött elrettentő, véres orgiáit.

A bölcs hazaszeretet mellett, a gondolatszabadságnak mekkora tisztelete, a türelmességnek minő bámulatos foka kellett ahhoz, hogy ezt a törvényczikket a Rendek megszavazzák s hogy ehhez egy mindenható katholikus főpap, a kormányzó Fráter György, javallását adja! E törvény hozásával mennyire megelőzte korát a magyar faj! Mennyire előtte járt a szabad gondolkozásu II. József 1781-ben kiadott vallástürelmi hires pátensének!

S hogy még mi nem volnánk a szabadság barátai! S hogy még mi volnánk türelmetlenek! . . .

HARCZAINK A SZABADSÁGÉRT

IRTA

ACSÁDY IGNÁCZ

Száz sebből vérezve, halállal vívódva viselte Erdély 1604-ben a német rabigát. Rudolf király két fenevadat bocsátott reá, az oláh Mihály vajdát s az olasz Basta Györgyöt, kik vérét kiszivták, városait fölégették, falvait feldúlták, nemességét, jobbágyait lemészárolták, vagyonát prédára bocsátották. A fölöttébb megfogyatkozott lakosság szörnyü inségbe hanyatlott, igazi kannibállá lett, mert néhol emberhússal kellett táplálkoznia. A termelő munka megszünt, a földet nem lehetett művelni, mert a zsivány katonák elhajtották az igavonó barmot. A kapa lett Basta ekéje s a taligát, melyet a nép maga húzott, Basta szekerének nevezték. Az ország régi szabadságát is elsodorta a háboru vihara s Erdély megtörve, tehetetlenül viselte a német kényuralmat.

Rudolf király és tanácsadói megtettek mindent, hogy Magyarországot hasonló helyzetbe juttassák. 1593 óta folyt ott a nagy háboru a törökkel. Egyszer a magyarság lelkesülten üdvözölte a háborut, mert szabadulását, az idegen uralom megtörését remélte tőle. Tömegesen csatlakozott királya zászlajához s a harczban a hős Pálfy Miklós, Nádasdy Ferencz, a fekete bég, Zrinyi György és sok más jeles vitéz örök dicsőséggel övezte homlokát. Évről-évre megujult s változó sikerrel folyt a háboru s időnkint fényes eredményre vezetett. De a császári hadvezetés nem birta a sikereket megtartani s amit az egyik esztendőben szerzett, azt elvesztette a másikban. A harczok folyamán az ország addig virágzó részei is vadon pusztasággá váltak. Az idegen zsoldosok, kiket a kormány rendetlenül fizetett és élelmezett. Versenyt pusztitották a földet a törökkel, tatárral. Száz meg száz népes község hamvadt el, a lakosság rabszíjra fűzve hajtatott a török birodalom távoli országaiba, vagy mindenét cserbenhagyva menekült a háboru szinhelyének közeléből. Mig itt egész vármegyék néptelenedtek el, másutt meg sok ezer hontalan kóbor nép sereglett össze s minthogy máskép megélni nem birt, lopott-rabolt, féktelenkedett s élősködött a föld népén. E hontalan tömegek voltak a hajduk, telkeikről elüzött jobbágyak, kiknek egy része a király zászlaja alatt vitézül harczolt ugyan, de egészben

a szegénylegények életét folytatta s igazi rémévé lett ama vidékeknek, ahová eljutottak. Felfordult az országban minden. Magyar és idegen egyaránt irtotta a népet s a királyi Magyarország a háboru folyamán csaknem oly inségre jutott, mint Erdély.

Rudolf király nehéz idegbajban szenvedett s a messze Prágában lehetőleg elzárkózva a külvilágtól, magával és a világgal meghasonoltan élte szomoru napjait. Betegsége, gonosz tanácsadói a legképtelenebb elhatározásokat érlelték meg zavaros agyában. Az idegen uralom rabigáját Erdélyről át akarta ültetni magyar országára s a nemzeti társadalomnak, a magyarság erejének a háboru okozta elgyöngülését az idegen uralom végleges meghonositására igyekezett felhasználni. Meginditotta tehát még pedig az őrjöngőnek kiméletlenségével a támadást a magyarság s a régi alkotmány ellen.

A magyarságnak egyik erős bástyája a főuri világ volt, melyet még nem mételyezett meg az idegen, udvari szellem; szivvel-lélekkel, érzelmeiben s tetteiben magyar volt az s a harczban és békében vezérszerepet vitt mindenütt, hol a nemzeti eszmények oltalmáról volt szó. Mióta a nemzeti királyság megszünt, a főuri világ volt a nemzeti politika előharczosa; ő ragadta meg a nemzeti zászlót, melyet az idegen királyi hatalom kiejtett kezéből. Az ő megsemmisitése tehát a magyarság egyik szilárd oszlopának megdöntését jelentette. A főurak legtöbbje s a magyar nép óriási többsége akkor a protestáns valláshoz tartozott. Rudolf király a főurak és a protestánsok ellen irtóháborut kezdett tehát, hogy az egész magyarságot béklyóba verje. Fegyveres erővel szedte el a protestánsok templomait, a gazdag főurak ellen pedig a legképtelenebb jogczimek alatt pöröket inditott, hogy vagyonuktól s ezzel közszereplésük alapjától megfoszsza őket. Hatóságai valóságos rablóhadjáratot inditottak a gazdagok és előkelők ellen, elvették jószágaikat, itéletleveleket koholtak ellenük s igazi rémuralmat léptettek életbe. Ilyen koholt itélet alapján rabolták ki a király egyik legkiválóbb hivét, Illésházy Istvánt, kinek nemcsak elvették mindenét, hanem halálra is itélték s az ártatlanul üldözött Lengyelországba volt kénytelen bujdosni, hogy életét megmentse. Alig volt az országban vagyonosabb család, mely ellen a királyi hatóságok pert nem inditottak, melyet ki nem fosztottak volna s semmiféle egyéni érdem, a trónnak és a hazának tett hasznos szolgálat sem nyujtott oltalmat az üldözés és fosztogatás ellen, melyet az állam maga folytatott polgárai ellen. Sok milliónyi vagyon, mérhetetlen kincs jutott ekképen a hatóságok kezébe, hol nagy részük el is kallódott s alig valami került a császári kincstárba, mely ismét nem közszükségletek fedezésére, hanem a beteges király oktalan pazarlásaira és kedvteléseire fecsérelte vagy pedig léha udvaronczokat

gazdagitott vele. A pénzhiány miatt a török háboru egyre lanyhábban folyt s egymásután vesztek el a régebben tett hóditások. Békét azonban Rudolf még sem kötött, hanem ugyanakkor, mikor maga kifosztotta alattvalóit, nyugodtan elnézte, hogy a török is versenyt pusztitja, fogyassza őket. Végtelen elkeseredés fogta el a magyarságot, de a katonai rémuralom oly súlylyal nehezedett reá, hogy moczczanni sem mert. Érezte mindenki, hogy a nemzet létéről van szó, hisz Bécsben nyiltan mondották „valamennyi magyar van, mind kiirtjuk őket, mert annakelőtte is németeké volt Magyarország", de a rendekre, pártokra, felekezetekre szakadt társadalomban nem akadt elszánt hazafi, aki fölkapja a porba tiport nemzeti zászlót s szembe szálljon a kényuralommal. Pedig a hatalom nem ismert többé semmiféle féket és korlátot s megesett az a hallatlan dolog, hogy a király maga alkotott törvényt s az 1604-iki országgyülésnek 21 czikkből álló törvénykönyvét önhatalmilag még egy hosszu czikkel, a hirhedt huszonkettedik artikulussal toldotta meg. Még e hallatlan önkény is csak itt-ott keltett tiltakozást, de vezér hiányában a nemzeti elkeseredés nem mert komoly tettekben nyilatkozni.

A kényuralom maga volt az, mely a kétségbeesésben teljesen tehetetlen magyarságnak megadta alkalmas, népszerü vezérét. Bocskay István erdélyi főúr, a Habsburgok rendületlen hive, ki gyakran járt Prágában, hol erdélyi ügyekben Rudolf királynak bizalmas tanácsosa volt, ez időben biharvármegyei jószágain élt, teljesen visszavonultan a politikától. Vérző szivvel nézte ugyan a rettenetes pusztulást, melyet a német önkény és a császári vezérek vadállati kegyetlensége mindkét magyar hazára, Erdélyre meg a királyra zúditott. De nem avatkozott dolgaikba. Minthogy harczban és békében, mint diplomata és katona kiváló érdemeket szerzett Rudolf király körül, kinek bizalmát birta s ki ismételve biztositotta oltalmáról, őt magát a császári vezérek egy ideig nem merték bántani s békén hagyták akkor is, mikor rablásaikat a legszélesebb arányokban folytatták. Még legközelebbi rokonait sem kimélték ugyan, de őt magát kimélni igyekeztek. Fájó szivvel tették ezt s lesve-lesték az alkalmat, hogy valami ürügy alatt rátörhessenek, hisz Erdélynek ő volt a leggazdagabb főura. Belgiojoso gróf, Felső-Magyarország zsiványerkölcsü főkapitánya végre reá is kivetette hálóját s 1604 őszén magához rendelte a rakamazi táborba. De Bocskay méltán gyanakodott s nem ment el, mire a váradi német hadak haddal törtek jószágaira s várait vívni kezdték. Ezzel a „német lelkü" Bocskaynak is a tettek mezejére kellett lépnie, hogy megmentse életét, vagyonát. Nagyon nehéz szivvel szánta rá magát s később gyakran mondotta, hogy „erővel, az ő felsége ágyuival és éles kardjával" kellett őt „az ő felsége hűsége mellől elkergetni". Az önfentartás adta kezébe a fegyvert, de mihelyt kardját

kivonta, ő lett a széthuzó, egymással is meghasonlott, de a tűrhetetlen német iga ellen egyaránt elkeseredett rendek és néposztályok vezére, a nemzeti jogok és szabadságok előharczosa.

Első feladata természetesen az volt, hogy megfelelő haderőt szerezzen. Ezt megkapta a szabad hajduságban, abban a dúló-fosztó, de vitéz elemben, mely eddig a német uralmat szolgálta, mert a császári vezérek zsoldjukba fogadták s midőn kenyeret adtak neki, viszont a magyarság kiirtására irányuló terveik valósitására használhatták. A hajduk maguk felismerték, minő gyászos szerepet juttatnak nekik a németek; önként fölébredt bennök a nemzeti érzés s nem akartak tovább a magyarság kiirtásának eszközei lenni. Mihelyt Bocskay mozogni kezdett, hozzá fordultak s felajánlották neki szolgálataikat. Bocskay két kézzel kapott utánuk s megnyerésökkel csakugyan megszerzé azt a magyar nemzeti hadsereget, melyre nehéz feladata eléréséhez szüksége volt. Hajdui Álmadnál nyomban megsemmisitettek egy német hadosztályt, azután a hátráló Belgiojosora vetették magukat s Kassáig üldözték. Kassa, akkor Felső-Magyarország főhelye, nem akarta többé bebocsátani a németeket. Polgárai fegyvert fogtak, a nemzeti ügyhöz csatlakoztak s megnyitották kapuikat Bocskaynak, ki állandóan városukba tette át székhelyét.

A nemzeti mozgalom bámulatos gyorsasággal terjedt el; mihelyt alkalmas vezére volt s az új vezér csodás tevékenységet fejtett ki, hogy a magyarság ügyét diadalra segitse. Megnyerte a városokat, melyek addig a legélesebb ellentétben álltak a nemességgel. Érintkezésbe lépett a habozó főurakkal, még a lengyel földön bujdosó Illésházy Istvánnal is, kik egymásután csatlakoztak hozzá. Ügyéhez csatolta az erdélyi székelyeket, kik meg az ottani urakkal álltak gyilkos háboruban, a német önkény elől a török földre menekült magyarokat, az úgynevezett bujdosókat, kik közt Bethlen Gábor volt a legkiválóbb s mint a hajdukat, akképen ezeket az elemeket is zászlaja köré gyüjtötte. Fordult a törökhöz, ki nyomban szövetségre lépett vele, neki adta Erdélyt s fegyveres támogatásáról biztositotta. Az erdélyiek meg formaszerüen fejedelmökké választották s ezzel uralmának törvényes jogalapot adtak. Pár hónap mulva sziklaszilárdan állt Bocskay trónja s a kisérletek, melyeket Rudolf király Mátyás főherczeg tanácsára a nemzeti mozgalomnak fegyverrel való elnyomására tett, teljes kudarczczal végződtek. Ezúttal a mozgalom csakugyan nem rendi, nem is felekezeti, hanem nemzeti jellegü volt, melyhez a magyarság minden rétege, minden felekezete csatlakozott, mert Bocskay egyaránt biztositotta katholikusoknak és protestánsoknak vallásuk szabad gyakorlatát s egyaránt mindnyájok magyarságáért és fenmaradásáért küzdött. 1605-ben mint Erdély és Felső-Magyarország, akképen a Dunán innen és a Dunán túl egyes várak és

városok néhány főúr kivételével egészen Bocskay pártján álltak, kinek szilaj hadai pusztitó betöréseikkel Alsó-Ausztriát, Stiriát, Morvát és Sziléziát is rettegtették.

Alig egy év folyamán lett Bocskay István Erdély fejedelme és Magyarország nagy részének ura. Midőn 1605 őszén a törökök pesti táborát meglátogatta, a nagyvezér díszes koronát tett fejére s a katonák „éljen a magyar király!“ kiáltással üdvözölték. De Bocskay nyomban levette a koronát s biztositotta magyar hiveit, hogy ezt a koronát díszes, értékes ékszernek tekinti, melyet elfogad ugyan ajándékul, melynek azonban semmiféle közjogi jelentőséget nem tulajdonit. Bocskay nem törekedett a királyságra soha, hanem maga hangsulyozta mindenkor, hogy Magyarországnak van törvényesen koronázott királya, Rudolf, ki ellen a II. Endre király aranybullájában biztositott ellenállási jog alapján fegyvert fogott ugyan, de nem azért, hogy a tróntól megfossza, hanem azért, hogy a nemzet törvényes jogainak tiszteletben tartására kényszeritse. Amelyik pillanatban a király ismét a törvény alapjára helyezkedik, Bocskay kész volt a koronás király tekintélyének meghódolni. A kénytelenség nyomta kezébe a fegyvert s az egész háboru folyamán Bocskay lojális érzelmei nem változtak. Nem elszakadásra, hanem a királylyal való megegyezésre törekedett elejétől fogva mindvégig s vezérének békés érzelmei áthatottak a mozgalom minden számottevő tényezőjére. Hangzottak ugyan szélső kivánságok is s egyesek azt mondották, hogy nem kell neki többé német király soha. De a Korponán országgyülésre összegyült rendek Bocskay ösztönzésére olyan békefeltételekben állapodtak meg, melyek a koronával való megegyezés alapjául szolgálhattak. Másként a fejedelem azzal csökkentette az engesztelhetetlenek számát, hogy seregének legvitézebb elemét, az eddig hontalan hajduságot Szabolcs és Bihar vármegyék némely puszta községeiben megtelepitette s ott jószágot adva nekik, az ország nemesei sorába emelte őket. Ekképen ki lévén elégitve és jövendőbeli megélhetését biztositva látva, a hajduság is Bocskay békepolitikáját támogatta, mely arra irányult, hogy a magyarságot kibékitse koronás királyával, ezt pedig a török szultánnal, kivel 1593 óta gyilkos háboruban állt.

A prágai udvarban sokáig hallani sem akartak a magyar „lázadók“-kal való béketárgyalásokról s fegyverrel kivántak velök végezni. Csakhogy ez a fegyver az egyesült magyarsággal szemben tehetetlennek bizonyult. Másként az egyre betegebb Rudolf sem volt következetes s hol ide, hol amoda hajlott. Egyszer irtó háboruval fenyegetőzött, másszor meg vagy a törökkel, vagy Bocskayval akart külön, titokban megegyezni. E mellett családja tagjaival is egyre élesebb ellentétbe lépett s különösen öcscsét és leendő örökösét, Mátyás főherczeget gyűlölte meg engesztelhetetlenül, ki

ennek következtében s a jövendő esélyeivel szemben mindinkább a magyarok megnyerésére volt kénytelen gondolni. Mindazáltal a béketárgyalások szertelen nehézségbe ütköztek, noha Rudolf elég hamar (1605 tavaszán) felhatalmazta az alkudozásokra Mátyás főherczeget. Ezek meg is indultak, de a német kényuralom még mindig nem érezte magát annyira megtörve, hogy teljesitse a magyar nemzetnek országgyülésileg megállapitott követeléseit, noha egytől-egyig szentesitett törvényekben gyökereztek. Végre 1606. januárban Bécsben hivatalosan és ünnepélyesen megkezdték a tárgyalásokat, melyek csak döczögve haladtak ugyan, de egyrészt a magyarok bölcs engedékenysége, másrészt a császár és Mátyás főherczeg viszonyának elmérgesedése mégis folyton közelebb hozta a küzdő feleket. 1606. junius 23-án csakugyan létrejött az a megegyezés, mely bécsi béke néven ismeretes s később a magyar törvénytárba igtatva a magyar politikai szellem egyik legnagyobbszerübb alkotásának bizonyult. Bocskay István megkapta Erdélyt s Felső-Magyarország némely vármegyéit, a nemzet katholikus és protestáns elemei megnyerték a vallásszabadságot s a király kötelezte magát, hogy visszaállitja Magyarországnak régi törvényes hatóságait s azt azután saját törvényei szerint fogja kormányozni. A király és a nemzet kibékülését betetőzte a török béke, mely Komárom alatt ott, hol a Zsitva vize a Dunába szakad, a Zsitvatoroknál november 11-én a király, a szultán és Bocskay fejedelem követei közt köttetett s zsitvatoroki béke névvel él történelmünk lapjain.

Nagy és áldásos fordulatot jelez hazánk történetében a bécsi és a zsitvatoroki béke s létrejöttük dicsősége első sorban Bocskay István hazafias mérsékletének és politikai bölcseségének érdeme. A bécsi béke eltörölte az évtizedes rémuralmat, visszaadta az országot a magyarságnak, kizárta az idegen hatóságok önkényes beavatkozását s a három részre tépett magyar államterületen a hatalmak bizonyos egyensúlyát teremtette meg. Maga Bocskay — a nagy mű megalkotója — élvezhette a király és a nemzet közötti kibékülés gyümölcseit a legkevésbbé. A harmadfélévi uralkodás nehéz gondjai és gyakori keserüségei megviselték szervezetét, kimeritették erejét rohamosan. Még a béketárgyalások folyamán (1606 tavaszán) veszedelmesen megbetegedett s pár hóval a megegyezés után, 1606. deczember 29-én Kassán befejezé nemes életét. Sírva, keseregve sereglett a hálás magyarság ravatala köré s hoittestét Gyula-Fehérvárt az ottani öreg templomban tette örök nyugalomra. Halála megadta az alkalmat mindazoknak, kik a bécsi békének nyilt vagy titkos ellenségei voltak, hogy a béke művére támadjanak s egy pillanatig csakugyan úgy látszott, hogy Bocskayval a kiegyezést is eltemetik. Megkezdték a romboló munkát mindenfelől s az ellenforradalom élére maga Rudolf király állt, ki noha már elfogadta, utólag szét

akarta mindkét békeokmányt tépni. Biztatásaira a rendbontó elemek Erdélyben és Magyarországban egyaránt megkezdték romboló munkájukat. Amott trónkövetelők zavarták a békét, itt meg a nemesség és hajdusok, katholikusok és protestánsok kaptak hajba, a török meg ismét háborura készült. Zürzavar és fejetlenség harapózott el országszerte, habár a hazafias elemek Illésházy István vezetése alatt Bocskay munkájának megmentésén fáradoztak. Immár Illésházy köré csoportosultak mindazok, kik a bécsi és zsitvatoroki béke sértetlen fentartásában látták hazájuk üdvét és megmentését. Sőt több forgott immár koczkán, nemcsak a magyarságról, hanem a Habsburgok világhatalmi állásának fentartásáról volt immár szó s csakhamar kitünt, hogy a magyarság nemcsak önmagáért küzd, hanem uralkodóházáért is, s hogy ő a Habsburgok hatalmi állásának legszilárdabb támasza. A beteg, beszámithatlan Rudolf nemcsak az új viszonyok felforgatásán dolgozott, hanem öcscsét és törvényes örökösét, Mátyás főherczeget önkényesen, erőszakosan örökösödési jogaitól igyekezett megfosztani. Természetes, hogy a Habsburgok e családi viszályát minden ellenségök ki akarta aknázni s csak leste a pillanatot, hogy reájok törjön. A magyar hűség azonban meghiusitotta e törekvéseket. A magyarok Mátyás főherczeghez csatlakoztak s lehetővé tették neki, hogy törvényes jogait megóvja. Magyar hadakkal Csehországba vonult s Rudolfot olyan egyezségre kényszeritette, minőt a viszonyok változása kikerülhetetlenné tett. Öcscse javára le kellett mondania Magyarország, Ausztria, Morva és Szilézia birtokáról; kiadta a szent koronát is, melyet a magyarok határtalan lelkesedéssel kisértek haza s országgyülésökön 1608. november 16-án királyukká választották, három nappal később pedig megkoronázták Mátyás főherczeget.

II. Mátyás király trónralépte látszólag Bocskay nagy alkotásainak diadalát jelentette. A török béke végleg megköttetett, a bécsi béke törvénybe igtattatott, az ország élére a nádorispán, Illésházy István lépett. Erdélylyel is megegyezés létesült s ott a trón az ifju Báthory Gábornak jutott. Csakhamar azonban az udvari kamarilla ismét meginditotta a bécsi békében lefektetett elvek elleni nyilt és titkos küzdelmet. Illésházy nádor hamar meghalt s utóda, Thurzó György, nélkülözte elődjének dús tehetségeit s imponáló tekintélyét.

Különben sem volt igaz hive a bécsi békének s a benne lefektetett nagy politikai elveknek. Buzgó protestáns volt ugyan, de ama kevés főurak közé tartozott, kik annak idején nem csatlakoztak Bocskayhoz; sőt a béketárgyalásokban Thurzó egyenesen azt tanácsolta Mátyás főherczegnek, igérjen meg mindent, hisz az igéretet úgy sem kell megtartani, mihelyt a magyarok letették a fegyvert. Midőn tehát immár reá, mint az ország nádorára bizatott a bécsi béke feletti őrködés, ezt a tisztét elég lanyhán teljesitette

36

SZÉKELY BERTALAN

AZ EGRI NŐK

AZ EGRI NOK
SZÉKELY BERTALAN

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

s különösen az iránt a politikai hivatás iránt volt kevés érzéke, melyet a bécsi béke Erdélynek a magyarság fenmaradása körül kijelölt. Az udvar határozottan Erdély hatalmi és jogi állásának megdöntésén fáradozott. Mint Mihály vajda alatt történt, még az oláhságot is Erdélyre igyekeztek zúditani. E politikát most már nem a Basták és Belgiojosok, hanem magyar urak képviselték s 1611-ben Forgách Zsigmond, Felső-Magyarország főkapitánya nagy sereggel be is tört Erdélybe, hogy Radul oláh vajdával egyesülve birtokba vegye. De pórul járt s teljes vereséget szenvedett. Támadása azonban alapjában megingatta az ifju Báthory Gábor trónját, kit végre saját emberei öltek meg s kitől az ország már előbb elszakadt, hogy Bethlen Gábort ültesse a fejedelmi székbe. Ez 1613 őszén történt. Bethlen választása a törvényes formák között ment végbe. Az országgyülés egyhangulag megválasztotta, a szultán, a legfőbb hűbér úr pedig megerősitette a fejedelmi székben. Maga Gábor fejedelem békét akart, hogy elpusztult, elszegényedett országa kiheverhesse a múltak szenvedéseit. De az udvari politika nem hagyott neki nyugtot. A király hivei minden legcsekélyebb ok, sőt hadüzenet nélkül mindenfelől rátörtek s egymásután hódoltatták meg az erdélyi területet. Hasztalan fordult Bethlen a királyhoz, a nádorhoz, hasztalan botránkoztak meg a magyar vármegyék az oktalan, rabló politikán, mely új török háboruval fenyegette az országot. Az udvar Bethlen Gábor megbuktatását tűzte ki czéljául s e czélról akkor sem mondott le, mikor a porta komoly fenyegetéseire látszólag megbékült Bethlennel (nagyszombati béke 1615). Csakhogy a békét nem hajtotta végre, hanem pénzzel támogatta s összeesküvésre csábitotta az erdélyi elégületleneket, a portán meg a legkétesebb eszközökkel dolgozott a fejedelem ellen. Bethlen Gáborral azonban egy hatalmas, katonai, diplomácziai, kormányzati dolgokban kiválóan járatos egyéniség ült Erdély trónjára, ki ellenségei minden fondorlatát meg tudta hiusitani. Az első percztől kezdve tudatosan és bölcsen az ország megnyugtatásán, a haderő újjászervezésén, a pénzügyek rendezésén fáradozott s már 1616 végén abban a helyzetben volt, hogy midőn az udvar hivei nagy sereggel törtek országába, nemcsak kiverte, hanem Felső-Magyarországba, királyi területen is üldözhette őket. Az udvart ez annyira megijesztette, hogy újra békét kötött Bethlennel, de természetesen nem azért, hogy megtartsa; tovább is folytatta a régi üzelmeket s ekképen az udvari politika végleg a török karjaiba hajtotta a fejedelmet.

E közben Magyarországban is egyre féktelenebbül érvényesült a kamarilla azon törekvése, hogy a bécsi béke elveit kiforgassa, a magyar kormányzatot megszüntesse, a vallásszabadságnak véget vessen s német katonai uralmat léptessen életbe. Mikor 1616-ban Thurzó nádor is meghalt, szabadnak hitték a tért, el akarták törülni a nádori intézményt, sőt

a szabad királyválasztást is. A spanyol királyhoz fordultak segitségért; az volt a szándék, hogy spanyol katonasággal rakják meg Pozsonyt s a katonák segélyével ismét kiviszik a szent koronát az országból, a rendeket meg Ferdinánd stiriai főherczegnek királyul való elfogadására s a nádorválasztás elejtésére kényszeritik. A király el is halasztotta az országgyülést, mig az igért spanyol katonaság meg nem érkezik. Ez azonban elmaradt s az országgyülést nélküle kellett megtartani. Igy Mátyás király elejtette kényuralmi terveit, nem vitte el a koronát s nádort is választatott, mire a rendek nem szivesen ugyan, de királylyá választották a vallásüldözéseiről már nagyon ismert Ferdinánd főherczeget, ki csakhamar, II. Mátyás halála után (1619. márczius 20.) mint II. Ferdinánd koronás király tényleg trónra lépett. Akkor már — még az előző évben — kitört Csehországban a forradalom s megkezdődött az a nagy világháboru, mely a következő harmincz évben Közép-Európa nagy részét feldúlta s hazánk sorsára is döntő befolyást gyakorolt. Két elkeseredett, engesztelhetetlen táborra oszlott akkor Európa, melynek egyike a császárért, másika a császár ellen forditotta fegyverét.

Természetes, hogy a német részről évek óta belnyugalmában, legfontosabb életérdekeiben fenyegetett Erdély s fejedelme Bethlen Gábor nem foglalhatott másutt helyet, mint a császár ellenségei közt s az elkeseredett, jogaiban, vallásos hitében oly mélyen sértett Magyarország meleg rokonszenvvel támogatta a fejedelmet. Mint a csehek, kik segitségét kérték, akképen a magyar urak és vármegyék számosan kérték, biztatták, nyomuljon be az országba s vessen véget testi-lelki rabságuknak. A magyar közlélek egy hires röpiratban, a Magyarország Panaszá-ban (Guerela Hungariae) nyilatkozott meg s megható módon sorolta fel keserves szenvedéseinek hosszu lajstromát. Maga Bethlen is fegyvert fogott, a városok és várak megnyitották neki kapuikat s a Kassán összegyült felső-magyarországi rendek főgondviselőjökké, fejedelmökké választották. Csakhamar hatalmába kerültek a dunáninneni részek, Pozsony város, a vár és a szent korona. A csehekkel együttesen Bécset is vívta, de mielőtt bevehette volna, engesztelhetetlen ellensége Homonnay György Lengyelországból 8000 emberrel a felvidékre tört, Kassát és Eperjest igyekezett megverni s hátban fenyegette Bethlent, ki félbenhagyta Bécs ostromát s magyar földre vonult, hogy az új ellenséget ártalmatlanná tegye. Még e sikerei közben megkezdte a fejedelem az alkudozásokat Ferdinánd királylyal s hosszabb fegyverszünetet kötött vele.

Beszterczebányán felvette ugyan a választott király czimét, de nem koronáztatta meg magát, noha kezében volt a szent korona, mert a koronázás kiegyenlithetetlen ellentétbe juttatta volna a másik koronás királylyal. A csehekkel kötött szövetség mellett is lehetőleg a szabad kéz politikáját

folytatta. Helyesen itélte meg szövetségeseit, mert a csehek ügye a fehérhegyi csatában csakhamar végleg elbukott. Az udvar a diadal után Bethlent is fegyverrel akarta megalázni. De a háboruban kevés sikert aratott, két legjobb hadvezére, Dampierre és Bugnoy elestek és a magyarok az örökös tartományokat pusztitották. Lassankint bele kellett tehát törődnie a békés megoldásba. 1622. januárban Nikolsburgban Ferdinánd király s Bethlen fejedelem csakugyan békét kötöttek, mely lényegileg a bécsi béke megújitása. Bethlen lemondott a királyi czimről, kiadta a szent koronát, a kezén levő területeket. Viszont a király elismerte Erdély fejedelmének, a római birodalom fejedelmévé nevezte ki, s e végből Oppeln és Ratibor herczegségeket adományozta neki, továbbá életfogytiglani birtokul Felső-Magyarország hét vármegyéjét Kassával. Csakhogy e szerződéssel ugyanaz történt, mint a bécsi békekötéssel. Az udvar nem tartotta meg, az ország jogait nem vette figyelembe s a vallásszabadság továbbra is irott malaszt maradt. Bethlennek még több izben ki kellett huznia kardját s noha egy izben az udvar leghiresebb hadvezérét, Wallensteint küldötte ellene, a fejedelem s a vele egyesült magyarság nemcsak megvédte, hanem szilárd alapokra fektette a bécsi béke alkotásait. A magyar részekkel gyarapodott Erdély erős maradt, tekintélye nőttön-nőtt, a külföld legnagyobb hatalmai keresték barátságát, szövetségét, a török tisztelni volt kénytelen a fejedelemség jogait, a német pedig nem merte önkényuralmi terveit valósitani. Bethlen Gábor fegyvere határt szabott a testi-lelki elnyomásnak s a magyarság nemcsak Erdélyben, hanem magyar királyi területen is aránylag békét és nyugalmat élvezett s kiheverhette évtizedek fájdalmas szenvedéseit.

Bethlen Gábor élete legnagyobbrészt katonáskodással, táborban, fegyverzaj közepett telt el s mint maga mondta, nem kevesebb, mint negyvenkét csatában vett részt. E mellett atyai szeretettel és a sokoldalu szakember ismereteivel fáradozott a belső béke megszilárditásán, az állami intézmények reformján, a honvédelem, a pénzügyek és az igazságszolgáltatás javitásán, a közvagyon gyarapitásán, ipar és kereskedelem fejlesztésén. Fővárosát, Gyula-Fehérvárt külső kinézésében is országához méltó székhelyévé igyekezett tenni. Erődítményeit helyreállittatta, a várost nagyszerü épitkezésekkel diszitette, vizvezetékkel látta el s a főváros példájára a többi városok is fejlődésnek indultak. Országszerte mindenütt mutatkoztak az erőgyarapodás, a vagyonosság, a haladás tünetei s a Mihály vajdák és Basták által véginségre juttatott Erdély csakhamar ismét az előre törekvő, előre jutó ország benyomását tette. Bethlen Gábor nemcsak vitéz katona, hanem hatalmas országszervező, az irodalom, a tudomány, a művészet buzgó pártfogója is volt. Mély vallásosság hatotta át kedélyét. Huszonhatszor olvasta át a bibliát

s „gyakorta való buzgó könyörgést kiván az Isten“ kezdetü egyházi énekét ma is zengik egyháza hivei. Nagyon szerette a zenét és éneket s gondoskodott jeles udvari zenés és énekkarról az istentisztelet fényének és ájtatosságának emelésére. De különösen az irodalomra és iskoláztatásra viselt gondot. Tehetséges ifjakat külföldi egyetemekre küldött, kiváló külföldi tudósokat meg udvarába hivott. Maga is igen tanult ember volt, ki a tollat ép oly ügyesen forgatta, mint a kardot. De folyton gyarapitotta ismereteit, még a hadjáratok zajában is szorgalmasan olvasgatott és könyvei, melyeket külön e czélra készült kocsiban szokott utazásain magával vinni, hű kisérői és szórakoztatói voltak hadi műveletei közben is. Otthon meg szivesen és gyakran érintkezett külföldi tudósaival, Opitz Mártonnal, a jeles német költővel, Kopisch Jakabbal, ki csak rövid időt töltött Erdélyben, Altstedttel, Bisterfelddel, Pucator Fülöppel, „az egész kereszténységben nagyhirü, nevü“ tudósokkal, kik magyar szakemberek társaságában a fejérvári főiskolán hirdették a tudomány igéit. Ekképen udvarát, mint az egykoruak mondották, a nyugati polgárosodás szélső határpontjává, a szellemi élet ragyogó góczává tette, honnan az ismeretek sugarai az ország minden részébe elhatottak. Számos vidéki iskola keletkezett, melyet a bölcs fejedelem az elnyomott jobbágyok gyermekeinek is megnyitott. Ekképen fejezte be a nagy uralkodó Bocskay művét, valóban erőssé tette Erdélyt, a vagyonosság, a polgárosodás sziklaszilárd alapjaira fektette lételét s az ő örök dicsőségü érdeme, hogy munkája évtizedekig túlélte alkotóját. Bethlen Gábor idő előtt sírba szállt ugyan († 1629. november 15.), de Erdély még három évtizeden át hiven teljesithette azt a nagy hivatást, melyet számára a bécsi béke kijelölt, háborithatlanul gondozhatta a magyarság legszentebb érdekeit s útját állhatta a német kényuralomnak és a török hóditásnak.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

37

Székely Bertalan

zrinyi miklós kirohanása szigetvárából

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

ZRINYI MIKLÓS

IRTA

SZÉCHY KÁROLY

Zrinyi Miklós a magyar költészet fejlődésében váratlan és tüneményes jelenség. A maga koráig egyetlen, aztán másfélszáz esztendővel tovább megközelithetetlen. Amit Petőfi Aranyról, nemzeti epikánk utolsó nagy képviselőjéről állit: teljesen illik reá is, nemzeti epikánk első nagy költőjére, hogy tenger mélységéből egyszerre bukkant ki tűzokádó gyanánt. Tenger csodája, költeményeinek gyüjteménye is — az adriai tengernek szirénája.

Zrinyi Miklós egyszerre az igazi költő ragyogó nagyságában lép elénk. Méltán ragad meg bennünket a kérdés: hol született és tanult, micsoda szerencsés behatások ihletéből zendült meg kobza, hogy énekével költészetünket egyszerre a világirodalom magaslatának szinvonalára emelje: ami annál csodálatosabb, mert a versirás vallomása szerint nem volt mestersége, hanem csak a legutolsó gondja; az ő foglalkozása a vitézi pálya volt, melyet a haza szolgálatára nagyobbnak és jobbnak tartott. S ebben a meggyőződésében, ebben a tudatában büszke önérzettel hirdette magáról:

Nem irom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel
Az én örök híremet!...

És mégis, vallomása ellenére, épp annyira költő, mint vitéz; költő hivatásánál fogva, Isten különös kegyelméből, a múzsa felavató csókjától; vitéz származásánál fogva, hősök méltó ivadéka, lobogó vére öröklésével, lelke nemes bátorságával; amellett politikus, a Pázmány Péter és Eszterházy Miklós tanitványa, mélységes faji szeretettel, feláldozásra kész önzetlenséggel: imádott nemzetének századában és még másfélszáz esztendőnél tovább legnagyobb epikusa, hadvezére és államférfia.

Zrinyi egyszerre, szinte egyidőben lett az ország első leventéjéből a nemzet legelső hadi tudósa, katonai remek-irója és legelső epikusa,

a magyar dicsőség örök énekese. De egyelőre babérok helyett inkább cserkoszorura vágyott, iratai kiadása helyett inkább a báni kormány elfoglalására gondolt. A Murától le a kalpói végek vonaláig többé nem a török, hanem ő támad. Bent tisztelik, a hódoltságban rettegik: a török gyermekeket nevével ijesztgetik. Csak 1651-ben, felesége kora halála után, tér vissza múzsájához: a kedvest két megható elégiában elsiratja, vallásos megadását a Feszületre szóló fenséges ódájában elzengi, aztán költeményeit sajtó alá rendezi és Bécsben közrebocsátja. Gyüjteményének czime: Adriai Tengernek Syrénája — Groff Zrini Miklós.

Kisebb verseiben és nagy époszában megérzik az idegen költészet, olykor a régi római klassziczizmus, rendszerint az olasz megújhodás nagy énekeseinek ihletése: szellemében és megnyilatkozásában azonban mégis mindig nemzeti és eredeti. Amit lelkébe fogad, lelkében átdolgozza, s a maga hatalmas egyéniségének ismertető jegyét reányomja; úgy, hogy ez már szinte annyira az övé, mint amit maga képzel, gondol és teremt. Műveltsége a nyugati haladásban gyökerezett, alkotó tehetsége az olasz költészet mesterei művein érlelődött: de eszejárása, törekvése, érzése és kifejezésmódja egészen magyar. A saját fajának, különösen a XVII. század magyarjainak szól, de műveltségénél fogva oly érzéseket és oly eszméket örökit meg, melyek sajátos vonatkozásaikkal és nemzeti bélyegükkel is általános érdeküek és mindig igazak; azért minden idő magyarsága gyönyörködhetik és lelkesedhetik rajtok! Valóban kisebb versei és nagy éposza éppen tartalmuk becsénél és alkotásuk művészeténél fogva nem avulnak el az idővel; mert mindaz, ami a költészetre életet lehel és életet biztosit s a muló ember művét az örökkévalóság körébe emeli, ma is egész közvetlenséggel és frisseséggel érint bennök: az érzések elevensége és heve, az eszmék fensége és igazsága, kivált a teremtő erő eredetisége és öntudatossága.

A Szigeti Veszedelem nagy oltára a nemzeti megváltás eszméjének. Czélja az volt, hogy az igaz hittől elszakadt, felekezetekre oszolt és bűnbe esett magyarság megtérése a haragvó Istent kiengesztelje; vallásos fellángolásával és megtisztitó harczával a törököt kiverje, az országot a pogány iga alól a kereszténység dicsőségére felszabaditsa s ekkép Isten a törököt, haragja vesszejét eltörje. A Szigeti Veszedelem ennélfogva vitézi küzdelemről, hősi halálról: a szigeti leventék önfeláldozásáról s a szigeti Zrinyi Miklós vértanuságáról beszél.

Ezt a közeli történeti eseményt, a költő, az ő magasztos felfogásával és művészetének erejével az isteni beavatkozás körébe, az egész nemzet sorsára kutató változás jelentőségére birja emelni, úgy amint az a török hóditás óta, több mint száz esztendeje, az egymást követő nemzedékek szellemében kifejezésre jutott. Mert az eszme nem kizárólag

a Zrinyi eszméje. Amikor az lelkében megszólal: csak a nemzet lelke nyilatkozik meg benne. A XVI. században az általános bűntudat és kölcsönös vádaskodás rajongásából, az erkölcsi megújhodás szükségének és a nemzeti fölemelkedés vágyának érzetéből fakad ki e nagy eszme, mely annyira belement a nemzet lelkébe és szivébe, hogy az országos rendek már az 1542. törvények második czikkelyében végzésileg jelentik ki, mikép a magyar nemzetet haragjában bűneiért veri a megbántott Isten s már ennek az időnek töredelmes énekeiben, vallásos elbeszéléseiben és fejtegetéseiben ez a felfogás újra meg újra megjelenik. S ez a nagy eszme egész jelentőségében, megokolásával és szinezésével, hagyományul száll át a XVII. századra, mely a maga vallásos rajongásában épp oly elevenen és erősen érezé és hirdeté: ott lüktet az ő vérében, ott zúg át az ő lelkében, a közszellemben és közfelfogásban gyakran kifejezésre jut. Meg-megjelen a történeti munkákban, mint Istvánffy Miklósnál, az állami okmányokban, mint Esterházy Miklósnál és levelezésekben, mint Wesselényi Ferenczнél, hogy az Isten haragjának és büntetésének oka az ősi hitben való megfogyatkozásunk és különböző felekezetekre szakadásunk, azért Istent meg kell kérlelni, következésképp a nemzetet meg kell váltani.

Ime, a Szigeti Veszedelem eszméje lényegében már rég meg volt s több mint száz esztendeje a köztudatban hatott, hogy költőnk a maga hatalmas erejével, egész nagyszerüségében emelje ki. S ha az a lángész, ki a nemzeti eszméket és érzéseket, melyek emberöltője lelkében és szivében élnek, a leghatalmasabban fejezi ki: — Zrinyi bizonynyal az! Az egyszer megkapott és felemelt nemzeti eszme kifejtésére gazdag képzelettel ontja a leleményt, biztos kézzel szövi a szerkezetet és biztos ecsettel irja a jellemzést: épp abban a legérdemesebb, amiben a legtöbb költő gyenge, a teremtő erő megnyilatkozásában s épp abban a leggyengébb, amiben a legtöbb mesterkedik, a nyelv és verselés kezelésében. Zordon szólásával és nem egyszer bántó darabosságával krónikás elbeszélőink hagyományos szinvonalán mozog: teremtő erejének hatalmas lendületével azonban a legnagyobb művészek közé emelkedik.

Tárgya: Sziget védelme, hőse, amint emlitettük, a szigeti Zrinyi Miklós, kinek vitézi küzdelmébe nemes haláláig magasztos csodák szövődnek bele. S a történeti események ezzel elvesztik rideg és száraz szinüket, esetleges voltukat, mert a költő úgy szemeli ki, úgy rendezi el, úgy hozza kapcsolatba őket, hogy nagy eszméjének és sajátos czélzatának érvényesitésére az isteni beavatkozás eszközeiül szolgáljanak.

Isten az égből földre tekintve és a magyarok erkölcsi romlottságán fölgerjedve, maga határozza el büntetésüket, maga küldi Mihály arkangyalt Alecto pokolbeli furiához, hogy Szolimánt felbujtsa és meginditsa Magyar-

ország, következéskép Sziget ellen. A török császár az ő választott eszköze, haragja vesszeje s amikor közeledtére Zrinyi Miklós a kereszt elé térdel és segedelemért fohászkodik, Isten meghallgatva maga tudatja vele, minek jeleként a kereszt háromszor lehajlik hozzája, hogy Szolimán ellene jő, de az ő kezétől elesik; azután ő is vértanuságot szenved, de szép lelke égbe száll; a szigeti hős az ő választott eszköze, a nemzeti váltság letéteményese. Ha van tehát, aki a magyarságot meglakoltatja, van aki meg is szabaditja, egyenesen Isten rendeléséből, tündöklő akaratából. Zrinyi Miklós a maga vallásosságának és hazafiságának emelő erejéből mindvégig, homlokán ezzel a jegygyel halad előre, azért egész szigeti pályája a ragyogó dicsőség lángirása; a védelem folyamán örökkön ott lebeg felette, mint az Úr lelke a vizek felett, Isteni küldetése s e küldetés befejezéséig, végzete betöltéséig sem el nem eshetik, sem semminemü kudarczot nem vallhat. Mert mint igazi végzetes bajnok, a költemény főhőse, aki az égi czélzat főképviselője, nem pedig öntudatlan eszköze, mint Szolimán, erkölcsi nagyságban és kardforgató vitézségben magasan fölötte áll ennek és még magasabban valamennyi leventének. Azért le nem győzhető: csak győzedelmeskedhetik; ha veszedelemben forog, Isten maga oltalmazza meg; mert Mehemet szablyáját sisakjáról, Delimán dárdáját paizsájáról az ő angyala forditja el. S küzdelme végén, amikor Sziget megrontására a tűz, szél és minden egyéb elem, sőt a bűvész Alderáa szavára a pokolbeli ördögök is egyesülnek, Isten maga küldi el Gábor angyalt egyik kezében pálmaággal és koszoruval, másik kezében lángpallossal, angyali sereg kiséretében hozzája, hogy megvigasztalja és megsegitse s maga növeli meg erejét és ékesiti meg végét, hogy választott hőse a törökség két legnagyobb vitézének, Delimánnak és Szolimánnak győzelmes elejtésével, ezek holttestéről emelkedjék az égbe. Mert lelkét a többi szigeti leventék lelkeivel a Gábor angyalai fölviszik Isten eleibe, egyenesen az ő rendelése és tündöklő akarata szerint s ott szép muzsikaszó fogadja őket!

Az éposz ekként az égből indul ki és az égben végződik: de küzdelme a földön foly. Sziget megdől, hőse és őrsége elvesz, Szolimán elpusztul, a török hóditó hatalom megtörik: de Zrinyi a maga küldetésében csodálatos vitézségével és magasztos halálával, a vallásosság és hazafiság legszebb erényeivel kiengeszteli Istent nemzete iránt, önfeláldozása megváltja azt. S mig magának ragyogó koronát örök csillagokból adat: fajának ragyogó példát mutat a nemzeti erények kifejtésére, az igaz vallás oltalmára és a török megtörésére. Az isteni kegyelem és a nemzeti védelem újra egyesülhet: a magyar a nagy Mindenható vezetése és pártfogása alatt vívhatja meg a harczot az ország felszabaditására! Mert az éposz eszméjében a nemzeti váltságot hirdeti, de czélzatában

ezt a feladatot szolgálja, mely a költő egész életének fölemelő törekvése volt. Azért ajánlja éppen művét a magyar nemességnek, hogy azt föl-élessze és egyesitse a nagy és szent háborura lelkesitse; mert felfogásaként a felszabaditás egyedül csak a magyar nemzet kötelessége lehet. Maga volt, aki a török igát okozta; maga legyen, aki azt összetöri — nemzeti hadvezér alatt nemzeti hadsereggel!

A törökkel megkötött hosszas béke kényszerü nyugalmában s új boldogságának, C. Lőbl Zsófiával való házasságának marasztó tűzhelyénél, visszatér kedvencz katonai iróihoz, megint olvas, jegyez, elmélkedik s 1652 végéig egész könyvet ir össze, a Vitéz Hadnagyot, szerény vallomásként nem azért, hogy másokat tanitson, hanem azért, hogy maga tanuljon, esetleg a jövendő nemzeti harcz reményében. Fejtegetései a hadművészet egyes kérdéseiről, a vitézség egyes körülményeiről és föl-tételeiről, a magyar hadi szervezet hiányairól, különösen a vezérnek és katonaságnak hivatása helyes betöltéséről szólnak. Eszméi a római vagy a XVI. és XVII. századi olasz katonai munkákban gyökereznek: de egyéniségénél és feldolgozásának érdeménél fogva, oly világosan, szabatosan és határozottan fejti ki őket, hogy még ott is önállónak látszik, ahol nem eredeti; mert elméleti ismeretét a gyakorlati tapasztalással őrzi ellen és gyakorlati tapasztalatát az elméleti tudás tételeiben összegezi. Tapasztalásra pedig mindig alkalma nyilt, mert a török a béke ellenére mindig fészke-lődött s ő a Muraközön és bánsági területén mindig visszavágott, a végek védelmét mindig annyira szivén hordta, hogy még a stiriai rendektől kapott lakodalmi ajándékát is azok erődítésére forditotta. A pogányságnak igazi ostorozó réme volt, ki vereséget sohasem szenvedett, hanem époszi nagy hőse módjára mindig győzött!

Mint kormányzó, hadvezér és államférfi már ebben az időben a legelső volt, az egyetlen magyar hazafi európai látókörrel: az 1655-iki országgyülésen a király mégis Lippay György esztergomi érsek csel-szövésére kihagyta a nádorjelöltek sorából; s az elhalt Pálffy Pál örökébe Wesselényi Ferencz ült, kit inkább szerelmi kalandjairól emlegettek. Hősünknek épp a maga páratlan nagysága, népszerüsége, az erdélyi fejedelemmel való barátsága és erős magyarsága volt a bűne: az udvar félt tőle. Pedig ha ő nádorrá, öcscse Péter bánná lesz, milyen más fordulatot vesz vala nemzeti történetünk! Fájó sérelmének és háborgó haragjának elnyomásával osztozik pártja küzdelmében, mely az örökletesség tana ellen legalább egyelőre a szabad királyválasztás jogát megmenti: osztozik a koro-názás pompájában, melyen a királyasszony koronázásakor ő viszi elől a királyi pálczát. Hazatérve a posavinai jobbágyak lázadását Novigrád és Sziszek között leveri, az udvari párt hazafiatlan rágalmára, hogy

a magyar a Habsburgok nélkül meg nem élhet, feleletül világbiró Mátyás képében a nemzeti királyság ragyogó fényét és diadalmas erejét megrajzolja; a kezére bizott végek vonalán a régi magyar vitézség és dicsőség zászlaját fennen lobogtatja. Az erdélyi fejedelem bukása keserves csalódással, a maga kis fiának elvesztése emésztő gyötrelemmel tölti el; mert abban kereste a Habsburgok családfájának korhadozása miatt a nemzeti királyság visszaállitása esetében jobb jövőnk felvirágzásának biztató zálogát, s ebben látta a maga nevének, kardjának, lantjának örökösét, a Zrinyiek viruló megmaradásának édes igéretét: de a csalódásból és szenvedésből a hazaszeretet erejével fölemelkedett, hogy fenséges vallomása szerint az utódok hiányát „örök dicsőséggel pótolja s magát szabadon, egészen az Isten és haza szolgálatára szentelhesse!“

A pogány ellen vitézkedik és izgat. Amikor a török 1660-ban Váradot fenyegeti, ő hirtelen visszatorlással a leégett Kanizsa alatt terem, azt sikeresen vívja, mig a bécsi kormány tilalmára el nem hagyja: kitörő haragjában kardját a földhöz vágja és úgy vonul vissza Csáktornyára. Felháborodásában a nemzet felháborodása izzik! S amikor Várad elesett, a nemzeti csapás közvetlen hatása alatt vonagló szivvel, mélységes megihletődéssel megirja a Török Afium ellen való orvosságot, a legnemesebb és legderekabb Riadót, mely valaha elhangzott. Gyújtó lángszavával kiáltva, üvöltve figyelmezteti a magyart a veszedelemre és szólitgatja a nemzeti fölfegyverkezésre, mert idegen segitségben hiában bizakodik: csak maga mentheti meg magát, magyar hadvezér alatt, nemzeti állandó hadsereggel. S kifejti ennek katonai szervezetét és politikai megokolását, épp annyi tudással, mint hazafiasággal. Felfogása Machiavellire vall, de a mi viszonyainkhoz alkalmazkodik. Zrinyi mindvégig a nemzet felszabaditása és az európai kereszténység védelme érdekében beszél, szónokol, érvel, mialatt rajongó érzéseinek viharán és fényes érveinek során keresztül fel-feltör szivéből a féltő és szerető kiáltás: „Ne bántsd a magyart!“ 1661-ben a Mura folyó balpartján, ahol a Kanizsa-patak beleszakad és a Dráva vize egyesülésre tör elő, Uj-Zrinyivárat emelteti, oly buzgósággal, hogy maga is naponkint három órán át talicskázza a földet s a török oly megdöbbenésére, hogy a szultán a kanizsai basát megfojtatja, amiért e munkálatot meg nem akadályozta. Hősünk lázas készülődésében a nemzet izgalma lobog! 1662-ben pedig, még az épités közben, mikor Montecuccoli séta-hadjárata miatt Kemény János fejedelem Nagy-Szőllősnél elesik s Erdély korának egyik legszebb boglára, elpusztul, minek tetőzéseként a nemzeti elégületlenség szava ellen a gőgös olasz egy nagyzó és vakmerő röpirattal védekezik a maga dicsőitésére és a magyarság hadi tudományának, sőt hadi vitézségének becsmérlésére, Zrinyi nemzete jó nevének védelmére

kel névtelen levelében, mely egyik leghatásosabb irata. Szellem, tudás, csattanó élcz, maró gúny, mély hazaszeretet és nemes önérzet mutatkozik benne, az előadás világosságával, a meggyőzés erejével. A felháborodás és megvetés erős hangviharával játszva, végül a szánalomnak és nevetségnek dobja oda a nagyképüsködő hadvezért. Az ő haragjában és gyűlöletében a nemzet haragja és gyűlölete tombol, mely előtt elfogódva és megigézve állunk meg, mint valami megdöbbentő förgeteg hatalma előtt. De aztán elgondolkozunk és elszomorodunk rajta, hogy micsoda idegenség és engesztelhetetlenség volt a király táborában, mikor az ország védelmére hivatott felek ilyen hangon beszélnek egymásról, mikor a magyar hazafiak nemcsak a török, de a birodalmi vezérek ellen is küzdeni kénytelenek. Montecuccoli és Zrinyi ettől fogva szemközt áll egymással. Mert a megalázott és megsértett olasz feledésre nem, csak boszura áhit. Montecuccoli az udvar képviselője, a nagy halogató, Zrinyi a nemzet megszemélyesitője, a merész támadó, Montecuccoli idegen, ki szolgál, Zrinyi hazafi, az is a legjavából, kinek hazája romlása, nemzete pusztulása, egész faja jövőjének koczkáztatása forog kérdésben s érte nagy őseként az önfeláldozásra kész. Montecuccoli a kitört háboruban a mahodizmus elvei szerint csak táborozik Óvár, Cseklész, Pozsony alatt s összedugott kézzel nézi, hogy vész el Érsekujvár elestével három vármegye; mig Zrinyi a varasdi gyülésen szervezkedik, seregével táborba száll s a törököket a Szávánál, Buda táján, a Muraközben, Esztergomnál és az elesett Érsekujvárnál egymásután megveri, a hazavonuló nagyvezért üldözőbe veszi, utóhadát elszórja, a keresztény foglyokat kiszabaditja, Zrinyivárt győzelmesen megoltalmazza, a Stájerországba sietö tatár csapatot visszanyomja, a kanizsai vidéket be-beszáguldva s egyszerre Óvár alatt teremve a törökök magyarba öltözött rablóraját megsemmisiti. Minden megjelenése egy-egy diadal, melyet Magyarország és Ausztria népe lelkesedve hall, sőt az egész német nemzet csodálva emleget. Ezek hatása alatt a bécsi kormány kénytelen meghivni a regensburgi tanácskozásba, kénytelen beleegyezni Montecuccoli leghevesebb ellenzésének daczára az 1664-iki téli hadjáratba, melyet épp oly szerencsével, mint eszélylyel hajtott végre.

Zrinyi január közepén a Murán átkelve, Babócsát és Berzenczét megveszi, ezt az egész vidéket felmenti, a szigeti törököket megveri, Pécs városát megvívja, a pozsegai törököket megszalasztja, az eszéki, tornyokkal és várdákkal megerősitett nagyszerü hidat lerombolja s ezzel a szultán összeköttetését a hódoltsággal elvágja, temérdek veszteséget okozva emberben, marhában, lőszerben, végre Segesdet elfoglalja és visszatér Zrinyivárba. Egész Európa bámult e gyors és vitéz meneten: a pápa köszönő levéllel, a király herczegi czimmel tüntette ki, Stájerországban és Regensburgban

ünnepélyes körmeneteket tartottak győzelmeinek örömére: a hős hire és dicsősége orman állott. Csak Montecuccoli gunyolódott és forrt ellene, ő és társai annál inkább törekedtek megrontani. Befolyásuk következtében Zrinyi nemcsak a háboru fővezére nem lehetett: de még seregének vezérletében is osztoznia kellett Strozzi és Hohenlohe tábornokokkal, ami kínos kudarcot okozott. Mert Kanizsa megvétele, amit remélt, a tüzelő és várvívó szerek gyarlósága miatt nem sikerült; a nagyvezér megtámadása, amit sürgetett, Hohenlohe ellenzésére a kereszténység magasabb érdekeinek megóvása végett elmaradt: a német vezérek nem nyugodtak, mig a török elől biztosságba a Mura mögé nem menekültek. Zrinyi mint a szárnyatörött sas hullott alá a magasból. Következett Montecuccoli mentő küldetése és azzal Zrinyi teljes romlása. Mert várából az őrséget kiparancsolta. S a török a hős szemeláttára, a mi sokkal nagyobb seregünk szemeláttára foglalta el és robbantotta fel azt. S következett a szentgothárdi csata és vasvári béke, minden igaz hazafinak elborulására és elkeseredésére. Zrinyi csáktornyai otthonába vonult, felesége és két kis gyermeke körébe, majd a csáktornyai erdőségben vadászgatott Bethlen Miklós és Vitnyédy István társaságában, mig november 18-án egy vadkan áldozatául esett, szinte fiatalon, 44 éves korában.

Zrinyi századában a magyarság legelső költője és hőse, hadvezére és államférfia volt s mint epikai elbeszélő és hadtudományi iró ma is a legelsők között foglal helyet: mert lelkéből a nemzet lelke szólt. Nagy és magasztos eszméjének megvalósulása az ország fölszabaditása a török alól, melyért irt és küzdött, nem rajta mult. Minthogy nem magának, hanem fajának élt, mint az örök nemzeti Géniusz megtestesitője: neve, emléke, dicsősége, fénye is örök, nemcsak magára, de egész fajára ragyog vissza!

38

LOTZ KÁROLY

A HITUJITÁS

Α ΠΙΤΟΠΙΤΣΑ
ΓΟΤΣ ΚΑΡΟΓΛ
38

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

SZABADSÁGHŐSÖK ÉS VÉRTANUK

IRTA
HOCK JÁNOS

Mikor a durva önzés és pártoskodás kiirtotta a magyar nemzet szivéből az eszmények tiszteletét, az istenfélő testvérszeretetet, az önfeláldozó hazafiságot, reánk nehezedett a Gondviselés keze s elbukott a nemzet Mohácsnál. Ez volt a büntetés! Ez a csapás lesujtott és megalázott bennünket a porig, de szükséges volt a mi erkölcsi megtisztulásunkhoz; mert e nélkül elpusztitott volna bennünket a belső rothadás.

Nemzeti életünknek erőpróbája volt ez a válság, amelyben összetörött hazánknak középkori államszerkezete. A vihar erejével rázta meg az ország alapjait, de egyuttal megtisztitotta erkölcsi légkörét is, mert ujra fellángolt a szivekben a hitbuzgóság s az önfeláldozó hazaszeretetnek új hőseit és vértanuit szülte világra.

Még a mi dicsőségben gazdag történelmünk sem mutathat fel egyetlen korszakban sem annyi hőst, annyi lángészt, annyi vértanut, mint a mennyit az Isten a XVI. és XVII. század adott a magyarnak. Nagy példákra volt ekkor szükségünk, hogy e nemzetnek megromlott és elalélt lelke új életre ébredezhessen! E példaadókat bőségesen is adta nekünk a Gondviselés bölcsesége.

Vitéz katonák, államférfiak, költők, szabadsághősök, vértanuk földje volt ezidőben Magyarország. Történetünk pedig valóságos hőskölteméný, mikor száz sebből vérezve védelmeztük életünket és alkotmányos szabadságunkat egyszerre két világhatalom ellen. Hazánkat kellett felszabaditanunk a török járom alól; nemzeti életünket és alkotmányos szabadságunkat pedig a császári politika beolvasztó kisérleteivel szemben kellett megvédelmeznünk.

Mennyi nyomor, mennyi szenvedés emléke fűződik e korszakhoz, mikor patakokban folyt a magyar vér s legjobbjainkat rabszolgaságba hurczolta a török, vagy pedig hazájában tette bujdosóvá az üldöző idegen hatalom?!

Országunkat sanyargatta a török; a bécsi udvart pedig tehetségtelen politikusok, lelketlen tanácsosok befolyásolták, akik előkelő állásukat kapzsi-

ságuknak és bűnös önzésüknek kizsákmányolására használták fel. Ezek a legyőzött magyar nemzetet megvetették s végleg a császári önkény és az idegen uralom járma alá akarták hajtani.

Szabad zsákmánynak tekintették hazánkat és alkudoztak felette. Ha a békét egyes területek átengedésével biztosithatták, megkérdezésünk nélkül darabolták szét az országot. Semleges területnek nézték, amelyet szabadon feldúlhatnak, mert ez az ország csak arra szolgált, hogy a török támadásokat Ausztria ellen fentartsa s a háboru borzalmait viselje. Egy-egy hadjárat után pedig úgy a győztes, mint a visszavonuló legyőzött fél a magyar vidékek feldúlásával, a nemzeti vagyon elpusztitásával iparkodott kárpótolni kiadásait.

E nyomorban és véginségben kezdődött meg az a megváltó munka, amelylyel hőseink és vértanuink az erkölcsi megtisztulás tüzében megedződött nemzetet újra felemelték hivatásához. A hitviták felgyújtják a szivekben az élő hit erejét, amelyért őseink készek elmenni az üldöztetésig, a vérpadig, a gályarabságig. Szigetvár, Kőszeg, Drégely, Eger hősei példaadásukkal mutatják meg, hogyan kell feláldozni az életet a hazáért. A költők lantja megzendül és új eszményeket hirdet a kimerült nemzetnek. Szabadsághősök lépnek síkra, koczkára téve kényelmet, vagyont, életet, hogy boldogan menjenek a számüzetésbe, nyugodtan lépjenek a vérpadra a magyar szabadság szent eszméjének szolgálatában. Lepattog a szivekről az önzés salakja s a hazaszeretet tüze felolvasztja azt a durva kérget, amely anyagi érdekeivel megfojtotta a nemzetet Mohácsnál.

Pázmány Péter ékesszólása versenyre lép a protestáns pásztorok hitbuzgóságával s a lelkekben az erős hittel együtt gyökeret ver az Isten félelme. Zrinyi Miklós kobza megzendül s személyében a nemzeti hős és igazi költő lép elő, aki „Szigeti veszedelmében“ a magyar faj vitézi küzdelmeiről s az isteni beavatkozás csodáiról beszél. Az általános bűntudat szülte erkölcsi megújhodás szükségét hangoztatja és tettre lelkesiti századát.

Ily termékeny közszellemben nagy eszmék lelkesedése heviti a nemzet lelkét. Visszaszerezni a hazát, megmenteni a veszélyeztetett alkotmányt; felszabadulni a török rabigából és a bécsi udvar jármából, hogy ősi szabadságunk hajnala újra felderüljön!

E sarjadzó reménységet elhervasztotta csakhamar a vasvári béke, amely a török és német békekötéssel kiszolgáltatta és szabad zsákmányává tette hazánkat egyszerre mind a két hatalomnak. E csalódás véres válságokra vezetett, mert a fegyveres ellenállásra gyenge nemzet kénytelen volt bensőleg szervezkedni, hogy életét megmenthesse.

Országszerte megindult a mozgalom, hogy szervezze a nemzeti ellenállást. A fölkelés előkészitését a legkiválóbb főurak és közjogi méltó-

ságok vették kezükbe. Élén állott gróf Zrinyi Péter, Horvátország bánja, a két Frangepán testvér, Nádasdy Ferencz országbiró, az elhunyt Wesselényi özvegye Széchy Mária, Rákóczi Ferencz, valamint Thököly István és Apaffy Erdély fejedelme.

Mielőtt azonban ez a nagy nemzeti összeesküvés eredményeket tudott volna felmutatni, a habozó és ingatag lelkü Zrinyi Péter csüggedése útját vágta az egész mozgalomnak. Bécsbe sietett és felfedezett mindent.

E lesujtó hir hallatára a nemzet letette a fegyvert, a vármegyék pedig felirtak a királyhoz, hogy hűségüket a kegyelemért felajánlják. De a békés kiegyenlités helyett a megtorlás véres munkájához folyamodott a bécsi udvar. Megindult az üldöztetés. Megteltek a börtönök, megkezdődtek a jószágelkobzások s a fővezetőkkel együtt száz és száz nemesi család tagjai jutottak tömlöczbe. Gyanus volt mindenki, minden magyar főur pedig összeesküvő és lázadó.

Két vérbiróságot alakitottak. Az egyiket Bécs-Ujhelyen a fogságban őrzött Zrinyi, Frangepán és a bécsi tömlöczben szenvedő Nádasdy számára; a másikat pedig Pozsonyban, mely több mint 200 vádlottnak ügyében itélt. E biróságokban egyetlen magyar sem volt s a vádat nem a királyi ügyész volt köteles bizonyitani, hanem minden vádlottnak magának kellett igazolnia ártatlanságát. Nemcsak hogy a tanukkal őket nem szembesitették, de még a tanuk neveit sem mondották meg.

Ily eljárásnak mi lehetett volna a következménye más, mint a tömeges elitélés és kivégzés?!

Hiába kért Zrinyi és Frangepán kegyelmet, a vérbiróság őket halálra és előzetes kézcsonkitásra itélte. Ez utóbbi kegyetlenséget nem hajtották ugyan végre, de a két magyar főur feje a vérpadon hullott le. Háromszor vágott mind a két nemes fejre a hóhér csapása s követte őket ugyanazon a napon Nádasdy Ferencz, akit Bécsben végeztek ki.

A pozsonyi vérbiróság pedig kiterjesztette működését az egész országra; kiirtotta és megsarczolta a vagyonosabb magyar nemeseket. Zrinyi Péter özvegyét leányával együtt Gráczba vitték s ott a legnagyobb nyomorban tengődtek. Széchy Mária, az özvegy nádorné pedig szabadságától megfosztva Bécsben nyomorgott.

Igy fojtották el véres boszúállással és erőszakkal azt a mozgalmat, amely a magyar nemzet alkotmányos jogait és szabadságát akarta visszavívni. De a vértanuk sírján kizöldült a szabadság virága. Zrinyi véréből sarjadzott ki a magyar nemzet legnagyobb szabadsághőse és legönzetlenebb ura és fejedelme: a mi nagy Rákóczi Ferenczünk!

ZRINYI ILONA

IRTA
MOLNAR GÉZA

Szive oda volt nőve a munkácsi várhoz. Ott siratták ő és napa-asszonya, Báthory Zsófia, az őseihez visszatért I. Rákóczi Ferenczet, a férjet és fiut, ott mesélt a bán leánya a két gyermekének küzdelmes multakról. Kiment velük egy sziklapadra és megmutatta nekik a vidéket, ahol a honfoglaló magyarok először megpihentek. Azután neje lett Thököly Imre grófnak, a fejedelemnek. Három évig tartott a boldogság. Lelke gyönyörüsége, a munkácsi vár, ekkor veszélybe jutott. Környékén osztrák katonák szántották föl az utakat. A fejedelemasszony magára vállalta a védelmét. Óvta esztendőkig, mig csak titkára Mordon Dániel és a lázongó őrség cserben nem hagyták. Lipót császár kezére játszották a várat és Zrinyi Ilonának felelnie kellett a hosszas ellentállásért. A biróság ítélt. Kis lányával együtt felküldték Bécsbe, a Szent Orsolyáról nevezett klastromba, fiát, II. Rákóczi Ferenczet, a későbbi kuruczvezért pedig, aki akkortájt vékonyka legény volt, rábizták a neuhausi jezsuiták nevelésére. A birák úgy gondolták, hogy Zrinyi Ilona a zárdában nyugalomra fog térni. Ő azonban viharért imádkozott.

*

Gyöngéd, kegyeletes csöndben hallgatták a bécsi Orsolya-szüzek Thököly gróf hitvesét. Nézték hosszu, selymes pillák alól, de meg nem értették. Mi lobbantotta ily keserüségre, miért veri ki homlokát a tűz úgy, hogy a verejték összecsapzotta barna haját? Az apáczák, mondom, a beszédből nem értettek egy szót sem. A klastrom levegője tele volt szelid altatóval, amelytől hunynak az emlékek. Ide ponyvázott, tört szárnyu kis madarak, fölszikkadt lelkek, feltámadásra képtelen, imbolygó szép árnyak, csirázó, ifju hazugságokból kivaczkolódott nők jártak-keltek itt. Egy-két viruló szervezet is akadt. A szent didergők mind e melegházba gyültek, hogy bujdossanak a napfény elől. Az ájtatos serailban várják az egyensúly aranykorát. Ide hozták a császár emberei Zrinyi Ilonát. Három esztendeig védte Munkács várát, mig végül megtörték. Birái az Orsolya-szüzek klastromába csukták, fiát, a kis Rákóczit pedig a neuhausi jezsuitákhoz adták.

39

KRIESCH ALADÁR

A TORDAI ORSZÁGGYŰLÉSEN KIMONDJÁK A VALLÁSSZABADSÁGOT

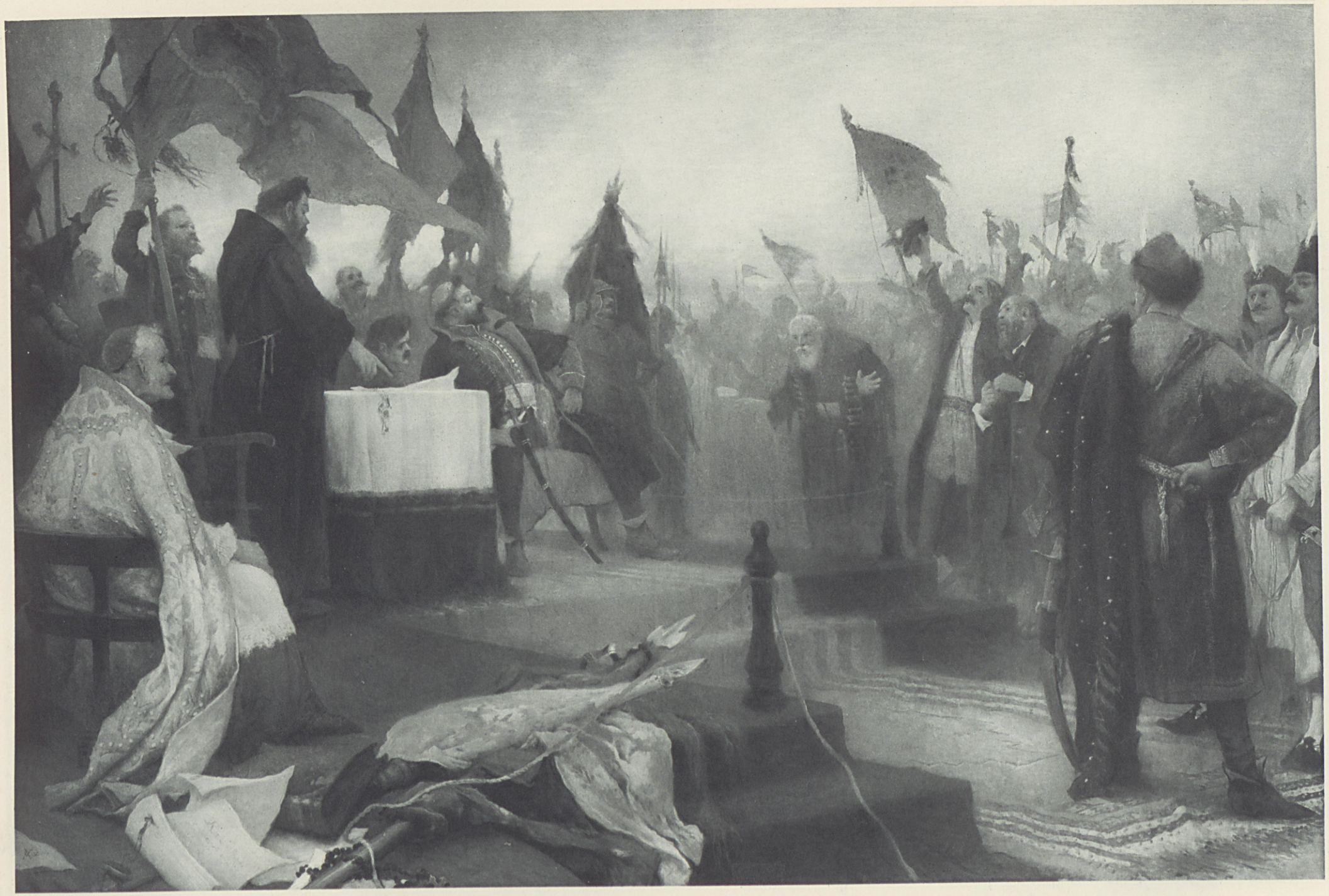

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

Mohó, fürkésző tekintetek siklottak végig a magas termetü asszonyon, aki elmesélte az apáczáknak élete folyását. A kápolnával szomszédos teremben voltak. A csöndes nők telelehelték a szobát homályos, soha ki nem kristályosodó gondolatokkal. Sírszag terjengett a sok elhantolt, apró érzéstől.

— Biborszinü hidon térnek hozzám vissza emlékeim! mesélte Zrinyi Ilona. Látom, nem igazodtok el a töviskoszorumon. Pedig könnyü megérteni a homlokomon égő sebeket. Már eljegyzésem ünnepén hallottam nyoszolyám suhogó selyemfüggönyei mögött atyám, Wesselényi, Nádasdy és a többiek esküjét, hogy megvédik a magyart. Harczi zaj volt nászindulóm és amit azóta láttam: gyilkos harag, villanó kard, kibugygyanó vér. Szerelmi dal helyett vágtató mének kábitó dobogását hallottam. Fehér kezemnek lázálmakban égő homlokokat kellett végigsimitania és ezalatt keblem is csordultig megtelt keserüséggel. A munkácsi várat föl kellett adnom, de lelkem azért sekélyre nem válik soha. Bátorságom meg nem rendült; én is, gyermekeim is tanultunk daczolni, de félni nem. Még szólni fog a szabadság dala, már látom a mosolygó, piros hajnalt és vérem újra forr. Nem lehet az, hogy életem töredékben maradjon és hogy homlokomról soha el ne fogyjon a felhő. Fejemben örvénylik a gondolat. E klastromban ostort fonok az olvasóból és Isten — tudom — kegyelmez . . .

Az apáczák nézik az arczát, amelyet lángok sütnek. Úgy beszélt, mint lángpallosu angyal és szavai közt vihar járt. Néha inkább felsikoltott, mint beszélt. Ez az édes titkok közé sánczolt kis társadalom, amely hallgatta, félt tőle, ahogy az őzikék félnek a nagy fekete madártól.

És nem értették meg most sem. A beléje vert tőrök, amelyekről panaszkodott, előttük ismeretlenek. Azokról a piczike szorultságokról, azokról a csőcselék-fájdalmakról, amelyekbe a nő szive keveredni szokott, minderről sokat hallottak már, de mitsem sejtenek arról a rohanó árról, amely ennek a magyar asszonynak a szivét mossa. Micsoda rejtélyes hullámok dagaszthatják a keblét és miben károsodhatott meg, ha szeretője el nem hagyta és ha kis fia él? Nem tudják fölszivni szenvedélyes gyűlöletét a jó, olvatag lelkü apáczák, akiknek csak hüvelyknyi tragédiáik voltak, kedves, illatos tragédiák, de jelentéktelenek. Filigrán játék közben csenték el tőlük apró tolvajok az üdvösséget, ezeket a keskeny, tüskés csapásokat megjárták, de amit Zrinyi Ilonától hallottak, oly kuszáltnak, eszelősnek tetszik. Alacsony kis ábrándok laknak a sziveikben, ezekben a zsúpfedelü kunyhókban és a szent fedél alatt e könnyü terheket is lerakták. Nem értik ennek a furcsa női erőnek az adatait. Vajjon mit érthet a fájó honszerelme alatt, amelyet örök fényforrásnak nevez? Ők valamikor bohókás nádszálak voltak, hajlók, ringók és emlékeik közt olyasmi nincsen.

Az apáczák átvonultak a kápolnába és Zrinyi Ilona magára maradt. A harmonium, a szent kis gép, megszólalt félig nyöszörgő, félig hizelkedő hangon és az Orsolya-szüzek énekeltek. Hószinü, nótás aratólányok a hit mezején.

Zrinyi Ilona gondolata kiröpül a kalitkából, ki a neuhausi jezsuitákhoz, a kis Rákóczihoz. Hozzáröpül aggodalmas, fojtogató szeretettel. És közbe hallgatja a kápolnából szétözönlő sima, mértékletes, bölcs hangokat, melyek ájtatosan vergődnek és fehér piramisban szállnak az Úrhoz. Szentéltüek mellett pártot fogó, boldogan meghunyászkodó ének. Csupa megolvadt kegyszer. Amint Rákóczi anyja hallgatja az irgalomért kolduló dalt, hangjai közé hős, haragvó istenek szöknek. Lesi a fejében zsibongó új hangokat, amelyeknek szárnyán egyszerre csak fia megtér az ölébe. Friss legyintések ékelődnek, illeszkednek az apáczák énekébe, melyet már nem is hall többé az új dallamtól. Jármukat únó, kötelüket tépő, szabadba vágtató, fölkent, elbizakodott hangok. Könnyen szedik lábukat, amint iramodva vágnak át a tájakon. Megkondul reájuk ezer harang és csapatok robognak. A guzsból kiszabadult ének ágaskodik, dörög, kiabál és fegyverre hí. Szava csupa vér szerint való igazság. Megigéző hangok, kiválasztott zene, amelyre kicsattan a tavasz a klastrom czellájában. Fátyolos, térdrehulló hangokból, imádságból született a kurucz-induló, mintha csepegő szinmézből koppanna elő jégeső. A jámbor énekből újabb szent hanggomoly pattant ki, rikácsoló durczássággal, először ziláltan, azután morogva, harsogva, lobogó díszbe öltözve.

És Zrinyi Ilona, amint hallja a Rákóczi-nóta profécziáját, drágaköves feszületét magasra emeli és megkereszteli a kis fia dicsőségére születő éneket.

THÖKÖLY IMRE A SZABADSÁGHŐS

IRTA
LOVIK KÁROLY

Nehéz idők szülték Thököly Imrét. Az ország egyik fele török járom alatt, végtelen anyagi és szellemi nyomoruságban tengődik, a másik rész vérével fizet vallásáért, az egész nemzet pedig szárny nélkül, vagyontalanul, alkotmány, tudomány és művészet hijján bolyong sötét útján, amelyet felgyujtott városok rémes fénye világit meg. Kollonics Bécs kezére játszaná az országot, hazaáruló honfiak segitenek munkájában s akiknek szabadságon jár az eszük, azoknak Zrinyi és Nádasdy vére kiált mentetot. A négy folyó határai között nincsen polgár, akinek családja mártir nélkül állana, nincs harczias gondolat, amelyet meg nem büntettek volna, nincsen ház, amely tűzkeresztséget ne kapott volna. A közrend megingott, az alkotmány széjjelrepesztve, az ember élete olcsó és hitvány lett, az eszmék vérbe fúltak. Ebben a rémes pusztulásban, amelyben nem ösmerték az aggkort, mert ritka ember volt, akinek haja megőszülhetett, még a nőiesség is kiveszőben volt, mikor Báthory Zsófiákat termelt. Hogy mégis akadtak férfiak, akik e sivár pusztulás között a halhatatlanságot, a nemzeti eszme halhatatlanságát keresték, akik hitték, hogy e sötét felhők kárpitja valamikor szétszakad és a haza napja fog aláragyogni, ez a Gondviselés bölcseségének és kezének a jele. Akárhányszor sujtották le a magyart e nehéz időkben, akárhányszor szántott el fölötte a bécsi hatalom kegyetlensége, a nemzet mindannyiszor fölemelkedett, ahogy fölemelkedik a vetés, melyen zápor vonult el, mert rendeltetése az, hogy fölegyenesedjék, tovább nőjjön és gyümölcsöt teremjen.

Thököly Imre is azok közé tartozott, akik érezték, hogy a nemzetnek élnie kell, ha mindjárt önönvérükkel teszik is termővé fejlődése talaját. Előtte állott még haldokló apja képe, jól ismerte azt a nagy nyomoruságot, mely az országban uralkodott s kétszeresen érezte minden nyilvánulását, mert a tudomány világa megerősitette szemefényét. Korának egyik legképzettebb, éleseszü embere volt, akiben a sors az erőt és tudást egyforma mértékkel osztotta meg. Tanult a múltból s számolni mert a jövendővel; mig az előtte járó hazafiak büszkén haltak meg a hazáért, ő diploma-

tikusabban bánt az elmulással s inkább az élettel akart nemzeti ügyének szolgálni, noha szükség esetén pelyvaként dobta koczkára testét. Mint hadvezért ugyancsak a tudományban edződött erények jellemzik: bátor, de előrelátó, gyakran vakmerő, majd csaknem a tulságig óvatos, higgadt agyu, türelmes és sohasem csüggedő. Kevés nagy katonát sujtott annyi megpróbáltatás, mint a „tót fejedelmet". A hadi szerencse úgyszólván mindig ellene volt, a véletlen örök ellenségének szegődött, amit kivivott, azt becsületesen, konjunkturák nélkül vivta ki. Lotharingi Ferencz szerent cséjével hazája Napoleonja lehetett volna, mig igy, örökös balsors közöthadi dicsőségei ephemeridák maradtak s oly fényes taktikai győzelmek, mint a bányavárosok elfoglalása és a későbbi havasi hadjárat a ma és a holnap jegyében állottak.

Igazi szabadsághős volt, akit a helyzet és nem az előzetes akarat tett hadvezérré. A nemzet emberének meg kellett születnie s az első csapásra, melyet — mondhatnám — az ellenséges Zeus a haza fejére mért, Pallas Atheneként pattant ki Thököly Imre. A husz éves ifju megcsókolta azt a kardot, melyet haldokló atyjától kapott hazájának és a magyar szabadságnak védelmére. Ez a szent ereklye pár nap alatt kész katonává tette. Méltóságteljes szabadsághőssé s amiben első helyen áll: okos diplomatává, aki jövőt, multat, érdekeket, barátságot, ellenségeskedést ügyesen tud összebogozni, hogy elleneinek hálót készitsen belőle. A legtöbb szabadsághős a szivével viszi a háborut, Thököly a fejével harczolt. Tudott sietni és tudott várni, tudott lelkesedni és tudott megfontolni, római hadvezér volt, akinek diadalszekerén ott áll a memento mori-t emlegető rabszolga. Az a napló, amely hadi műveleteiről szól, a későbbi szabadsághősöknek egész breviáriumává lett.

Mégis: fájó szivvel kell néznünk, hogy amit kivivott, amiért életét feláldozta, ideig-óráig tartó dicsőség, amelyet ellenfelei hamar megboszultak. Mi az oka, hogy az a férfi, akiben a legkiválóbb hadi erények egyesültek, csak sivó homokra épithette várát? Nem nehéz a kútforrásokat megtalálni. Az ország a tizenhetedik században a legnagyobb erkölcsi mételyben fetrengett. Akár a játékbarlangok züllött alakjai, akik tétjeikkel vakon rohannak az után, akiknek a szerencse kedvez, a legtöbb ember a hadi fortunában látta élete irányzótűjét. Ha ma Thököly győzött, neki szóltak a harsonák, ha a német ütött diadalt, feléje fordultak a sok kegyetlenségtől megpuhitott és elrémitett emberek. Vae victis — talán soha oly kegyetlenséggel nem igazolódott be, mint e szörnyű időkben, mikor a meggyőződést kardéllel irtották ki. Thököly gyöngéje volt, hogy nem tudott teljes kegyetlenséggel elbánni ellenfeleivel. Az ő seregében a rablás és pusztitás el volt tiltva, műveltsége és modern gondolkozása emeltek ellene vétót.

Thököly másik hibája, hogy a török barátságban bizott, holott a félhold ekkor már lenyugvóban volt, és még igy is nem barátot, hanem eszközt keresett a magyar hősben. Mint mindenkinek, akinek fényes tulajdonai vannak, neki is sok volt az ellensége, első sorban Teleki Mihály, aki szintén diplomatának tartotta magát és ahol lehetett versengeni próbált ellenfelével. Ebben a páros harczban a haza érdeke húzta a rövidebbet, és beléje pusztult a törcsvári és izmidi áldozat is. Ki csodálkoznék azon, ha a sors szüntelen csapásai magát Thökölyt is végül ingadozóvá, kételkedővé tették, ki róhatná fel neki bűnéül, hogy fényes pályája végén a csüggedés pár perczre rajta is erőt vett? Minden nagy hadvezér életében vannak sötét pontok, — amint a villamosság szikráinak folytonosságát is fekete sávok szakitják meg — amelyeknek magyarázatát csak az egyéniség közvetlen ösmerete adhatja meg. Napoleonnak épp úgy meg van a maga 1799-ik éve, mint Hannibálnak az ő 211 a. Ch. n.-je. Thököly is ember volt.

Mint szabadsághős, hazájának a jelenben és jövőben rendkivül becses szolgálatot tett. A bujdosók guerillacsapataiból fegyelmezett hadoszlopokat teremtett, abból a zürzavarból, mely előtte az országon boszút kiáltva végigvillongott, egyszerre tisztán hallatszott ki a hadi kürt szava. A magyar szabadságharcznak már rég meg volt a karja, a Dugovicsok és Zrinyik öröksége, Thököly a fejet adta hozzá. Mikor első sikereinek hire szállott, Bécsben látták, hogy Thököly igazi hadvezér, akivel számolni kell s akivel számoltak is, mert fegyvereit nyers erő mellett ok és czél vezette. Az 1681-iki országgyülés nála nélkül soha össze nem ült volna s ha ő föl nem lép, I. Lipót be nem látja, hogy Magyarországnak lennie kell. Egész működése csak ezt a czélt akarta szolgálni s ezt el is érte. De a szabadsághős igazi hivatását a jövőben gyakorolta. Megmutatta az eszközt, amelylyel sikert lehet elérni, megmutatta, hogyan kell szervezni a modern szabadságharczot, hogyan kell az erélylyel, csüggedetlenül, észszel keresztülvinni s mi a különbség felkelés és jogos háboru között. Amerre ő járt, a szabadság magvai hulltak tarsolyából s ezekre a gyökerekre hiába vetett ásót a zsarnoki kéz, nőttek a földben és ott hajtottak virágot, ahol a sors akarta. Thököly azt is megmutatta, hogy a magyar szabadságnak a felföldben vannak igazi mentsvárai. A Kárpátok tölgyei az a birnámi erdő, amely, ha megmozdul, elsöpri a Macbetheket. Itt van az igazi hadviselő terület, itt a gazdag bányavárosok és a bevehetetlen fellegvárak, amelyek később is annyi támaszt adtak. Végül bebizonyitotta, hogy Magyarországban, ha kell, mindig akad férfiu, aki felvegye a lobogót és ezt a sarkigazságot karddal irta ellenfelei homlokára.

Ő maga szomoruan végezte életét. Távol a hazától, nyomoruságban, az úri gőg néma rezignácziójával pusztult el Törökországban. A deli

szabadsághősből csöndes ember lett, aki csak ekkor ért rá a családjának élni. Zrinyi Ilona, Munkács hősnője osztja meg vele a számüzetés sótlan kenyerét. Mit gondolhatott, mit beszélhetett ez a két érdekes emberfia a hallgatag „Virágok Mezején?“ Révedező szemük látta-e a jövő viharát, a következő események árnyékát, tudták-e mit jelent a magyarországi szellő? Bizonynyal tudták, mert az az isteni Gondviselés, mely őket megteremtette, nem pusztul el a harcz mezején, érezték, hogy a szabadsághős Magyarországban nem egyén, hanem folytonosan élő személyiség. Tudniok kellett, hogy tetteik örök példa, amelyből a jövendő idők hadvezérei tanulni fognak, aminthogy tanultak is a tizennyolczadik század elején és 1848-ban. A szabadságharcz iskolája volt Thököly működése.

Mialatt az elhintett magok lassan hajtottak gyökérbe, hogy a nemzet szivéig jussanak, ő, mint a gazda, aki elvégezte a tavaszi munkát, most a nyárra vár, félreállt és csöndesen szedegette a nikomediai öböl virágait. Egy napon aztán örökre elment hitvese, Zrinyi Ilona s nemsokára utána ment ő is, ott fönt folytatandó a megemlékezéseket. Teteme Izmidben pihent meg és sirhantján még nem nőtt ki az első fűszál, mikor Szécsényből már a tárogató szavát hozta el a gyors őszi szél.

II. RÁKÓCZI FERENCZ

IRTA
HOCK JÁNOS

Véres nyomokon kell megjárni a Golgothát minden igazi szabadsághősnek, aki a nemzet-megváltás nehéz keresztjét vállaira veszi. Isteni végzés tette fáradságossá ezt a dicsőséget. Ezért nincs is igazi nagyság, akinek fejét meg ne sebezte volna valaha a szenvedések töviskoronája.

Igy van ez bölcsen! Aki milliók sorsát hordozza szivében, annak nemcsak a panaszos jajveszéklést kell megértenie, hanem azt a néma, hangtalan fájdalmat is, mely a tömeg nyomorából, vagy a megtiport igazságnak ajkáról szól hozzá. Ez a fájdalom azután visszhangot kelt az ő szivében is és részesévé teszi rögtön egy egész nemzet szenvedésének.

A Gondviselés egy nép sorsát még a kiválasztott lelkekre is csak akkor bizza reá, ha előbb megpróbálja őket lemondással és szenvedéssel. Mert valamint a tűz megedzi az aranyat, úgy edzi meg a jellemet a szenvedés. Ezért elválaszthatatlan minden nagy jellemnek és minden igazi szabadsághősnek sorsától a fájdalom. Sőt ez a szenvedés nemcsak próbája, de egyuttal mértéke is a lelki nagyságnak, mert minél magasabb fokán állott valaki az ő földi életében a szenvedéseknek, annál előkelőbb helyet fog egykor elfoglalni a történelem Pantheonjában.

A magyar szabadsághősök között ki áll magasabban II. Rákóczi Ferencznél?! Jelleme gyémánt, szive együtt érez a nemzet minden panaszával; összegyüjti a szegények könnyeit, megérti az elnyomottak sóhajait s önfeláldozó szeretettel áll a megváltók sorába, hogy kényelmének, jólétének feláldozásával emelje föl a sárból a megtiport zászlót, amelyre szűz Mária képével együtt van felirva a magyar szabadság szent igéje: Pro libertate!

Az összetört nemzet ott hevert a bécsi önkény lábai előtt s a haldokló oroszlán még hangot sem mert adni fájdalmának. Részekre tépték, hogy darabonként öljék meg e leigázott, megvetett nemzetet.

Türhetetlen nyomor, szánalmas inség terhe alatt nyögött az ország. Vérbe fojtották a szabadság minden mozgalmát s megjutalmazták a hazaárulást. A hazaszeretetnek minő önzetlensége kellett ahhoz, hogy ily

viszonyok között kibontsa valaki a zászlót s odaálljon hősi szivével vértanunak egy reménytelen küzdelem élére, csak azért, hogy fülébe dörögheſſe sülyedt nemzetének: Térj eszedre, mert elpusztulsz!?

Alig száradt fel a bécsujhelyi vérpad, már is megindult az öldöklés és a fosztogatás országszerte. A haldokló Thököly vára ellen saját jobbágyait kényszeriti ostromra az ellenfél s a dúsgazdag főúr kincseit, ékszereit összeharácsolva, Heister a három milliónyi zsákmányt felküldi Bécsbe, hogy fedezhessék belőle a Magyarország ellen inditott irtóhadjárat költségeit. Megsarczoltak minden magyar nemest és évtizedeken át táplálta az ország az idegen zsoldosokat, akik a nemzeti mozgalom elnyomására voltak kiküldve hazánkba.

E nyomor és megaláztatás tette nemzeti hőssé az ifju Rákóczit, aki biborban született, mérhetetlen vagyon ura volt s habozás nélkül áldozta fel mindezt a hazáért. Ragyogó nevéhez érző szivet, önzetlen jellemet, vitézi kart és fényes tehetséget adott neki a Gondviselés. Nemzetének vezérévé választotta őt az Isten s hogy nemes lelkéből előtörhessen minden fény és világosság, az a láthatatlan kéz mérte szivére a szikrát-pattantó ütéseket, hogy e szikrával azután felgyújtsa a szabadság tüzét hazánkban.

Csodás hős és csüggedést nem ismerő vértanu volt egy személyben. Élete a megpróbáltatásoknak szakadatlan lánczolata, amely megedzette lelkét, hogy méltóvá tegye nemzeti hivatásának Gondviselés-szerü betöltésére.

Atyjától öröklött lángoló hazaszeretetét a bécsujhelyi vértanunak, gróf Zrinyi Péternek leánya — a munkácsi hősnő: Zrinyi Ilona — ápolta serdülő gyermeke szivében. Mostoha atyja pedig gróf Thököly Imre szabadsághős vala, aki az oroszlánsarjat a csaták tüzében edzette nemzeti hőssé már ifju korában.

A 7—8 éves kis gyermek részt vett a tábori élet sanyaruságaiban s mikor mostoha atyja: a „kurucz-király“ elbúcsuzott zokogó nejétől — hogy reálépjen a bujdosó hontalanságnak útjára — ő anyjával együtt Munkács várába szorult, amely akkor utolsó talpalatnyi földje volt a haldokló magyar szabadságnak.

Születése 10. évfordulóján a Munkács várát ostromló ágyuk dörgése és fegyverek ropogása között ünnepelte. A sánczokban szétpattanó bombák között ápolta imádott anyjával együtt a sebesülteket s a kis vezér lóhátról lelkesité az ő vitéz kuruczait.

Majd jöttek a megpróbáltatás szomoru napjai! A munkácsi kapitulácziő, a bécsi fogság, a kiskoru gyermekeknek letépése az anyai kebelről, a dicső nőnek és a nemzet árváinak súlyos szerencsétlenségei! Hiába tiltakozott anya és gyermek eme erőszakos szétválasztás ellen! El kellett válniok egymástól örökre. Könyes szemekkel ölelték át egymást utoljára,

40

MADARÁSZ VIKTOR

BETHLEN GÁBOR TUDÓSAI KÖZÖTT

BETHLEN GÁBOR TUDÓSAI KÖZÖTT

MADARÁSZ VIKTOR

40

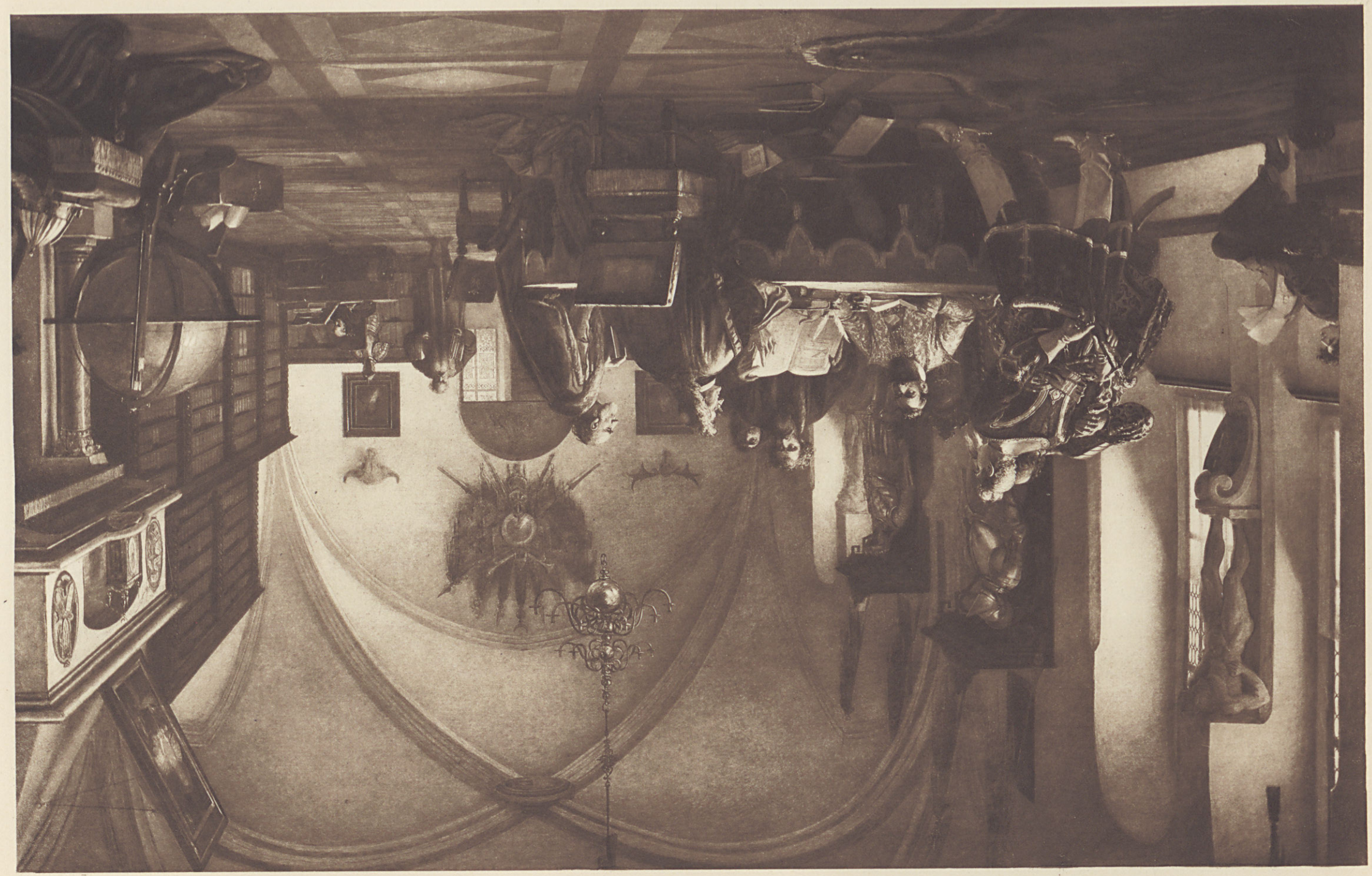

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

hogy soha többé a gyermek anyja csókját ne érezze. A bús anya bujdosó férje után lement a „Virágok mezejére“ — gyermekét pedig örökre hazátlanná akarták tenni az idegenben.

De a neuhausi nevelés sem tudta kiirtani az ősi vérből átöröklött lángoló hazaszeretetet a Rákóczi sarjadékból. Visszatért hazájába mint tetterős férfiu s ifju nejét magával hozta a sasfészekbe. Látta megalázott hazáját, sanyargatott jobbágyait, az idegen zsoldosok fosztogatását, gonosztetteit, a kizsarolt árvákat, a meggyalázott nőket, a megkínzott szabadsághősöket s fájdalommal telt szivvel jutott el hivatásának öntudatára.

Nem is sokáig siratta nemzetének romlását, hanem reálépett elszánt lélekkel az ő golgothájára, hogy nemzetének megváltója lehessen. Az Isten bölcsesége hozzá méltó hős barátot és tanácsadót adott neki gróf Bercsényi Miklós személyében, aki nehéz útjában keresztjét neki vinni segitette. E rokonlelkek benső barátságából született meg a magyar szabadságharcznak legfényesebb epopejája, mely e nemzetet felrázta az évszázados tespedésből, az ő nevüket pedig a halhatatlan dicsőség fényével fonta körül.

A merészröptü sas megizmosodott szárnyaival kiröpült a puha fészekből s belefujt a szabadság harsonájába, hogy ébredjen föl minden magyar. E hangra felemelte fejét az elnyomott ország s tördelni kezdte lánczait. Kardot kovácsoltak a bilincsekből s e fegyverek villogása megkápráztatta az egész világ szemét. Mesés harczok, hősregébe illő győzelmek füződnek a dicső napok emlékeihez. Bécs kapuját döngette diadalmasan a győztes kurucz s megsarczolta Morvát és Stájerországot a vértforraló Rákóczi-indulóval csatára vitt trikolór.

Egy évtizedig küzdöttünk kimerült anyagi erővel a legnagyobb európai hatalom ellen. Magyarország két és fél millió lakosa lekötötte szabadságharczával egész Európa érdeklődését s a hatalmas török, franczia és orosz birodalmak kisérelték meg velünk a szövetséget. Nem a mi hibánk, hogy elbuktunk a majtényi síkon, de a mi erényünk, hogy a győző hatalom kénytelen volt megalkudni velünk s a szatmári egyezségben a jövő Magyarország felépitéséhez alkalmat adott.

Rákóczi szent eszménye még legyőzve sem bukott el, hazaszeretetének önzetlensége pedig megtermékenyitette lelkesedéssel és a szabadság rajongó szeretetével a magyar sziveket. Maga a hős pedig bevégezvén feladatát, itt hagyta családját, kincseit, királyi vagyonát s mindazt, ami a szivének kedves, hogy önkéntes számüzetésbe vonuljon és képviselje a bujdosó hontalanságában a magyar szabadság eszményi álláspontját.

Lelke, mely sóvárogva epedett mindig a végtelenség után, megpihent a végtelenbe vesző tenger virágos partjain. Ott hallgatta vihar

csapkodását, tenger mormolását a bujdosók tanyáján, távol a hazától: Rodostóban! Szenvedésekben megtisztult lelkével itt emelkedett föl a legszentebb eszményhez, az ő Istenéhez, hogy imádkozzék hozzá egy másik drága eszményért: a hazáért!

Mennyi köny, mennyi sóhaj, mennyi áldás emléke füződik a te nevedhez Rodostó?! Rózsáid azért illatosabbak, mert hősök szivének poraiból nőttek ki. Virágaid azért szinesebbek, mert vér festi meg: a te termékeny földedbe belevegyült magyar szabadság martirjainak vére. Lanyha szellőben ott suttog a haldokló bujdosóknak utolsó imádsága, amely mint a tengernek állandó moraja örökös áldásért ostromolja az egek trónusát.

Nézz alá csillagkárpitod mögül te hatalmas Isten. Nézz alá a te kereszted árnyékában pihenő országodra, amelynek te tetted egykor hősévé és fejedelmévé a te kiválasztott szolgádat, a mi urunkat, Rákóczit! Nézz alá és hallgasd meg a mi fohászunkat: „Hadd legyen még egyszer ünnep e hazában!“ Porladó ereklyéi ide kivánkoznak e megszentelt anyaföldbe, amelynek szabadságáért ő annyit küzdött és annyit vérezett. Hozd nekünk őt vissza, hogy legyen egy szent sírja a te sokat szenvedett népednek, ahova eljárhat nehéz válságos időkben zarándokolni a honfiáhitat és lelke megedződve ujra születhetik az emlékezésben, az imádságban azokért, kik éretted hullottak el Isten; aki az örök szabadság vagy!

AZ ÓNODI ORSZÁGGYÜLÉS

IRTA
KACZIÁNY GÉZA

Három éve mult már, mióta a „felséges vezérlő fejedelem“ II. Rákóczi Ferencz velőkig ható fegyverkiáltványa, a „Recrudescunt“ fölrázta tétlen közönyéből az elnyomott magyar nemességet s a kezdetben paraszthábo-ruból végre a nemzet szabadságharcza lőn. „Az Úr engem eszközül használa, hogy fölébresszem a magyarok keblében a szabadságnak szerelmét, mely a rossznak megszokásából immár hülni kezd vala“, — irja maga Rákóczi saját szabadságharczáról s az Úr csakugyan jól választá meg eszközét e magasztos czélra.

A közömbös nemzet, melynek hamar kifáradó tagjai eddig fásult közönynyel tűrtek minden törvénytiprást, szabadság- és birtok-elkobzást, a nemzet vérének ellenséges idegen elemek beleoltásával történt meg-mérgezését, az átkos Kollonics-politika összes csapásait, miknek czélja Magyarországnak rabbá és koldussá tevése vala s folyton azzal vigasztal-gatta magát, hogy kutyábbul is voltunk ám már ennél“, — végre fölébredett s 1705. év végén, midőn már I. József ül a német császári trónon, — egész Magyarország Rákóczi hatalmában van, kinek ekkor 100,000 főnyi hadserege áll fegyverben a magyar szabadságért. A király hiában folyamodik bölcs tanácsért a béke kérdésében a Mindenek atyjához, annyi közvetitő tolakodik a földi király s az ég királya közé, hogy nem érthetik meg egymást. S a békealkudozások elutasittatnak, legyen újból öldöklő harcz inkább, azzal is fogy a magyar, akár kurucz, akár labancz öli meg a másikat.

Az 1705-iki szécsényi országgyülés a Rákóczi hatalmában levő egész országot nemzeti szövetségi alapra állitá. Valamennyi megjelent megye karai és rendei megalkotják a nagy nemzeti szövetséget, melynek élén a fejedelem áll, kit bölcs tanácscsal a kormányzatban a 24 tagból álló főtanács támogat. Szeptember 19-én és 20-án föleskü̇sznek a szövetségre a fejedelem és a rendek s most már mindenki azt hiszi, hogy Magyar-országot a poklok kapui sem dönthetik meg.

Nem is, ha a hires magyar szalmatűz jó „anglus vagy hollandus“ kőszéntűzzé változnék, mely nemcsak pillanatig lobban fel s melegit, aztán

pedig perjévé változik, hanem állandó, egyenletes meleget tartana. A béke-alkudozásokra igénybe vett „hollandus“ követ találóan mondá meg gróf Bercsényi Miklós uramnak, midőn ez dölyfösen elutasitá a közvetitő inditványt e szavaival: „Nem alkudozunk tovább, hollandus uram, mi szabadságot, nem sajtot keresünk“, — hogy: „Ha szabadságot keresnek, ne fizessék értéktelen rézpénzzel hadaikat, hanem vágják le a sok arany-, ezüstgombot, lánczot mentéikről, veressék pénzzé s fizessék azzal a katonát, majd jobb kedvvel harczol. Hollandia nem ezüst, hanem ólomgombos kabátokban vívta ki szabadságát.“ Ime, itt volt az egyik baj, a magyar nemességnek inkább a szabadság se kellett, hogysem azt ne vitézkötéses, aranygombos mentében élvezze, — a csillogás vágya erősebb volt az igazi szabadság vágyánál. S a másik baj meg ebből folyt: a hadviseléshez nem volt a fejedelemnek pénze s katonáit csak kongó-pénzzel, nem pengővel fizethette. Milliónyi „libertás“-sal, azaz rézgarassal volt az ország elárasztva, de ezüst és aranypénzt nem látott senki. III. Béla király óta nem volt forgalomban hazánkban a rézpénz, nem adott érte senki még csak egy czipót sem. Ha akkor „hollandus uram“ bölcs tanácsát megfogadják s mint 1848-ban odateszik aranyjukat, ezüstjöket „a haza oltárára“ ajándék-áldozatul, nem alkonyodott volna le a magyar szabadság napja Romhány és Vadkert között.

Amely vidéken hadakoznak, azt letarolja a két sereg. Jaj a föld népének, mert elveszik erőszakkal, amit jószerin oda nem ad, barmait leölik és megeszik, keritését és házfedelét eltüzelik a fázó és éhező katonák. Biz ott még a nemes úr ősi kuriáját sem kimélték meg, hiába „protestált“ a küszöbön, hivatkozván a Tripartitum „primae nonus“-ára, mely a nemesi szabadalmakat ékes sorrendben tartalmazza. S ime, ez apró esetekből lőnek a nagy „gravamen“-ek.

De egyéb baj is volt: az élelmi raktárakat hűtlen és csaló, vagy ahhoz nem értő emberek kezelik. Lopnak, ahol lehet: a kétszázados török és német uralom demoralizálja a nemzetet.

S ekkor a „Szövetséges Rendek“ egyik tagja, Turócz vármegye (vagy, amint később kiderült, annak csupán alispánja és jegyzője), az önzetlen fejedelmet megvádolja a többi megyéhez intézett körlevelében, kijelentvén, hogy e háboru csak egyesek érdekeinek előmozditására s a közérdek kárára folytattatik s ezért a megyék egyesülten hassanak oda, hogy a császárral a béke haladéktalanul megköttessék. Panaszával tehát a legkevésbbé nyomott Turóczmegye nem a szövetség fejéhez, vagy a főtanácshoz fordult, hanem az egyes tagokat akarta a fejedelem ellen bujtogatni. A legtöbb megye azonban e körlevelet, melyet az alispán és a jegyző, Rakovszky és Okolicsányi koholtak s látták el a megye

pecsétjével, válasz nélkül küldötték vissza, egy része pedig azt a fejedelemhez terjeszté be.

Mélyen elkeseredve szivében, olvasta Rákóczi e vádat. Hogyan, hát őt, ki ha nem a nemzet, hanem saját érdekét szolgálja és szivvel-lélekkel a bécsi udvarhoz csatlakozik, tetőtől talpig megaranyozzák, osztrák főherczeggé, független fejedelemmé teszik, őt lehet önzéssel, haszonleséssel gyanusitani? Szemei előtt elfeketült az árulással telt papir s a nagy lélek boszút fogadott az árulók ellen. S erre meg is jő az alkalom, mert hiszen az 1707. május 1-ére Ónodra egybehivott országgyülés majd kideriti, miben van a hiba s vádolható-e a fejedelem oly galádsággal, milyet a turóczi alispán és jegyző ráfognak. Rákóczi átjő Tokaj felé Szerencsre s ott várja be, amig a rendek a körömi mezőn, országgyülés tartása végett gyülekeznek. S habár lassan is, de május végére, Trencsén-, Turócz- és Nyitramegyéken kivül az összes megyék megjelentek, még a Dunántuli Vas-, Zala-, Fejér- és Komárommegye is, pedig ott Vak-Bottyán, Rákóczi tábornoka mérkőzött a császár vitézeivel ez időben, e „nehéz föld"-ön is győzelmeket csikarva ki a labanczoktól.

Az egri püspök, Telekessy István vezetése alá a katholikus főpapság, számos püspök, prelátus, apátúr és egyéb egyházi méltóság, a főrendek közül az Andrássyak, Csákyak, Sennyeyek, Esterházyak, Károlyiak, báró Fischerek, Vayk, Forgáchok és mások siettek a fejedelem udvarlására, ki május 23-án nagy pompával vonul be az országgyülés székhelyére.

Ime, nézzétek, midőn Rákóczi, vezérlő fejedelem az országgyülés elé vonul, minő temérdek néppel jő, hogy a nyakas nemesség benne urát elismerje. Elől, harsogó kürtszóval vonul a vörös lobogós két székely ezred, mely csak az imént esküdött föl hűségére, azután jön egy karabélyos ezred, dob- és sípszóval, majd a fejedelem csótáros, aranykantáros vezetéklovait hozzák Giczey Zsigmond főlovászmester vezetése alatt, majd a főudvarmester Ottlik György vágtat egyedül, azután az udvari kapitány, Vay Ádám, párosával utána jönnek palástosan a szenátorok, majd két délczeg alakot látunk tomboló paripán, oly fénynyel öltözve, mint egy-egy perzsa satrapa: gróf Bercsényi Miklós és báró Károlyi Sándor tábornagyok, utánuk pedig „pompás török pejparipán, királyszinü bársony köntösben és fekete kolcsak-tollason" jött ő Felsége a fejedelem, ki mellett két oldalt a nemes testőrség nyargal, azután pedig „sok Úri és Főrendek, Vármegyebeliek és Fejedelmi Udvara népe, kornétástul (zászló) Párduczbőressen és forgóssan s más mezei seregek mentenek." Igy irja le a bevonulást a fejedelem titkára, Beniczky Gáspár, azt sem feledvén ki leirásából, hogy sorfalat egyoldalt „szíkelyek karabílyosokkal, másfelől penig Deliac franczi gyalog granatiros regiment" képezett.

A bevonulásra pihentek egyet, — magyar szokás szerint. Másnap (május 24-én) kezdik meg a rendek a tanácskozást a felett, miként üdvözöljék a fejedelmet. E felett egy hétig el is tanácskoztak, de ugyanekkor a „gravamen"-eket is összeirták, ki bornyát hajtották el a kurucz-katonák, ki süldőjét, ártányát ették meg orra elől mások, melyik tisztviselő kegyetlenkedett és nyúzott több adót, mint szabad lett volna. Ezekkel május 30-án készen voltak s végre miután a fejedelem únta az üdvözlés feletti hosszas tanácskozást s rájuk izent a rendekre, hogy ő holnap megnyitja az országgyülést, hamarosan elhatározták, hogy az egri püspök üdvözölje a fejedelmet.

A megnyitást az ország sátorában tartott nagy „Veni sancte" előzte meg. Teljes ornátusában, fényes papi segédlettel mondá ezt az egri püspök, áhitattal hallgatta a vallásos fejedelem s a rendek. Majd midőn tanácskozás czéljából a fejedelem az ország sátrában elfoglalta a trónt, ugyancsak Telekessy István püspök lépett elő s egy óra hosszant tartott latin beszédében üdvözlé őt a rendek nevében. „Most már bocsásd el békében a te szolgádat, mert megláták szemei az Üdvözitőt", — e bibliai tételből indult ki a vén Simeonhoz hasonlatos agg egyházi fejedelem. Rákóczi azonnal válaszolván, felhivta a rendeket, hogy az eléjük terjesztendő fejedelmi propozicziókra nézve kezdjék meg a tanácskozást, mert háborus idő van, sietni kell. Erre azonban a rendek megint egy napot pihentek.

A fejedelem előterjesztései főleg a meghiusult békére s az ennek folytán tovább folytatandó háboru módozataira vonatkoztak. Elmondotta Rákóczi, hogy ő minden pillanatban hajlandó volt a béke megkötésére, hiszen czélja a hadjáratnak is csak a béke, de az ország alkotmányos szabadságának biztositásával, azonban a császári udvar oly merevséget tanusit e kérdésben, hogy végül is minden törekvés hiábavaló volt.

A béke igy meghiusulván, nem marad más, mint a háboru. Erre pedig vagy a nemes urak személyes fölkelése s mint régebben, saját költségükön katonáskodása kell, vagy pedig a megváltás, azaz pénz. De a felkelést sem végezni, a segedelem-adást is neheztelni, — nyomoruságos dolog. Szükség van tehát kétmillió hatszázkilenczvenegyezer forintra, mert a várak védtelenek, az ágyuk üresek, a katonák éhesek és lerongyolódtak; mindezekre pénz kell, mert különben elvész a szabadság.

Ettől fáztak az óvatos és bölcs rendek. Nagy lett volna a hajlandóság bennük arra, hogy a fejedelmi propozicziókat egészen visszautasitsák és egy rhénes forintot se szavazzanak meg, miután a nagy összeg csak úgy jöhet ki, ha nemes és jobbágy egyaránt hozzájárul a segedelemhez. Már pedig a nemesek ilyen megadóztatása ellenkezett az általános adómentességgel. Felajánlották tehát a fejedelemnek, hogy kiki jövedelme egytizedét adja oda, de midőn igy nem boldogultak, végre kétmillió forintot megszavaztak.

Nagyobb baj volt ennél a rézpénz ügye. Tizenkét millió forint értékü „libertás“ forgott az országban, de nem tiz és húsz poltura értékü portékát lehetett darabján venni, hanem semmennyit sem. Hiába volt a rézdarabon az egy „X“, ami tiz polturát s a két „XX“, ami húsz polturát jelente, e vékony kis rézdarabért egy falás kenyeret sem adtak már. A rendek egyrésze tehát azt akarta, hogy e pénzek értéke szállittassék le, hogy igy némi értéke mégis legyen, tehát két vagy három polturára, gróf Bercsényi ezzel szemben azt inditványozta, hogy ellenkezőleg, ki kell mondani, hogy e pénzen bármit, akár fekvő birtokot is lehet venni, korlátlan mennyiségben. Nem becsmérelni és értéktelenebbé tenni kell a pénzt, hanem a köztudalomban emelni becsét. S ime a bölcs inditvány új mederbe terelte a kérdést és világosságot gyujtott a lelkekben a kibontakozásra. Bár némelyek ellentmondottak, az inditvány elfogadtatott.

S a gyülés ezek után a réz jegyéből átlépett a vas és vér jegyébe. A fejedelem előadta panaszát Turócz vármegye eljárása ellen. „Isten Törvényszéke előtt való számadásra“ idézte meg Turóczmegye alispánját Rakovszky Pált és jegyzőjét Okolicsányi Kristófot, mondják meg, mivel érdemelte ő meg a gyanusitást, hogy a háborut önérdekből s az ország kizsarolása czéljából folytatja. Éppen Turóczmegye panaszkodik, melyet alig ért a hadviselés súlya? Jobb volt a császár alatt, mikor bőrét nyúzták le a nemességnek s Caraffa és Kobb vérbirósági százával végezték ki az ártatlanokat?

Baljós morgás kisérte a fejedelem szavait, mig az lelkes hévvel beszélt. Az alispán és jegyző előállottak védelmükre, kezdették bizonyitgatni, hogy a katonák kicsapongásai miatt Turóczmegye is szenved s hogy a rézpénz értéktelensége miatt a szegénység nagy. Mindezt azonban igen hosszasan és nagy túlzásokkal adták elő, miért az indulatos Bercsényi többször félbeszakitá őket s csak a fejedelem parancsára türtőztette magát.

Aztán újból Rákóczi szólott. Nyugodtan czáfolta meg Turóczmegye követeinek állitásait, kimutatta, hogy e megye egyetlen egyszer érezte a háboru terhét, midőn Schlick tábornok futó serege rombolt menekülése közben. De ha tényleg szenvedett volna Turóczmegye, nem a fejedelemhez kellett volna-e fordulnia a bajok orvoslása végett? Vagy rendelte-e a fejedelem, hogy e megyétől törvényellenesen több adót szedjenek, mint amennyit az országgyülés megszavazott? Erre adjanak választ alispán és a jegyző!

Ezek azonban zavartan csak az előbbi szavaikat ismételgették, aztán szemlesütve hallgattak. Rákóczi most felemelte szavát és ékesszólása az igazság erejével kezdett beszélni. Elmondotta, mily káros az ily merénylet,

melyet a közszellem ellen elkövetnek, midőn titokban a háboru folytatása ellen lovalják azon rendeket, kik megesküdtek, hogy az alkotmány teljes visszaállitásáig nem dugják hüvelyükbe kardjukat. Igy tehát Turóczmegye a szövetséges rendek ellenére a császár malmára akarja hajtani a vizet s teszi ezt a vezérlő fejedelem személyének gyanusitásával. Ezért igazságot kér a rendektől és a rágalmak megfenyitését.

Mindenki megdöbbent e szavakra, mert érezte, hogy e kivánság vérbe megy. A szó fenakadt a nyelveken; csak a nyugtalanság fészkelődése árulta el, hogy a lelkek mélyében megmozdult a harag vulkánja és nemsokára félelmesen fog kitörni.

A fejedelem, balra magyarázván a hallgatást, indulatosan kelt fel trónjáról. Hogyan, hát a rendek hallgatással helyeslik Turóczmegye állitásait? Ezért áldozott ő vagyont, fáradalmat, virrasztást, szenvedést, hogy midőn a czélhoz közel vannak, szemébe vághassa bárki, hogy a haza kárával csak kincseket akart gyüjteni? „Ezt érdemeltem tőled, oh haza, bujdosásim után?“ — kiáltott fel elkeseredetten Rákóczi, „Életemet, véremet, mindenemet feláldoztam éretted, feleségemet, gyermekimet, szerencsémet megvetettem, sőt mi több, az én drága őseim is, irántad való szerelmökben s előbbi virágzó szabadságod helyreállitására mindenöket koczkára vetve, véröket, hitöket áldozták fel! Nem türöm, nem szenvedem, magammal koporsómba viszem, mert te tudod, én Istenem, hogy igazszivü vagyok és magánhasznot nem kivánok.“

A láva kitört és forró árja megperzselte a heves kedélyeket. Most már salakját kezdé hányni. Kard, ki kard! a rögtönitélet következik. Bercsényi és Károlyi előtörtek, mint a dühödt párduczok. „Haljanak meg e czudarok!“ — kiálták s mig Bercsényi csak rásuhinta Rakovszkyra, Károlyi kettéhasitá koponyáját. A többi Okolicsányira rohant, kit leütött lábáról az ár s keresztültapostak, tomboltak felette. A trónra fölfrecscsent a vér s az ország sátra előtt egy halott s egy haldokló hevert.

Rákóczi eliszonyodott e szörnytettől. Nem ezt akarta ő, hanem a törvényes vizsgálat elrendelését. Lerohant a trónról, hogy testével fedezze ellenségeit, de már késő volt: a tömeg miatt közel nem juthatott hozzájuk. Azonban a többi turóczmegyei nemest, kiknek szintén életét akarta venni a felbőszült had, megvédelmezhette és franczia ezredével meggátolta a további vérengzést. A rögtönitélő birósággá alakult országgyülés letépte Turóczmegye zászlaját, mely az ország sátra előtt lobogott és a megölt alispán holtteste felett tépte rongygyá, a megye pecsétjét, melylyel a gyalázatos iratot hitelesitették, összetörték és Turóczmegye beosztása a szomszédos megyékbe kimondatott. E határozatot azonban sohase hajtották végre, sőt később Rákóczi új pecsétet és zászlót is adott a megyének,

41

LOTZ KÁROLY

ZRINYI MIKLÓS A KÖLTŐ

DE. BRECEN
EGYETEMI KÖNYVTÁR

midőn kiderült, hogy a megye rendei voltaképen az alispán és jegyző ármánykodásaiban ártatlanok. A megsebesitett Okolicsányi ellen törvényes eljárást határoztak s miután a Sennyey István kanczellár elnöklete alatti vizsgáló bizottmány kihallgatta őt és saját vallomása szerint bűnösségét megállapitá, másnap a mezőn, rögtönzött vérpadon kivégezték. Gyöngesége a vérvesztés miatt oly nagy volt, hogy csak széken ülve lehetett rajta a fejvesztést végrehajtani. Holttestét tisztességesen eltemették, mig a bűnösebb alispán tetemei nem részesültek e tisztességben.

Mennyi gyanusitásra adott alkalmat később e véres jelenet! Aljas emberek, kik Rákóczi fényes jellemét gyanusitani nem átallották (midőn persze a szabadság ügye rosszra fordult s egymásután csaptak át az árulók az ellentáborba) úgy tüntették fel a dolgot, mintha Rákóczi ezt előre kicsinálta volna hiveivel, igy akarván a többieket megfélemliteni s a Habsburgház trónvesztése kimondására kényszeriteni.

A turóczi eset után újból, majd egy hétig csak az anyagi ügyek felett folyt a tanácskozás.

Junius 13-án, pünkösd harmadnapján gyült össze újból a nemesség, hogy legfontosabb határozatát meghozza.

A gyülés derekán a fejedelem titkára: Krucsay újból felolvasá a békealkudozásokra vonatkozó fejedelmi előterjesztést a meghiusult békealkudozásokról. Ezután maga Rákóczi emelt szót, hogy a helyzetet feltárja s a rendeket határozathozatalra szólitsa fel.

Beszéde nyugodt és tárgyilagos volt: hisz nem volt itt a szenvedély hangjára szükség, hogy kipattantsa a hazafiak kebléből azt, amit mindenki érzett és ki akart mondani. Egyszerü szavakkal adta elő, mily eljárást követett a félrevezetett bécsi udvar folytonos hitegetéseivel, mig csak haladékot akar nyerni a spanyolországi és olaszországi hadjáratok szerencsés végzésére.

A sötét szemöldököktől árnyalt sasszemek felvillantak: évszázados szenvedések emléke merült fel a lelkekben. Igaza van a fejedelemnek, nem ezt érdemelte a magyar nemzet hűségeért. A hősi karok megfeszültek s a kardok megzörrentek a magyarok oldalán.

Bercsényi Miklós emelkedett fel. A tüzes hadvezér eddigelé a béke leghathatósabb szónoka volt mindig: alkotmányos szabadságunk biztositására bármikor kész letenni a fegyvert ő, de ha azt, ami legszentebb előtte, megtagadják, akkor harczol inkább az utolsó csepp véréig. Petur bán alakját e kiváló hősről másolhatta a költő, annyira hasonlit e két egyén egymáshoz.

Hosszan, szenvedélyesen és lelkesitőleg beszélt. Elmondá évszázados szenvedéseinket, a békealkudozások meghiusultát s végre felnyitá a rendek

szemeit aziránt, hogy akkor, midőn Szécsényben a szövetséges rendekké átalakulást kimondották, tényleg elszakadtak az uralkodóháztól, ma még csak némi formai kapcsolat van a nemzet és uralkodója között. A valóságos elszakadást csak a béke reményében halogatták, most már e reménynek vége. A külföldi támogatók azért nem kötnek szövetséget a magyar nemzettel, mert idegen uralkodó alattvalóinak tekintik őket és nem szabad nemzetnek, mely saját sorsa felett egyedül határoz. Legyen vége tehát e bizonytalanságnak: mondja ki a nemzet az elszakadást az ausztriai háztól. „Nekem többé József császár nem parancsol“ — dörgé oda végül Bercsényi, „eb ura a fakó“.

A hatalmas ár, mely eddig is folyton dagadt és forrongott, most már elemi erővel tört ki. Letépte magáról a gátat és elönté az országot. Eddig is alig lehetett türtőztetni tombolását, most már tág teret nyert. Villogó szemekkel ugrottak fel az országgyülés tagjai, ifju és agg kardjához kapott s kirántva azt, ég felé emelte: „Nekünk József nem királyunk többé — eb ura a fakó!“ — kiálták mind. „Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságot viseljünk!“

A függetlenségi nyilatkozat három példányban kiállittatott, aláiratott és megpecsételtetett. A nemzetnek s a külföldi udvaroknak tudtára adta az országgyülés megbizásából a fejedelem az eseményt s még kilencz napi szorgos tanácskozás után, melyen főleg az ország hadi rendjét és katonai szervezetét állapiták meg, junius 22-én, ünnepélyes „Te Deum“ után eloszlott az egy hónapig tartott ónodi országgyülés.

Aztán a kard élére bizták a haza sorsát. A harcz szerencséje a nemzet ellen fordult s a majthényi síkságon eldőlt végleg a nemzet sorsa. A Habsburg-háztól elszakadás papiron maradt örökre. Nem első elszakadás volt ez s nem is utolsó, de azért a nemzet és az uralkodó, ha sok idő mulva is, mégis megérté végre egymást.

„Az Isten sohasem segit
Fölkent királyok ellen . . .“

mondja Petur bán s a tapasztalat is ezt mondotta a magyar nemzetnek.

De hát esküszegő király ellen sem? — hiszen ekkor kétségbe kellene esnünk az örökkévaló igazságosság felett?!

KURUCZ VITÉZSÉG

IRTA
DIVALD KORNÉL

Mint senyvesztő láza nyomában a lábadozó beteg, oly kimerült volt lakosaiban alig harmadfél milliónyira apadt, mértföldnyi területeken puszta, erejében megtört hazánk, amire német segitséggel ugyan, de magyar vér omlása árán a háromszázados török iga alól fölszabadult. A bécsi udvar azt hitte, hogy itt az ideje annak, amire hála fejében, hogy a törököknek Ausztriát is fenyegető áradatát föltartotta, száz év óta szüntelenül törekedett: Magyarország porig való lealázásának, az osztrák birodalomba való beolvasztásának. A vére árán fölszabadult nemzet földjén e végből idegeneket tett úrrá, a magyar népet még a törököknél is kegyetlenebbül sanyargatta a roskadozó vállaira rakott terhekkel. A magyarok némán türték el mindezt egy ideig, a német pedig vérszemet kapva hitükben gázolt, megfosztotta őket lelkiismeretük- s kötéllel toborozván katonát, személyük szabadságától is. A családi tűzhely szentsége sem talált többé kiméletre s az országon végig jajdult a sóhaj: „Óh, te átkozott Bécs, mily károkat tettél!“

A császári udvarban, büszke székesfővárosában örökös volt a farsang, az udvar kegyenczei egymásután gazdagodtak meg a magyaroktól harácsolt pénzen. S mig Ausztria vigan élt, hazánkban vérrel verejtékezve kínlódott a nép. A török uralma sem volt oly elviselhetetlen nálunk, mint a németé; nem is gyűlölték úgy a törököt soha, mint amily gyűlöletessé a német a XVII. század végén Magyarországszerte vált. A titkos forrongás lappangva terjedt ellene; kitörni azonban nem tudott: nem akadt, aki lángra lobbantsa.

A szegény legények, akiket a zsarnoki uralom irgalmatlan erőszakoskodása tett földönfutókká, apróbb-nagyobb csapatokba verődve, vezér nélkül is fegyvert fogtak ugyan; mivel azonban inségükben a nemesek udvarházainak a kirablásától sem riadtak vissza, a magyarság nagy része maga is ellenük fordult. S Bécs nekibátorodva, még kegyetlenebbül sanyargatta az országot, nyers erőszakával, amelylyel lelkiismeretét leigázta, vagyonától megfosztotta, családi tűzhelyeit földúlta, most magyarsága ellen

fordult, hogy ettől is megfossza. Sikerül is Magyarországot a föld szinéről eltörölnie, ha a legszentebb ideáljaiban fenyegetett nemzet mint egy ember talpra nem áll s a zsarnoki hatalommal szembe nem száll a kurucz vitézség.

Amint nem kimélte az ágrólszakadt szegénységet, épp oly kérlelhetetlen volt a bécsi udvar a nemzet nagyjai és legjobbjai iránt, II. Rákóczi Ferenczet, dicső hősök sarját is tőrbe csalta. Talán hasonló sorsra is jut, mint nagyapja Zrinyi, Frangepán és Nádasdy, ha meg nem szökik bécsujhelyi börtönéből. A nemzet aggódva leste sorsa fordulását, amidőn elhurczolták, megkönnyebbülten lélekzett föl, amidőn hőslelkü hitvese segitségével menekülnie sikerült, Messiásként várta, amidőn hire terjedt, hogy Lengyelországban bujdosik.

S midőn az ország észak-keleti zugában, az erdők sűrűjében tanyázó bujdosók követei zászlóival tértek vissza, ezrével tódult ezek alá a kétségbeesésében új erőre gerjedt nép, Bécs nem ijedt meg a forrongás hirére; mert azt hitte, hogy első sorban az urak ellen irányul s igy a magyarok egymást emésztik föl. Nem tartott a gyülevész hadtól, amelyben paraszt, kanász, borbély, szabó s más mesterember bőven volt, csak rendes katona nem. Fegyvere sem volt ennek a gyülevész hadnak; ám amikor Rákóczi Ferencz átlépte a határt s élére állt, a nagy ideálok, a melyekért küzdött, hőssé avatták minden emberét. Alig hétszáz főnyi volt a csapat, amelylyel Rákóczi a Tisza ellen nyomult, a vitézség azonban, a melynek léptennyomon jelét adta, lángra lobbantotta minden igaz magyar szivét. S alig kelt át Rákóczi a Tiszán, megmozdult a föld az egész országban s messze idegenben is a magyarok alatt. Úr, jobbágy, polgár, paraszt, mind kezet fogott; az osztrák hadakkal cseh és német földön táborozó magyar ezredek katonái egymsáután szökdöstek haza, hogy megvédjék az országot, magyar voltát, szabadságát. 1703 nyarán hétezerre növekedett a kuruczok hétszáz főnyi serege, az ősz végeztével hetvenezerre s országszerte énekelték a tüzes hadi nótát:

Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.

A ráczok ösmerkedtek meg legelőször azzal, hogy mi a kurucz vitézség, akiket a bécsi udvar uszitott a magyarság ellen. Rákóczi a kállói várban elfoglalt német ágyukkal először Várad alatt rontott reájuk s elszedett fegyvereikkel seregét ellátván, a déli vármegyékbe vonult, ahol több mint százezer rácz bünhödte meg halálával árulását.

42

MADARÁSZ VIKTOR

ZRINYI ÉS FRANGEPÁN

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

A hegyet-völgyet ellepő kurucz seregek láttára, a tárogató diadalmas harsogására rettegve lapultak meg a magyarországi várakba szorult labanczok. S még ugyanennek az évnek, Rákóczi szabadságharcza első esztendejének karácsony havában Bécs büszke városát is rémület szállta meg. A császári udvar betiltatott minden mulatságot, a templomokban penitenciát hirdettek s a hatalmas Szent István dómban ezrével szorongtak naphosszat a németek, kórusban könyörögvén: „A kuruczok haragjától ments meg Uram minket!“

Lipót király Heister Szigbert tábornokát küldte ötezernyi haddal a határra, a kuruczok mindazonáltal az újév: az Úr 1704. évének kezdetével Bécsujhelyig hatoltak s a szomszédos falvakat feldúlták. Apró csapatok voltak csak, vitézségük azonban fölért egy egész hadsereggel. A kuruczok zöme ezalatt nyugodtan folytathatta hóditó útját végig az egész magyar felvidéken, ahol a német hadakkal megszállott várak, a falakkal megerősitett virágzó városok egymásután meghódoltak Rákóczinak. Erdély is forrongásra gerjedt, a Dunántúl szintén a kuruczokhoz csatlakozott s a menekülő labanczok fülébe mindenfelől harsogott a vészt jósló nóta:

„Amig a hazában csak egy német lészen,
Békesség soha ott nem lészen egészen,
Praktikának magva hogy végkép enyészszen,
Ki kell a németnek pusztulni egészen! . .“

Heister Szigbert, a kegyetlenségéről hires tábornok hiába nyomult nyugatról, Pálfy János a Dráva felől a Dunántúlra. Ha óriási labancz haduk elől ki is tért a kurucz sereg, hátuk mögött újból rajtuk ütött. A Dunáninnen pedig ezalatt azzal felelt a kurucz vitézség a bécsi udvar fűt-fát igérő, adót elengendő igéretére, hogy a Pozsony felé igyekező Ricsán tábornok seregét, aki Heisterrel egyesülni akart, Szomolány mellett körülfogta, négyezer emberét levágta, kilenczszázat Ricsánnal együtt foglyul ejtett, azonfelül temérdek zsákmányt szerzett. Bercsényi Miklós gróf, Rákóczi jobbkeze, aki itt a kuruczok vezére volt, alig harmincz embert vesztett. Ezek helyébe is tizezer új kurucz állott seregébe az északnyugati vármegyék népéből, amelyben a szomolányi diadal oly lelkesedést keltett, hogy nem is nyugodott meg, mig a határon át nem csapott. Ocskay vezette Morvaországba, Károlyi Sándor Bécs ellen a kuruczok egy részét. A császárváros népe, amely Lipót születésnapjára készült, mind a körsánczokra tódult, amelyeket a kuruczok ellen kezdtek épiteni s a rettegés sietségével igyekezett ezek befejezésére. Károlyi ezalatt Bécs határába ért s azzal ünnepelte meg Lipót király nevenapját, hogy sorra felgyujtatta a falvakat, amelyek Bécs körül elterültek.

A rémes illumináczióról megrettent az udvar s menekülni készült. Károlyi kuruczai bizonyára tovább is hatoltak volna, ha hirül nem veszik, hogy Forgách Simon seregét Heister fenyegeti. Koronczónál 1704. junius 24-én győzött ugyan a labancz; Károlyi azonban, aki e harczról lekésett, azzal kárpótolta magát, hogy Szent-Gotthardnál rajta ütött Rabalta seregén, a labanczokat széjjelkergette, táborukat elfoglalta, aztán ismét fölkerekedett s visszafordulva Stiriába rontott, hol iszonyu pusztitásokat vitt véghez s meg sem állott Grécz városáig. Seregéből apróbb csapatok szana-széjjel száguldoztak az egész tartományban, rettegésbe hozva a jámbor lakosságot s emlékezetébe vésve a kurucz vitézséget oly helyeken is, ahol addig hirét sem hallották. Ezeknek a portyázásoknak az idején történt, hogy egy alig tiz főnyi kurucz csapat bolyongása közben vagy harmincz vasas labanczra bukkant, aki éppen ebédhez látott, amelyet szabad ég alatt főzött meg. A kuruczok, bár mindegyikükre három labancz esett, megszalasztották a hirtelen támadásra fegyvert fogó németeket s miközben ezek lóhalálában tovább futottak, maguk ették meg az ebédet, amelyet a labancz főzött s fekete levesnek földönfutóvá tették a legközelebbi ellenséges falu népét.

Legendába illő csodás hősi cselekedetek szakadatlan lánczolata volt, amit Rákóczi hadjáratának az első éveiben a kurucz vitézség mívelt. Szárnyaira is kapta a hir s messze országokba röpült vele, a magyarság felé hajlitván az egész világ kedvét. Anyagilag a franczia királyon kivül senki sem támogatta a kuruczok ügyét; ez is csak akkor, ha érdeke kivánta s nem amikor nekik erre leginkább szükségük volt. A diadalok hirére azonban, amelyeket a török uralom után félhalottnak vélt nemzet a hatalmas Ausztrián kurucz vitézségével kivívott, Angliával, Hollandiával, a két tengeri hatalommal az élén, a többi népek is arra akarták kényszeriteni a bécsi udvart, hogy békét kössön Magyarországgal. A vesztett csaták nyomában a császár hajlandó is lett volna erre, annyival is inkább, mivel nyugat felől a franczia és bajor hadak sanyargatták birodalmát. Mikor azonban Savoyai Eugen az egyesült franczia-bajor hadat tönkre verte, Bécs sem akart többé lemondani Magyarországról, amelyet ezután is fejős tehenének szánt.

— A rebelisekkel szóba sem állunk! hangoztatták a bécsi urak; amidőn azonban Ocskay vezérlete alatt a kuruczok ekkor Morvaország elpusztitásával feleltek, sietve küldték követeiket Selmeczbányára, hogy az angol és a hollandiai követ segitségével a békét nyélbe üssék. A tisztességes kiegyezés szándéka azonban most is távol állott tőlük s alig hogy Heisternek nagy nehezen sikerült Károlyi hadait a Dunántúlról kiszoritania, a bécsi urak ismét állig begombolkoztak. A már-már vonulni készülő kurucz had ismét összeverődött. A hős Bezerédy alig néhányad magával

elfoglalja Érsekujvárt, Rákóczi Bercsényivel együtt Heister ellen nyomul. Nagy-Szombatnál a zsoldjukba fogadott német had árulása miatt elvesztik ugyan a csatát; de a koczka fordul s a Dunántúlt ismét a kuruczok árasztják el, Károlyi Bécs környékét boritja újból lángba. A Burg ablakaiból rettegve nézték, mint égnek a szomszédos falvak, hallgatták, mint háborog a császárváros népe, békekötést követelve. A polgárság forrongását fegyverrel nyomja el az udvar s ismét hajthatatlan marad, amidőn hire jő Heister újabb hóditásának. A kuruczok helyébe, akiket ez a labancz tábornok a Dunántúlról kiszoritott, Bezerédy Imre s Béri Balogh Ádám nyomul újabb haddal, a Duna mentén Vak-Bottyán rettegteti a labancz sereget. Bercsényi Pozsonyt fenyegette. A kuruczok csillaga mind tündöklőbben ragyog Magyarország egén, amidőn 1705-ben május 5-én meghal Lipót király.

Pár napra elnémult a harczi zaj. I. József, az új uralkodó békés szándékainak a hiréről beszélnek mindenfelé. A kurucz vitézség tüzesebben hevült ugyan mint valaha; a közel három évi háboru alatt, a magára hagyatott ország, a törökök nyomában a bécsi udvartól is a végsőkig kiszipolyozott nemzet béke után sóvárgott. Egész vidékek pusztultak el a háboru viharai alatt, egész városok lövettek rommá, falvak enyésztek el nyom nélkül. A nép, amely fegyvert ragadott, nem művelhette a földet, nem is adózhatott. A pénz, amelyet már a bécsi udvar is vékaszámra harácsolt össze, elfogyott s a réz libertások, amelyeket arany és ezüst helyett Rákóczi mindnagyobb számban veretett, minél bővebben forogtak, annál inkább vesztettek értékükből. Az emberirtó nyomor közepette a legvérmesebb kurucz is megnyugszik, ha becsületes békét kötnek. Amidőn azonban I. József is csak meddő igérettel biztatta a hűségére térni kész magyar nemzetet, a kurucz vitézség újból lángra lobbant. Nem rettent vissza az új fővezér Herbeville hatalmas seregétől, amely Budáig hatolt s amely elől az Alföld népe szanaszéjjel bujdosásnak indult s mindent elpusztitott, amidőn Erdély ellen tovább vonult. Nem lohadt le a kurucz vitézség akkor sem, amidőn Erdély labanczkézre került s lakosaiból tizenkétezer vált Magyarországon földönfutóvá. Az osztrák határon Pálfy labancz serege őrködött, Balogh István maroknyi hadával keresztülvágta magát rajta s a kuruczok iszonyúan pusztitva ismét Bécsig hatoltak, megtámadták a Laxenburg környékén vadászó udvart, néhány emberét levágták, sólymait elszedték s magát József királyt is elfogják, ha a futó parasztok figyelmeztetésére idejekorán Bécsbe nem menekül.

A labancz belátta, hogy nincs annyi serege, amely megtörhetné a kuruczok vitézségét s újból békét igért. A hadakozó felek száz napos fegyverszünetet kötöttek, amelyet az álnok bécsi udvar arra használt föl,

hogy Rákóczit ajánlataival kisértésbe hozza s a titkos alkudozások hirének a terjesztésével népe előtt gyanuba ejtse. Az ördögi praktikák ellenére Rákóczi nem tántorodott meg, népe sem el tőle s amidőn az osztrák fegyverek Brabantban és Spanyolországban ismét diadalt arattak, a bécsi udvar megint jobbnak látta, hogy elvesse álorczáját.

Nyiltan kimutatott álnokságára meddőn félbeszakadt a nagyszombati béketanácskozás. A labancz hadak fővezére a legjelesebb osztrák tábornokok egyike: Starhemberg gróf lett, aki nyugatról nyomult Magyarországba, miközben Stiriából Heister Hannibal ötezernyi hada, délről Pálfy János labancz serege igyekezett vele egyesülni, Erdély felől pedig Rabutin tizenkétezer emberével. A vasgyürü, amely a kurucz vitézséget elfojtással fenyegette, erőtlenül összeomlott, még mielőtt darabjai egybeforrtak volna.

Rákóczi véres csata árán Esztergom várába hatolt. Bezerédy s Béri Balogh Ádám Heistert verte tönkre s a vezért is elfogta, Bottyán Pálfyt űzte vissza. Rabutin serege pedig rongyosan, kiéhezve, betegen került Pest alá; az Alföld népe mindent elpusztitott előle s maga is elbujdosott, úgy, hogy a labancz Erdélyt elhagyván, három havi bolyongása közben élő lélekkel sem találkozott. Ahelyett, hogy letünt volna, amint a bécsi udvar óriási hada diadalaiban bizva remélte, a kuruczok csillaga szebben ragyogott, mint valaha s az ónodi országgyülés idejénvalónak találta, hogy 1707 tavaszán megfoszsza a Habsburg-házat, az ország ellenségét magyar trónusától.

Rossz volt a termés az előző esztendőben, az országot inség fenyegette, amelytől a hadsereg is sokat szenvedett. A kuruczok vitézsége mindazonáltal még lángolóbb lett, büszkeségük sem lohadt le. 1707-ben történt, hogy Starhemberg gróf egy maroknyi csapat kezébe került, mely portyázás közben fogta el. A „büszkeházi“ labancz tábornok hiába könyörgött, igért háromezer aranyat, hogy elbocsássák. Ily rengeteg summát maga Rákóczi sem láthatott már régen, a rongyos kurucznak mindazonáltal nem kellett a kincs s drága foglyát Bercsényihez vitte.

Minden hősiesség, vitézség és önzetlenség ellenére 1708-ban nagyot fordult a kuruczok szerencséje, Rákóczi hiába szervezte újjá seregét, Telekessy a kurucz püspök hiába áldotta meg Egerben a gyönyörü zászlós sereg lobogóját. A tizenötezer főnyi had Trencsén alatt, a lováról lezuhanó Rákóczi balesetének a hirére széjjelbomlott. A kurucz sereg ugyan a csata nyomában ismét összeverődött, amidőn megtudta, hogy Rákóczi nem esett el s fogoly sem lett, amint hiresztelték. Ám hiába állt újból hadai élére a bálványozott fejedelem, hiába riasztották meg vezérei egyebütt is a labanczot, hiába fejeztette le a némethez pártoló Bezerédyt és Bethlen Ádámot; a kurucz vitézséget, amelylyel a labancz nem birt, megtörte a pestis, a fekete halál.

43

MADARÁSZ VIKTOR

ZRINYI ILONA MUNKÁCS VÁRÁBAN

ΖΚΙΝΧΙ ΙΟΑΝ ΜΙΛΚΥΟΣ ΛΥΚΑΒΑΝ

ΜΑΔΑΡΑΣΖ ΛΙΚΤΟΡ

43

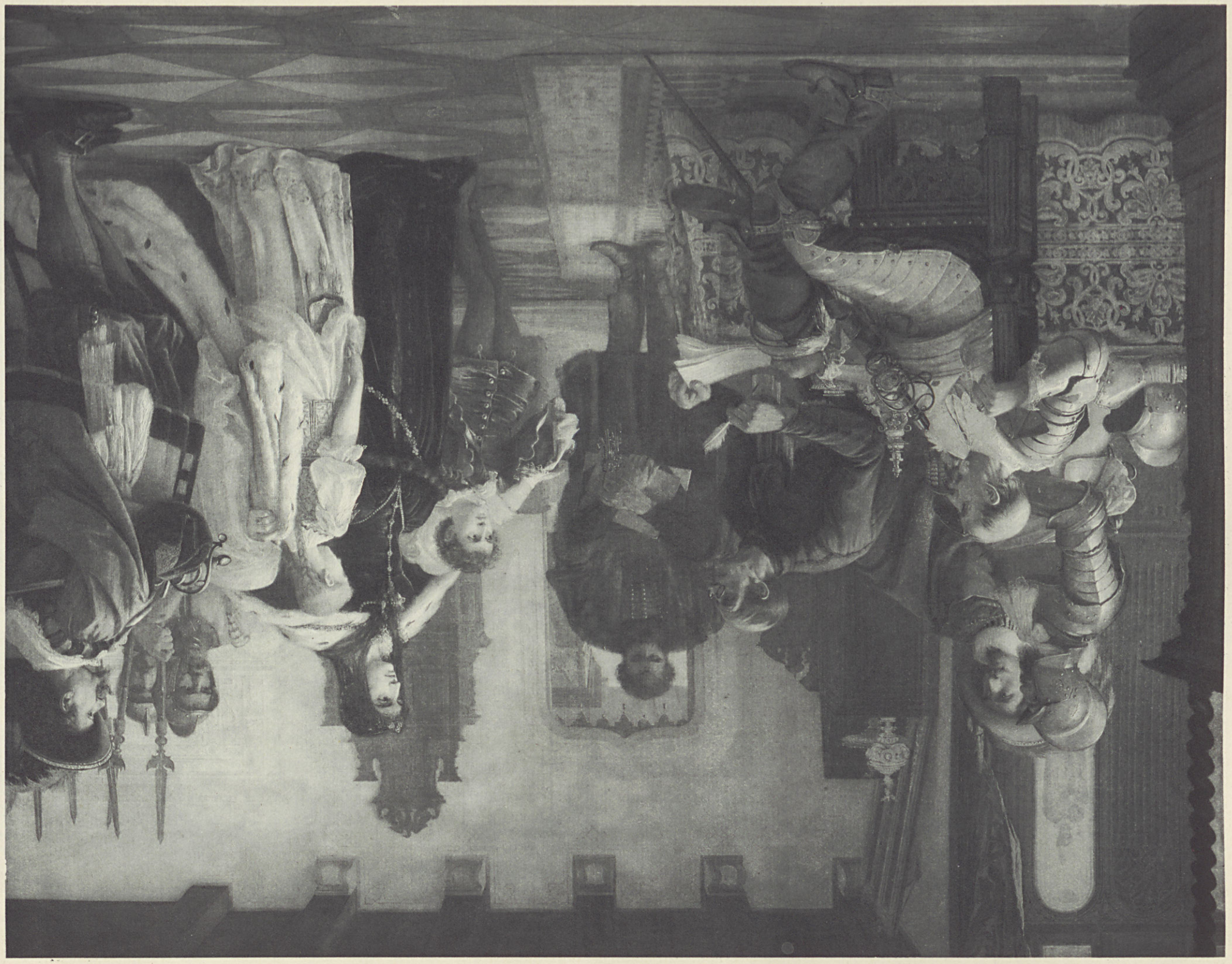

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

A német hadak mindenfelől özönével lepték el az országot, a kuruczoknak azonban nem igen ártottak. Nem úgy a fekete halál, amely 1708-ban tört ki az Alföldön, terjedt tovább rohamosan észak felé, kiöldösve egész falvakat, harmadára fogyasztva virágzó városok lakosságát Magyarországszerte.

A nyomorral, a labanczczal addig még mindig bátran szállt szembe a kurucz vitézség. De amidőn a nyomorral karöltve a fekete halál egész rendeket kaszált le büszke seregében, Rákóczit egymásután hagyták cserben ezredesei, kapitányai. A fejedelem Lengyelországba bujdosott, hogy a kilátásba helyezett idegen hadakkal védje meg a végső nyomoruságba jutott hazáját. A várt segitség elmaradt, Rákóczi sohasem tért vissza többé; Károlyi Sándor, a honmaradt kuruczgenerális, megmentve, amit megmenthetett, bölcsen békét kötött. 1711. május hó 1-én harsant fel utoljára a tárogató hangja: a tizenkétezer főnyire apadt kuruczsereg aznap rakta le fegyverét a majtényi síkon . . .

Csonka volt az alkotmány, hézagos a függetlenség, amelyet Károlyi Sándor a szatmári békével visszaszerzett. Amiért azonban a kuruczok első sorban küzdöttek: Magyarország magyar maradt s bármily tespedt idők következtek azután, lelkében nem halt ki a daliás idők emléke, amelyek magyarságát megvédték.

Hiába törekedett arra a bécsi udvar, hogy szép szóval, alattomban, ha szerét ejthette erőszakkal, hirét is kiirtsa a kurucz vitézségnek. Nemcsak emléke nem veszett ki, de amidőn közel másfél század multán Magyarország magyarságát s alkotmányát újból veszély fenyegette: 1848-ban ismét újjá éledt s mívelt csodákat a kurucz vitézség.

MÁRIA TERÉZIA

IRTA
BRÓDY SÁNDOR

Egy nefelejtsszemü, fehér ruhás leányt szólitott az apja:

— Leányom — mondá — a sors rendelése, Istennek akarata és az én kivánságom, hogy utánam te légy a császár és király!

Mária Terézia főherczegkisasszonyhoz szólott igy az apja, Károly ő felsége, egy igen egyszerü, de akarat dolgában igen is erős és szives férfiu.

A leány meghajtotta szép fejét:

— Úgy lesz, amint a sors rendelé, Isten akarja és Te kivánod.

— Gondom lesz rá, hogy ezenkivül a nemzeteknek is ez legyen a hő óhajtása!

A leányka komoly figyelemmel hallgatta, amit atyja mondott, bárha a szavaknak pontos jelentőségét aligha értette. Az ösztöne sughatta meg neki igazán és teljesen, mi történt vele: egy igen, igen nagy dolog. Eddig csak egy kis fayence-babának volt a mamája és egykor millió meg millió embernek lesz az édes anyja, gondoskodó szülője, parancsoló ura. És a nőnek a szive nem rettent meg a grandiózus anyaság e gondolatától, a Habsburg-leány meg éppen mindjárt beletalálta magát az uralkodás felséges gondolatába. Gyönyörüség lehetett — mert könnyü volt — ezt a bájos, erős és hamar fejlett leányt férfiunak és királynak nevelni, vele született a katonás kötelességtudás és az uralkodás bölcsesége, melynek a java nőies tulajdonság, mert a lényege: szeretetreméltóság. Bánni tudni az emberekkel, jól azzal, aki ezt érdemli és akire a jóság hat, keményen azzal, akinek csak ez kell. Komolyan venni mindenkit és nem venni komolyan senkit, csak az összességet, csupán a hivatást: ezt tudta Mária Terézia abban a pillanatban, amikor gyönyörü fürtös fejére tették a nehéz aranykoronákat.

Nem férfias, de nőies tulajdonságai tették Mária Teréziát a világ egyik legjobb és legérdekesebb uralkodójává. Bánni tudott az emberekkel, természetesen legjobban a magyarral, mert azzal a legnehezebb és legkönnyebb. Hozzánk simult, reánk mosolygott, sirt előttünk, úgy látszott,

mintha szerelmes lenne belénk. Nem páthosz volt, nem muló föllobbanás, de a való igazság: életét és a vérét adta volna érte a magyar. Meg tudtunk volna érte halni, ha úgy kívánja. De sokkal okosabb és jobb volt, azt kívánta, hogy éljünk érte és körülötte, az ő erkölcsei és izlése szerint. Csuda, hogy még a parasztjaink is nem öltöttek a kedvéért franczia rokokó ruhát. Mert németséget nem követelt tőlünk a Nagy Asszony, ő sem volt az igazában. A szokásaiban: franczia, a temperamentumában magyar — sugár, magas és teli termetén legjobban állott a magyar ruha. Irta is haza nekünk: „Magyar vagyok én testestől, lelkestől, soha el nem muló hálát érzek a nobilis nemzet iránt!“

Tetszettünk egymásnak, csaknem a szerelemig. És az okosságnak is volt része e forró ragaszkodásban. Mária Teréziának oly szüksége volt reánk, mint egy darab kenyérre, nálunk nélkül: széthordják koronája kincseit, elrabolják és szerte liczitálják minden vagyonát, megalázzák méltóságában, megfosztják nagyszerü hivatásától. A magyarságnak meg általa jutott az alkalom, hogy megmutathatja egy Habsburg királynak, hogy birodalmában: az egységes, a valódi erő nem lehet más, csak ő. Megkapó, elragadó és hasznos volt e találkozás — az akkori világ fogcsikorgatva és irigykedve látta, most pedig csudálja a história.

Helylyel-közzel azonban nem érti Mária Teréziát és kérdi, mi dolog ez: ő maga csupa erkölcs és hűség és mégis megengedi, hogy egy nem egészen erkölcsös és semmiképpen nem hű kommissió beleártsa magát a legbensőbb családi ügyekbe. A szive tiszta magyar, de az esze osztrákos rendeleteket diktál. Szárnyakat ad a lélek szabadságának, de máskor meg aranybilincset veret lábára a — sasnak. Mi csuda van ebben, asszony volt, ember volt. Ha tökéletesebb, mint amilyen, akkor volna csak igazán érthetetlen. Igy is csudálatos alak marad mindig: tele férfias erélylyel; többet dolgozott egymaga, mint egy egész kanczellária és mint feleség, férjének, a szelid lotharingiai Ferencznek tizenhat élő gyermeket szült. Itt is a kötelesség, az ősi, tiszta ösztön telt be rajta. Odaadta magát hivatásának, önzés és hiuság nélkül, másképp nem tehetett. És nem mártir, hanem boldog volt ez önfeláldozásban. Nyugodtan, öntudatosan ment a halálba is. Fehér keblét az örökkévaló semmiségnek kitárta. És mig testét földi gyötrelmek kinozták vala: lelkét édes hit emelé. Nyügölődött, helyét nem találta ágyán. Akik körülállták, kérdék: „Elkivánkozik valahová felséged?“ „Vagy igen,“ mondá, „föl kivánkozom, elébe fölséges uramnak, megyek, emelkedem . . .“

AZ UJKOR KEZDETE

IRTA
KENEDI GÉZA

Számra sokkal nagyobb, kincsre sokkal gazdagabb nemzetek is elmerültek már észrevétlen a világtörténet tengerében, mint amilyen volt az elgyöngitett magyar nemzet a XVIII. század derekán.

Maga Lengyelország is akkor kezdett haldokolni. Első felosztása mint valamely lélekharang kongott a mi nemzetünk feje fölött is. Úgy látszott, a magyar is erre a sorsra jut, mert hiszen mi is idegen nyelven kezdtünk beszélni és idegen erkölcsök szerint élni, mint a lengyelek. A magyar paraszt pedig éppen úgy el volt szakadva a maga vérbeli urától, mint a lengyel paraszt a magáétól. Volt arra gond, hogy ez az elszakadás minél nagyobbá legyen.

A kettő közül a magyar nemzet volt a kisebb és mégis az élte túl jobban a nehéz század sorvasztó nyomását. Nemcsak túlélte, de új virágzásra is ébredt általa. Ismét megjelent a nemzet életében a Gondviselés; ez a csodálatos erő, amelytől mindig akkor feszültek meg a magyar gondolatok és izmok, amikor elmulásunkat biztosra fogták.

A magyar nép mesemondása is tele van ennek az őserőnek a jelképeivel. Szegény, pártfogó nélkül való mesebeli parasztlegényeink kimondhatatlan nyomoruságokat birnak elviselni. Évekig tengődnek az emberevő óriás fogságában, de végül mégis királykisasszonyokat és országokat nyernek a maguk erejéből. Amikor pedig a sárkánynyal küzdenek, a sárkány váltig a földre vágja őket, de attól erősödnek meg csak igazán.

Ez ismétlődött a XVIII. század hét utolsó évtizedében.

Ez a század egyébiránt egész Európában a királyi hatalom végső kifejlésének és a régi feudális, rendi államszerkezet elfajzásának nehéz százada volt. De talán sehol sem volt olyan nyomasztó és nemzetietlen ez az elfajzás, mint Magyarországon. Nálunk még a filozófiai gondolkozás sem enyhitette. Russeau, Diderot, Voltaire és a franczia filozófia nem világithatott be a lelkek sötétségébe; a magyar szellemi élet e század derekán halványan pislákoló és serczegő olajmécses világitásához hasonlitott . . .

A nemzeti uralkodóház megalapitása a század elején megint nem sikerült. II. Rákóczi Ferencz elbukott, elmenekült és számüzetésben halt meg. A szatmári békekötéstől, 1711-től kezdve egy darabig a magyar lélek csöndes siralma tölti el az országot, mialatt a rendek czikornyás latin nyelven irt törvényekben hódolnak. A kesergő kurucz-nótákból ma is kihallatszik és könyre inditja a magyar lelket a nemzet mélységes nyomorérzése. Az Esztergom megvételéről, az Ocskay Lászlóról és a kölesdi harczról irott énekek fölséges magyar hangjai elhalnak lassan az egyetemes búbánatban.

A magyar nép koldusnak érzi magát és mindig koldusabbá lesz. III. Károly és Mária Terézia kora már új kor, ahol azonban a népnek semmi köze többé az országhoz; a köznemességnek is alig. Folyik a birtokosztogatás és az urak észrevétlen lenyügözése. Rákóczi az alatt csöndesen elvész és vele az előbbvaló, tisztább, magyarabb nyelv és érzésvilág. Mikes Kelemen bús levélirása szinte utolsó lehelete ennek a kornak, mignem 1761-ben ő is elnémul és következik az általános hanyatlás.

Aki a XVII. század és a kuruczvilág gazdag irodalmi kincsei után ma Mária Terézia korának kevés, de annál szegényesebb irodalmi műveit olvassa, szinte sirva fakad. Azt a gondolatokban és érzésekben dúsgazdag magyar világot siratja, mely mintha örökre veszve volna. És azt a szép, bámulatosan kifejező, sőt nagyon kifejlődött magyar nyelvet, mely méltó hordozója lehetett volna az államigazgatásnak és az újkori műveltségnek, de amely most romokban hever.

Az a magyar nyelv és gondolkozás, ami Mária Terézia és még inkább II. József alatt járja, mintha nem is volna folytatása a réginek. De még igy is nagy szerencse, hogy néhány derék pap, mint Faludy Ferencz is, vagy Bod Péter, egyáltalán tovább tengeti. Vagy néhány irodalomkedvelő főúr, aki a hétéves háboruból visszatérve, falusi birtokán inkább csak a maga öröme végett versel, mint báró Orczy Lőrincz, avagy gróf Ráday Gedeon. Parányi nemzeties töredéke az udvar lábai előtt heverő főnemességnek.

Ott hever egyébiránt a vagyonos köznemesség nagyobb része is és erősen terjed a latin mellett a német nyelv. A magyar Géniusz most már a falvakban lakik a szegény kurtanemesek és parasztok közt, ahol nem is veszik észre. De egyszerre csak egy nagy esemény hirtelen arra kényszeriti, hogy kilépjen és megrázza magasra fölemelt lobogóját.

Ez az esemény II. József császárnak hires 1784. évi rendelete volt, mely a német nyelvet tette meg államnyelvvé a magyar szent korona egész területén.

Úgy kellene, hogy századokon át minden magyar elme könyv nélkül tudja ismételni azt a borzasztó vádat, amelylyel II. József a magyar nemzetet és nyelvet ebben a kéziratban illeti. Úgy kellene, hogy ez legyen az ösztönző sarkantyúja minden hidegebben dobogó magyar szivnek, valahányszor nyelvünk tisztaságáról és fejlettségéről van szó.

„Ha egy nemzet — igy ir a császár — minden közügyében holt nyelvet használ, amilyen a latin, az felvilágosodásának mindenesetre nagy gyalázatára válik, mert hallgatag azt bizonyitja, hogy annak a nemzetnek vagy nincs tisztességes anyanyelve, vagy csak olyan van, amin irni és olvasni senki sem tud és csupán a latin tanulmányokkal foglalkozó tudósok képesek gondolataikat papiroson kifejezni, sőt hogy az összes nemzet kormányzása és törvénykezése olyan nyelven folyik, amit ő maga nem ért. Ez világos, mivel az európai művelt nemzetek közügyeikből a latin nyelvet kiküszöbölték s még csak Magyar- és Lengyelországban maradt divatban.“

Ez volt a német nyelv általános behozatalának legfőbb indoka Magyarországon. De ez volt az az ébresztő trombitaharsogás is, mely végigcsattogott Magyarország hegyei és rónái fölött és fölébresztette a nemzeti lelket hosszas elaléltságából.

Csak azt nem kell hinni, hogy ez a nagy fölébredés önmagától, munka nélkül ment végbe! Azt sem, hogy a politikailag már rendezett, jómódban és hivatalban élő gazdagabb nemesség ébredt föl tőle legelőbb! De még azt sem, hogy a nép nagy tömege értette meg elsőnek, mert hiszen az, — bár megőrizte magyarságát — akkor már el volt szakadva a nemzeti közélettől és a műveltségtől.

A főnemesség és a hivatalosak egy része tiltakozott ugyan a császári rendelet ellen, sőt maga a magyar kanczellár, gróf Esterházy Ferencz is azt bizonyitgatta a császárnak (jóllehet, talán maga sem hitte), hogy Magyarországban mindenki tud magyarul; de mivel az ellenállás erőtlen volt, a császár akarata egészen diadalmaskodott. Az iskolákban megkezdik a német tanitást, a vármegyék németül kezdenek hivataloskodni és lassan mindenki belenyugszik. A nemesség a hivatalokban megmarad és inkább a latin nyelvet sajnálja, mint a magyart kivánja. Különös, hogy Kazinczy Ferencz, nemzeti nyelvünknek később legnagyobb apostola, ebben az időben mint Abauj vármegye aljegyzője, szintén azzal van elfoglalva, hogy hivatalbeli fölebbvalóinak latin fogalmazványait németre forditsa és emiatt igen kedvelik.

Igy a főnemesség és a vármegyék. A magyar nép pedig, a minden nagynak és hatalmasnak ez az ősi televényföldje annyira távol volt mindentől, ami az urakra tartozott, hogy vagy meg nem hallotta, vagy hallván,

sem értette meg II. Józsefnek ezt a rendeletét. A magyar nyelv és a magyar nemzeti élet szinte meghalhatott volna ezen kegyetlen rendelkezés nélkül is, ha nem támadnak Gondviselés-szerü prófétái onnan, ahonnan senki sem várta őket. Van valami igazság abban, hogy a próféták Isten küldöttei.

A mi nemzeti prófétáink ebben a korban a bécsi magyar nemes testőrség tagjai voltak. A három legnagyobb: Bessenyei György, Barcsai Ábrahám és Báróczi Sándor. A gárda többi jeles és hazafias tagjai: Baranyi László, Naláczy József, Czirjék Mihály és Bessenyei Sándor, a György testvérbátyja. Az első három megáldott tehetség, a többiek lelkes támogatók, dolgozó társak és hivek. Magyarázói és terjesztői a fölemelkedő nemzeti hitnek. Ezek a derék férfiak állanak a magyar nemzeti élet újjászületésének bölcsőjénél — Bécsben.

Észszel, okoskodással szinte föl nem érthető az, ami itt megtörtént; inkább csak szivvel érezhető. Ezeket az ifjakat még Mária Terézia rendelkezésére, inkább testalkatuk szépsége, mint tehetségük és műveltségük szerint válogatták a magyar köznemességből. Az udvari életet akarták velük diszesiteni és azt várták tőlük, hogy a francziás és németes világműveltséget megizlelvén, Magyarországon az udvar czélzatait fogják szolgálni a nehezebben megközelithető köznemességnél. De ime, egyszerre és váratlanul ugyanebből a csoportból csap ki a hazafiasság hatalmas lángkévéje.

Úgy kell lennie, hogy a túlzásokban rejtezik az emberi rosszaságok orvossága. És úgy kell lennie, hogy az erő és egészség akkor ébred öntudatra legkönnyebben, amikor legjobban tiporják. Vagy nincs-e már abban is biztató tanulság a magyar nemzetre nézve, hogy Bessenyei társasága előtt is, de azután is a német szellemü hadsereg adta nekünk a magyar élet derekabb előharczosait. A testőrök korában vagy előtte nincs-e ott báró Orczy Lajos generális, gróf Gvadányi József lovas generális, később pedig a két Kisfaludy és maga a nagy Széchenyi István.

Bessenyei György szegény falusi nemes fia volt; pajtásai is többnyire ilyenek. A művelt társaság Bécsben, utazása Olaszországban megnyitotta szemét és fogékonnyá tette lelkét. Mohón szivta föl e pihent lélek az akkor mindenütt egészen francziás műveltséget és első gondolata az volt, hogy szegény elhagyott, elgyöngitett hazájának használjon vele.

A franczia klassziczizmus és a franczia filozóf-szellem általuk szűrődött be először az ország éjszakájába, de már magyar nyelven és magyar gondolatok által közvetitve. Úgy látszik, hogy az elalélt nemzeteket az idegen kultura üditő habjai birják csak ájulásukból felmosni.

II. József amaz állitását, hogy a magyar nyelv, kiműveletlenségénél fogva nem képes a kulturát közvetiteni, a tulajdon maga szegény testőrei

czáfolták agyon. És ez már kézzelfogható valóság volt az egész magyar nemzet szemében. Innen van hatásuk nagysága is.

Látjuk azonban, hogy II. József korában nemcsak a francziás-, hanem maga a szivünk ellen szegzett németes műveltség is éppen ilyen hatással van a nemzetre. Szinte úgy tetszik, mintha az udvarnak és kivált II. Józsefnek meg kellene köszönnünk az erőszakolt németesitést. Ez adta nekünk a nemzeti próféták második csoportját, azokét, akik a Goethe és Schiller által újjáteremtett német műveltség friss himporát szivták föl és dolgozták át magyar mézzé. Ez adta nekünk mindenekelőtt a hatalmas Kazinczy Ferenczet, nyelvünk törhetetlen és tisztalelkü agitátorát. Maga Révai Miklós is ebbe a csoportba sorozható. Később Kármán József és vele egy egész csapat ifju, aki goethei hangulatokkal van eltelve, de azért nem kevésbbé magyar.

De még ez nem minden. A hosszas betegségből fellábadó magyar nemzeti lelket szinte kielégithetlen és mohó éhség gyötri a kultura kincsei iránt. Ilyen éhsége csak egészséges és erős nemzeteknek lehet. Egy harmadik irodalmi és műveltségi csoport is támad, mely a latin klassziczizmus kincseire veti magát és a régi római műveltséggel törekszik gazdagitani a nemzeti nyelvet. Virág Benedek, „a nemzeti lélek tüzes ébresztője“ szinte egyszerre lép szinre Berzsenyi Dániellel, ezzel a csodálatos tehetséggel, aki a magyar gondolatot a latin klasszikus formák közt megrázó, szinte megdöbbentő erővel tudja kifejezni. Fellépésük kissé későbbre esik ugyan, mint a többié, de ennek a kornak a férfiai ők is. A „Romlásnak indult hajdan erős magyar“, mint egy izmos kar által forgatott régi buzogány zúg a nemzet feje fölött és mindenkit megrendit. És érdekes, hogy mindezek a férfiak nem II. Józsefet és az udvart, hanem magát a tunya nemzetet okozzák a hanyatlás miatt. A magyar faj előkelő politikai jelleme nyilatkozik meg ebben is. A költők tudják, hogy ők nem a politikai bosszú, hanem a nemzeti feltámadás prófétái.

Végül feltünik az újjászületés reggelén a prófétáknak még egy negyedik csoportja is. Ezek a népies irók. Dugonics András, Horváth Ádám, gróf Gvadányi József, Fazekas Mihály és mások. Valamennyi tiszta, régies nyelven ir, mely szinte folytatása a XVII. századbeli jobb magyar nyelvnek. A hagyomány tehát lappangva, szó nélkül, de mégis átélte az elfajulás 70 esztendejét.

Nem lehet már elég helyesen megmagyarázni, honnan és miképpen szedelőzködtek igy csoportokba a nemzeti nyelv ezen tüzes művelői, de azt tisztán lehet látni, hogy valamennyi csoport közreműködése szükséges volt. A francziás testőrök az elkényeztetett főuri izlést iparkodtak megnyerni a nemzeti nyelv ügyének; a németes irók a hivatalban levőket és az

44

Székely Bertalan

Thököly Imre menekülése

SZÉKELY BERTALAN
THÖKÖLY IMRE MENEKÜLÉSE

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

elnémetesedő honorációrokat; a latinosok a vármegyéket és a „diák nyelvhez“ szokott köznemeseket; végül a magyar népies irók a köznépet, melynek a „peleskei nótárius“ és a „Ludas Matyi“ története fölért egy egész új világgal és a kuruczvilág óta először figyelmeztette arra, hogy a magyar nemzet alkotó része ő is.

Az irók tehát egyszerre a nemzet valamennyi osztályához szólnak és az eredmény csodálatos. Már hat évvel II. József elnémetesitő rendeletének megjelenése után Pesten és Budán mindenki magyar ruhában jár. Levetik és gúnyolják a német „plundrát“, szűk nadrágban szoronganak, ragyog a skófium, csillog a forgó meg a csótár és spádé helyett széles magyar szablya csattog a főurak oldalán, akik régi magyar szokás szerint szivesen járnak most lóháton. A szent koronát II. Lipót alatt a rendek visszakövetelik, majd rajongó ünnepiességek közt vissza is hozzák és végre magyar ujságok is támadnak, mivelhogy eddig Magyarország csak német és latin ujságokat ismert.

Az újjászületés ereje legjobban van kifejezve az 1790—91. és az 1792. évi országgyüléseken, amelyek a magyar nemzet számára végre komoly alkotmánybiztositásokról gondoskodnak és lelkesen tárgyalnak, II. József rendelete után hét esztendő mulva, a magyar nyelv általánosan kötelezővé tételéről és a magyar tudós társaság felállitásáról.

Ám ezzel a nemzeti újjászületés gyönyörü kora még nincsen befejezve. Betódulnak a franczia forradalom eszméi, majd meg ismét győz a reakczió. De a nemzet már föl van ébresztve és meg van mentve. Szinte tékozló bőséggel szüli a tehetségekben gazdag és jellemben bámulatos férfiakat a jövendő számára. Az újjászületés hajnalsugara ott ragyog az egész nemzet homlokán.

Berzsenyi Dániel 1807-ben már szinte lelkesedve énekli:

A derék nem fél az idők mohától
A koporsóból kitör és eget kér.

A NEMESI INZURREKCZIÓ

IRTA
SZOMAHÁZY ISTVÁN

Közel száz esztendeje, hogy a Dunántúl dértől csillogó sikságain kóbor tüzek fénye lobogott fel a hűvös őszi éjszakák sötétjében. A vasmegyei erdők száraz levelei kisértetiesen zizegtek, az országuton nehéz ekhós-szekerek robogtak tova, a tűz mellett pedig igy szólott egy borizü hang:

— Óbester uram, ide hozzánk, ha az italunkat meg nem veti! Gondoljuk, hogy a beste francziák vére kotyog a csikóbőrös kulacsokban . . .

Az óbester közelebb lépett a vigadókhoz, dupla köpönyegét összevonta a mellén s nagyot húzott a feléje nyujtott kulacsból. És megtörölvén a száját, lelkesen igy kiáltott fel:

— Ferencz, a mi jó királyunk, egészségére!

A tábortüzet furcsa legények ülték körül: nagyhasu, szélestarkóju táblabirák, akiknek termetét csak nagy igyekezettel tudta körülfogni a vörös-hajtókás sárga mente; a zöld vagy galambszinü köpönyeg. Még három héttel ezelőtt a vármegye kanczellária-iában pipázgattak; ki törvényt ült, ki az országutak dolgát intézte, ki a diák-jegyzőkönyv szerkesztésével bibelődött. De az osztrák határról megjött a veszedelem hire: a fránya Buonaparte Tirolban jár a maga franczia chasseurjeivel, a királyi ház menekül a Burgból s ha sietve fegyverre nem kapunk valamennyien, a magyar trónra idegen fejedelem ül . . . A király szétküldte a lovas stafétákat s két hét mulva minden magyar város piaczán kihirdették a felséges úr üzenetét:

— Jó magyarjaim, nagy bajunkban ismét csak tihozzátok fordulunk. Ti voltatok, akik Mária Terézia királyunknak a véreteket és az életeteket fölajánlottátok. Most megint szükség van a ti erős karotokra; vonuljatok mindnyájan a táborba, hogy az ellenséget örökös tartományainkból kiverhessük . . .

Deli legények, megrokkant öreg urak harczias kedvben hallgatták a fejedelem üzenetét. Két hét alatt felfordult az egész ország; békés családapák levetették a polgári ruhát, a rozsdás kardok lekerültek a padlásról,

nehéz, kovás puskákat aggatott le egy-egy ránczos öreg kéz a fegyvertartó posztójáról. Egyszerre katonává lett minden magyar nemes; hogyne, mikor a koronás fejedelem veszélyben forog! A kanczellária párnás székei kiürültek, a pipák hidegen pihentek a skartéták között, a megyeház udvarairól minden élő lény elpusztult, kivéve a lánczos kutat huzó rabokat . . . Mintegy varázsütésre talpra állt a nemesi inzurrekczió, földesurak, püspökök, káptalanok lóra ültettek két-háromszáz legényt, lomha megyei alispánok tetszelegtek az óbesteri méltóságban . . . És üde, rózsásan pirult leányfejek szivdobogva hallgatták hajnalonként a trombita szavát, mely a fölkelők táborba vonulását kisérte . . . Jó Isten, visszatérnek-e ép testtel, vagy piros vérük öntözi-e a mezei virágokat, melyeket a franczia lovak nehéz patkója letaposott?

A leányajkak imáját ezuttal meghallgatta az ég, mert az inzurgenseknek nem történt semmi bajuk: pár heti táborozás, kalandos élet, vig hadijáték után a nemes urak visszatérhettek családjukhoz, a kovás puskákat fölaggatták a fegyvertartókra, a pipák ismét lekerültek az arkhivum polczairól; Buonapartéval megkötötték a békét s Ferencz király, egész familiástul, visszaköltözhetett a bécsi Burg termeibe. Akkor egy csöppnyi piros inzurgens-vér se öntözte a stájer meg a tiroli pázsitot. De tizenkét év mulva, az 1809-ik esztendő tavaszán, a Gondviselés már nem volt ily kegyelmes hozzánk; Győr alatt sok derék magyar sziv hült ki hazájáért és királyáért . . .

Az 1809-iki inzurrekczió véres hónapjait a magyar história legdicsőbb fejezetei közé czikkelyezte be a történelem múzsája. Az ország, a király egyetlen szavára megmozdult; pennaforgató nyárspolgárok kardot kötöttek az oldalukra, a gazdagok kitárták pénzesszekrényük ajtaját, a szegények utolsó paripájukat vezették ki elszánt szivvel az istállóból. Minden épkézláb férfi odahagyta ősei kuriáját, a poéták verseket irtak a fölkelő nemességhez, régi hadiműveletek dicső emléke támadt föl egyszerre a mult idők ködéből . . . Ki törődött volna azzal, hogy egy-egy svadrony úgy tarkállik, mint a virágos rét: százféle egyenruha, százféle fegyver, kinek csillogó sisak, kinek kócsagtollas kucsma, kinek egyszerü farkasbőrsüveg a feje búbján. Mindenki olyan ruhát öltött, amilyen a levendulás szekrényben akadt, de a szivek egy érzéstől dobogtak: életünket a királyért és a hazáért! Oh gyászos végzet, oh könyörtelen sors, mely ama szomoru napokban fölibénk borult: a dunántúli síkokon franczia lovasok patkója gázolt az inzurgensek vérző fején és sok szerelmes hitves, sok síró anya várta hiába kedvesét a csatatér éjjeléből . . .

A magyar nemzet hűségének alig van szebb példája a történelemben, mint a nemesi inzurrekczió. Valahányszor a koronás fejedelem trónja veszélyben forgott, egy szívvel-lélekkel zúgott végig a kiáltás az országon:

fegyverre! És nemcsak az erőtől duzzadó fiatalság hagyta oda a családi tűzhely kényelmét, hanem az öregek, a betegek, az otthonban meggyökeresedett nyárspolgárok is fölkapaszkodtak a ficzánkoló paripa hátára, hogy a puskák dörgése, a szablyák villogása közben kalandos ifjuságukat még egyszer visszaálmodják. Mindegyik nemesi fölkelés a magyar nemzet trónhoz való igaz hűségének bizonyitéka, de egyik se inkább az, mint az 1809-iki, melynek alkonyán a merész franczia kalandor a furfang és csalafintaság mézes madzagával akarta elszéditeni a meggyöngült országot. Mikor a csatatereken ezerszám feküdtek a temetetlen holtak, a királyi ház bujdosásra kényszerült s a dunántúli falvak nádfedeles viskóiban franczia katonák portyáztak, a diadalmas Napoleon kiáltványt intézett a magyar nemzethez s ebben a Habsburg-ház detronizálását s egy vérbeli magyar király megválasztását ajánlotta a lojális magyaroknak. Soha ily ravasz kisértés nem veszélyeztette még a királyi trón biztosságát. Ha az ország enged a kisértésnek, mily másképp alakult volna az egész századvégi történelem! De a magyar nemesség félredobta a győztes hadvezér proklamáczióját s kardjára ütve, habozás nélkül, igy felelt:

— Utolsó csöpp vérünk is a hazáé és — a királyé!

45

DUDITS ANDOR

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS

AZ ONODI ORSZÁGGYŰLÉS

DUDITS ANDOR

45

45

DEBRECEN • EGYETEMI KÖNYVTÁR

A KÖLTŐK HATÁSA NEMZETÜNKRE

IRTA
RÁKOSI JENŐ

Ha az lenne itt a feladatom, hogy históriát irjak és nyomról-nyomra bizonyitsam okoskodásomat tényekkel: nem vállalkozhattam volna e sorok megirására. De vázolni egy képet, amely több-kevesebb teljességgel bele rajzolódott minden művelt hazafi lelkébe erről a tárgyról: azt szivesen megkisértem.

A magyar költők hatásáról a nemzetre komolyan csak a gárdistákon innen lehet beszélni. Az előtt való lantosaink a magok hatását csak a táborokra gyakorolták akár a törökvilágban, akár a kuruczdalok idejében. A magyar Géniusz egyik legnagyobb alkotása: A szigeti veszedelem nem gyakorolta hatását senkire.

Ez az éposz, melyet magyar alkotás azóta sem közelitett meg; amely, mint epikai konczepczió, méltó testvére a világirodalom tulajdonává lett nagy, e nembeli műveknek, meghatóbb, megrázóbb, egyetemesebb, mint egyik mintaképe, a latin Aeneas s amelyet a magyar irodalomban csak Vörösmarty Két Szomszédvára közelit meg: ez a mű elhangzott a maga sivár és érzéketlen korában, hallatlan maradva lett halhatatlanná.

Gyöngyösi édeses alexandrinusai és romantikus elbeszélései sokkal közelebb álltak ama kor sikér lelkületéhez és több figyelőre találtak. De a nemzeten hatásuk észrevehető nem volt.

Világos, az egyes, a leghatalmasabb is aléltan hanyatlik el, ha készületlen az ő hallgatósága az ő dalára. A Gondviselés keze munkája az, hosszasabb előkészitése a taljnak, ha mélyebb hatást látunk valahol.

A költő, néha egész költő nemzedék, csak a húr, amelyet a Gondviselés felhúz a már lassan, gondosan elkészitett hegedűre, melynek alkotmánya úgy van összeróva, hogy a húr hangjára rezgésbe jőjjön és a hangokat, erejükben megsokszorozva, messze hallhatóan tovább adja.

Mikor a kedves királyné, Mária Terézia immár lábainál látta a magyar arisztokrácziát, mely hazáját felcserélte az udvarral, nyelvét elhagyta egy idegen, műveltebb nyelvért: akkor észrevette ez a szép, jó és okos koronás asszony, hogy a magyar arisztokráczia még nem Magyarország. Ott van

még töretlenül a magyar középnemesség. Amig ez be nem hódol, addig bizonytalan a hóditás. Kitalálta ennek a megjuhászitására a nemesi testőrséget. Szine-java, a szebbje, daliásabbja felkerült Bécsbe a csábitó testőregyenruhába és iszonyú gyors tempóban kezdődött el a középső nemesség elnémetesedése. Németül tudni annyi lett, mint műveltnek neveztetni. És valóban, annyi is volt. Mert Bécs irodalmi és művészi világa elsugárzott ezen a réven hozzánk, a német czivilizáczió szele megcsapta műveltségre hivatott osztályainkat. Polgárságunk amúgy is német volt. Magyar szellemi élet nem volt. Főváros, magyar, melynek társadalmi igényei, élete, szükségei, hagyományai, izlése lettek volna, — nem volt. A nemzeti műveltség termelésére pedig csak ez alkalmas, ellenben nem alkalmasak az elszórt kuriák, az elszigetelt nemesi udvarok, melyek érintkezni is csak akkor tudtak egymással, ha az időjárás megcsinálta a használható utakat, vagy ha oly módosak voltak, hogy négy, hat, vagy nyolcz ló állott a hintó rendelkezésére és szükség esetén annyi-amennyi vontató ökör, amely elvitte a hintót és a társzekeret ott is, ahol nem volt meg az útja.

Hirt, ujságot, divatot, dalt, minden szellemi táplálékot Bécsből vártak és kaptak. A magyar nyelv a konyhára és az istállóba szorult. A Bécsből táplálkozók erkölcsi bűnüket azzal takarták, hogy a magyar nyelv nem alkalmas felsőbb czélok szolgálatára; azok, akik a parlagi életmódba elmerülve a mult hagyományait mindazonáltal őrizték, azzal leplezték lelki nyomoruságukat, hogy a magyar nem való kóklerságra, az németnek, taliánnak való. És ez az a kor, amelyből ránk maradt a hires mondás: Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita. Mert valóságban igy is volt. A bécsi kormány, amely lassanként elszedte az országtól állami attributumait, meghagyta neki a szabadon beszélő, de semmi erővel és központi hatósággal nem rendelkező országgyülést és föltétlen tiszteletben tartotta a nemesi kiváltságokat, melyek az osztálynak a legféktelenebb egyéni szabadságot biztositották.

Bor, buza volt elég. Mi kell még több, ha hozzá az ember a megyei kongregáczión és az országgyülésen ki is káromkodhatja magát!

De ekkor közbelép a Gondviselés.

A Bécsbe került gárdisták közt akadt egy pár, aki első mámorából kijózanodva meglátja azt a rettentő különbséget, ami a bécsi fény és a hazai sötétség között van s szövetséget alkot hazájának felemelésére.

Mivel?

A világosság eszközeivel: a szóval, a tollal. A magyar nyelv kipallérozásával, a magyar lélek ébresztgetésével, a magyar nemzet költögetésével.

Nem az irói tehetség, nem a költői hivatás itt a vis motrix, hanem az elbúsult hazafi lélek.

Nem is mondhatni azt, hogy ezek a rajongó daliák befolyást gyakoroltak volna a nemzetre. Ezek inkább egymásra gyakoroltak hatást és kevés hasonlelkü kortársukra, akiket elért rajongó szózatuk. És még sokáig tartott úgy, hogy a hazafias poéták egymásnak irták műveiket, egymást lelkesitették, egymással leveleztek. A közönség, vagy mondjuk: a nemzet lelkéhez és tömegeihez hozzá nem fértek, hiába ostromolták kéréssel, panaszszal, segélykiáltásokkal és gúnynyal.

Hiszen a kóbor lángész, aki bebarangolta múzsájával az ország szép részét: Csokonai Vitéz Mihály, szivesen látott és szivesen hallgatott vendége névnapnak, paszitának, disznótornak, — nem mondott ki soha egy szót, melyre a nemzet figyelt volna. Egyes lángjai az összeomlott vulkánnak — disjecta membrae poetae — a debreczeni, csurgói vagy komáromi diákok révén kikerült a közönségbe, hogy mint a lidérczfénye imbolyogva fussa be pályáját hol itt, hol ott lobogván meg mulatozó emberek kedvében.

És avagy Berzsenyi Dániel remekeit nem kiadatlan hagyta volna-e ama kor, ha nem akadnak lelkes kispapok, a pesti központi szemináriumban, akik magok közt összeszedik a kiadásra szükséges összeget?

Három érdekszféra mozgott itt akkor körben, mint egy gépezet három kereke: a bécsieskedők egy; azok, akik Bécsre rossz szemmel néztek, de a mult hagyományain és a lőcsei kalendáriomon túl nem mentek lelki szükségeik dolgában: ez kettő s e két nagy kerék közt őrlődött a harmadik kis kör: az iró hazafiak, apostolok, próféták, fantaszták kis csoportja. És a három élt egymástól függetlenül, egymásra nézve látszólag megközelithetetlenül, egymás nyelvén is alig értően.

De a hit mindig győz a hitetlenségen, a fanatizmus rálép a közömbösség nyakára és a lelkesedés felperzseli az érdekek táborát, hiába vannak a hitetlenek, közömbösök és érdekvadászok sokan, és hiába kicsiny a hivők, a rajongók és lelkesek száma.

A nemzet regenerácziója abból a forrásból fakadt, amelyből a szép királyné a haldokló Magyarországnak a felejtés utolsó poharát nyujtani kivánta.

A bécsi politika ezt a poharat a Lethe vizében meritette meg, de a pohár tartalma a Gondviselés kezében életitallá változott.

A gárdisták mozgalma megtermékenyitette a hivatottakat is és rövid időn, amikor már nemcsak a hazafiság, hanem az Istentől adott ihlet pengette a húrokat: mind tágabb körök kezdenek figyelni az isteni dallamokra. És nem telt bele húsz-harmincz év, már az egész nemzet lelkén átviharzott a dal:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

Leirhatatlan az a küzdelem, amelyet névtelenek, ismeretlenek, nemes nagy szivek folytattak a XVIII-ik század végén és a XIX-iknek elején egy magyar irodalom megteremtéseért. Iszonyu vajudása ez egy nemzet megtermékenyült népének. Megható e régi kiadványok tömege naiv elüljáró beszédeivel, ihletett hazafiságával, önfeláldozó buzgalmával, öntudatos szerénységével. Mint névtelen hősök feküsznek eltemetve és elfelejtve a mi irodalmunk talajában. Egy fellegvárat ostromoltak: a nemzet részvételét, érdeklődését, életét és betemették testükkel az árkokat. Mi, késő utódok, gondolunk-e rá, hogy virágos sétálóhelyünk: a mai irodalom földjében a hősök, irodalmi önfeláldozó hősök légiója pihen és porlik!

Való, hogy Gyöngyösit olvasták, való, hogy Kártigám kisasszonynak és testvéreinek volt valamely közönsége. Csokonainak lett országos hive, mert személyesen hordozta meg nevét az országban s csapongó jókedve, ötletes természete és kiváló tehetsége nagy benyomást tett mindenekre, akikkel érintkezésbe jutott. De az elismerés ama mértéke, amely valakinek munkálkodásáért pozicziót biztosit, egyiknek sem jutott és senkinek eladdig. Egymásközt a tollforgatók megbecsülhették egymást, a hazai közönség szemében az sem állás, sem foglalkozás, sem dísz nem volt, még kevésbbé kenyéradó pálya. Még megesett, hogy a városa vagy vármegyéje valahogy portálta az illetőt, de azontul csak komolyabb foglalkozás és hivatás nélküli embernek nézte a világ.

Az első, aki mint költő — használjunk egy egészen modern szót — szenzációt keltett és lelkesedés tárgya lett országszerte: Kisfaludy Sándor volt. Az ő Himfyje és az ő regéi határkövet állit. Egy kis patak váratlan kicsap a medréből és árvizet csinál. A kor lelkéből szólt és megértetett. Az ő hatásában dobbant meg először a jövendő Magyarország szive, az egész országé. Egy közös öröme és gyönyörüsége volt az országnak. Az óriás, amely szétvetett tagokkal hevert, hogy a tagok az összefüggést nem érezték, föleszmélt és a tagok egyszerre érezték ugyanazt, érezték összetartozandóságukat. Megsejtették az ideált. A költő egyszerre a mienk lett, mindnyájunké, Magyarországé. A német műveltségüek ámultak, a szittyáknak büszkén dagadt a mellük. Széchenyi István leendő Magyarországának tábora megnőtt és megmozdult. A vér hevesebben keringett a nemzet ereiben és pezsgést vitt mindenfelé.

Az irodalom lélekzeni kezdett és keresett magának központot. Néhány iró-ember megtette Pestet az ország fővárosává, mert itt táboroztak, itt ültek össze egy korcsmában, innen leveleztek másokkal, itt keltek versenyre a német szinészettel és a másik Kisfaludy itt birkózott meg vele diadalmasan és innen szerkesztették az Auróra-almanakot. Állandóan nem sokan figyelték meg őket, de az ország minden részében voltak hiveik

s mikor a Zalán futásának megharsantak csodás kürtjei, az új honfoglalás, jobban mondva nemzetalkotás második nagy csatája eldőlt Magyarország javára. E hangokra visszhangképpen egy ország ujjongott s megalakult a közösség, mely nélkül lehetnek irók, de irodalom nincsen: a nemzet és költői közt. A politikai törekvéseknek lélekzetet, tartalmat és szárnyakat költők és irók adtak. Ezek hevitették fel a közönség lelkének hőfokát odáig, amely hőfok nélkül előre fejlődés, nemesebb alakulások proczesszusa végbe nem mehet.

Immár lehetséges volt a múltnak a közömbösség gyilkos álomporától elhullott nagyságokat sirjukból kiásni és velök (a holt halhatatlanokkal) hatást gyakorolni a fejlődő élőkre.

Kikelt a sirjából Zrinyi, kikelt Katona József és elfoglalta illetékes helyét az elmékben, a szivekben, az irodalom pantheonában.

Széchenyitől átvette a szót Kossuth Lajos, Vörösmartytól és társaitól Petőfi Sándor, Vörösmarty magával ragadta a politikusokat, a politikusok magokkal ragadták Petőfit. Petőfi tragikus bukásba dőlt a politikusokkal; Széchenyi és Vörösmarty tragikuma meg volt pecsételve, amikor az ország elhagyta hatalmukat és más vezetőket ismert. A katasztrófa az őrület sötétségét boritotta megrepedt szivökre.

De a nemzet Géniusza, amely fölötte lebeg minden örömnek és gyásznak és a Gondviselés szárnyainak védelme alatt áll, a romokból ime felvezet egy szegény lantost, akinek szemérmes egyszerüségében, művészi józanságában a magyar megismeri a maga tipusát; aki méla melodiáival vigaszt és reményt csepegtet a megtört nemzet szivébe, a forma tökéletességével, a tartalom tisztaságával lép elejbe, nem bódit, nem ráz meg, nem fanatizál, hanem édes, nemes, tiszta művészi élvezettel edz és erősit, bátorit és felemel és bevezeti a nemzet bölcsének idejét: Arany János, aranyszáju János Deák Ferencz eljövetelének a dalnoka.

Alig van az európai nemzetek közül egynek is fiatalabb irodalma, mint nekünk magyaroknak és nincsen nemzet, amelynek életére nagyobb, fontosabb, döntőbb hatással lettek volna költői, mint a mi nemzetünk. Soha költőben nemzete állapota, helyzete, szelleme és vágya ki nem fejeződött tisztábban, mint a mieinkben, akárhogy észre sem vették, mint Zrinyi Miklóst, akárhogy vállukra vették az emberek mint sorban Vörösmartyt, Petőfit és Arany Jánost.

De mind e hatás, a költők e vázolt hatása, jól megnézve nem annyira a nemzetre, mint inkább a közéletre gyakorolt hatás. Azt a bensőleg nevelő, kialakitó, lélekformáló, jellemképző hatást, mely a költőknek nagyobb és állandóbb hivatása, ezek a költők nem az élet tolongásában, hanem kizárólag az iskolában gyakorolhatják a nemzetre: az irodalom

mint a nemzeti nevelés eszköze. A férfiut meghatja, megrészegiti, tettre ragadhatja a költő, a férfiut és a férfiak sokaságát, egy-egy nemzedéket is. Szellemét, lelkét, érzületét áthatni, jellemmé, nemzetivé nevelni csak a gyermeknek képes.

Az irodalom levegőjében megedzett nemzedék munkája állandóan s önként viseli a nemzeti bélyeget. Nem szükséges, hogy a levegő szélvésszé, viharrá változzék, hogy időszakonkint a maga irányzatába korbácsoljon nemzedékeket, melyek nem az ő anyai keblén nőttek cselekvésre hivatott férfiakká.

SZABADSÁGHARCZUNK TYRTEUSA

IRTA
MAKAI EMIL

A forradalom ágyát nálunk is az irodalom vetette meg. Azért is volt oly fönséges, oly tiszta, oly becsületes. Franciaországban a tudomány dobta elsőnek a keztyüt a fennálló rend elé; a mi enciklopédistáink a költők voltak. A klasszikus formák bilincseitől akart szabadulni mindenek-előtt nemzeti költészetünk, amely a „régi dicsőség“ után sírt. És csak miután szétvetette az idegen forma pántjait, adta meg a gondolatnak szabadságát.

Neve pedig ennek az irodalomnak: Petőfi.

Petőfi! . . . Hadd olvasom rád, amit te egy helyütt Shakespeare-ről mondasz, az egyetlen lángelméről, akit veled összemérhetek. Változzék e név hegygyé s magasabb lesz a Himalayánál, változzék e név tengerré s mélyebb és szélesebb lesz az atlanti oczeánnál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál. Talán a természet kamatra adott valami nagy szellemet még a hajdankorban s a kamatot esztendőnkint a tőkéhez csatolta s miután ez évezredek multával már megszámithatatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég s e roppant szellemkincs Magyarországnak Kis-Kőrös nevü városába esett le, egy mészáros silány viskójába, éppen mikor e jámbor atyafinak Sándor nevü fia született, ki első lélekzetével beszítta, mi az égből ráomlott . . .

A biblikus kor prófétái óta költőre nem illett úgy a „vates“ szó, mint a mi Petőfinkre. Róla irván, banálissá válik a szárnyaló szó és fenségesnek hangzik a közhely. Szégyenkezve magasztaljuk, mint a gyermek, ha apjáról esik szó és a piaczon kérkedünk vele, mint a szülő, mikor fiának dicséretét zengi. Ötven év mult el azóta, hogy égbe ragadtatott: mégse higgadt le itéletünk róla. Olvasva verseit, mámorral telik meg a levegő, mint a tubarózsa illatától és hétköznapi érzelmeink imádsággá tisztulnak tőle. Vajjon lesz-e ez máskép valaha? Jöhet-e kor, annyira anyagiakon csüngő, amelynek Petőfi csak költője lesz és nem apostola, amely dalaiban csak költeményt lát és nem zsoltárt? Ha jöhet: ne jőjjön inkább. Mert nem lesz magyar és nem lesz többé szabad!

A forradalmi költészet szele zsenge szellőként ott fujdogál már Vörösmarty verseiben is. Nem a lirájában, hanem az eposzaiban. Az a harsona, amely az ő ajkán szólalt meg: a feltámadás kürtje már, de még csak a holtakat támasztja fel a multak kriptáiból. Oh azok mindig is tetszhalottak valának. Porrá váltan is serkentői voltak históriánk nagy alakjai csüggedt nemzetünknek. Az igazi halottak itt jártak a földön. Az élőket felrázni ónos álmukból: ez a feladat már Petőfi lantjára várt. A sok fojtott szenvedély, ébredő önérzet, mely apró tűzfolyócskákban ott kigyózott már lába alatt az ingadozó, háborgó földben: belőle mint vulkánból ömlött ki. Viharfelhőkké verődtek össze költészetében a lemondás szelid bárányfelhői, a remény sugaraiból villámot kovácsolt és a kétségbeesés sóhajaiból mennydörgés lett. Ki csalogányként csattogott szerelemről, ki a furulyaszó lágyságával dalolta himnuszát a szülői szeretetnek: a legszilajabb harczi indulókkal lett egy véres forradalom lelke, vezére, éltetője és halottja. Vörösmarty csak egy Szózattal ajándékozta meg nemzetét, Petőfinek minden verse az. A haza olyan, mint az egészség; mig minden rendben, észrevétlen szunnyad ő is tudatunkban. De bontsa meg valami az organizmust, egyszerre felsajog — a hiánya. Mi pedig, magyar nép, más nemzetek fiainál sűrűbben emlegetjük a hazát, mert szerető melege sűrűbben is hiányzik. Ezért örök és ezért elpusztithatatlan hatásu Petőfi költészete. Mint gyermekek fakardot kötöttünk oldalunkra, verseitől részegen, megemberedvén, irigyeljük az öregeket, akik tettre válthatták gondolatait. Petőfi után ki mondja még a betükre, hogy holtak? Izzó élet, perzselő láz hömpölyög bennük, hogy — ki tudja mikor, ha kell — ujra katonák legyenek a gondolat hadseregében. És a te katonáid lesznek ők, világszabadság!

*

Petőfi pedig: mi vagyunk. Shakespeare nem angol, vagy ha az, csak angol. De Petőfi magyar és csak magyar. Mint ahogy mértföldnyi szénrétegekből olvasztó tűzben egy csöppnyi gyémánt válna ki: úgy lett az eredménye ő a magyar faj minden ragyogó tulajdonságának. És az ő gyémántlelkén át pazar pompában szűrődik vissza ránk a dicsőséges ezerév. A magyar paraszt szivéből éppen annyi van benne, mint hadverő vitézeink vakmerőségéből. Még a költészete is olyan, mint országunk. Délibábos rónák verőfénye változik dalaiban marczona hegyek rideg fönségével. Személyes, kiszámithatatlan, de angyali jóságu. Fejét hatalmasak kedvéért meg nem görbiti, de egy szál ibolyáért szivesen hajol a porba.

Ami az igazhitü muzulmánnak a Korán, az nekünk: Petőfi. Benne van minden, amiért élni szép és meghalni dicső — azért pedig, ami

46

THAN MÓR

MÁRIA TERÉZIA KORA

MARIA TERÉZIA KORA
TANÁNAK

40

Urbarial's
Regulatio
1767
Dilecte Jurate
Universitatis
Die 25 Martii 1780

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

nincs benne, nem kár. Szerelmes lányok, hány féltve őrzött édes titkotokat halászta ő ki a lelketekből! Csüggeteg ifjak, a szó, amit úgy kerestetek szenvedő szerelmetekre: belőle kipattant egyszerüen, nemesen, megvesztegető természetességgel, ahogy bennetek is kóválygott. De ti soha ki nem találtátok volna — mig ő helyettetek is megérezte! Mint az olvasztott arany az izzó kohóból, hömpölyög tova fölséges költészete. A nap mosolyogva szépitgeti magát tükrében és termékenynyé válik a partvidék, amerre hullámai kicsapnak.

*

És meghalt, mint Mózes, akit az Úr maga temetett el, hogy senki élő a sírját meg ne találja. Meteorként hullott szét a tünemény, hogy a millió és millió porszem ezt az egész földet betakarja. Hogy levegőként szivjuk magunkba, mint a napsugárban tánczoló mikrokozmust. Velünk él és velünk hal meg ma is. Ami jóság és nagyszerüség, nemesség és nagyratörés lesz a magyar nemzetben ezentúl: az mind ő lesz. És amikor minden oltárunk ledől, veszve mindaddig nem leszünk, amig egyé áll. Egyé, az egyetlené, a tiéd: szent Petőfink!

*

Érzem, hogy föllengzőbb, rapszodikusabb a hangja e kis czikknek annál is, amit a témám természete megenged. De aki Petőfiről irván, le tudja szegezni a tolla szárnyát, aki festeni tudja őt tudásával és nem érzésével, józan itéletével és nem tuláradó temperamentumával: az dobja rám az első követ.

MINDENT A HAZÁÉRT

IRTA

GRACZA GYÖRGY

Az 1848—49-iki szabadságharcz a mi legragyogóbb nemzeti dicsőségünk marad mindörökre. Két nagyhatalom egyesült hadainak óriási túlereje, igaz, végre is letiport bennünket, de e héroszi küzdelem folyamán lángoló hazaszeretetének, páratlanul álló hősiességének oly megragadóan fényes tanujelét adta a magyar nemzet, hogy az egész művelt világ az elismerés csodálatával fordult feléje.

Az 1848—49-iki szabadságharcz nagy jelentőségü volt a mi nemzeti életünkben. Serkentőnk, oktatónk, szabadelvü intézményeink megalkotója, alkotmányos életünk újjáteremtője. Olyan, mint egy kiapadhatlan lángforrás, amelynek tüze, fénye ma is melegit s bizonyára melegiteni fog még hosszu időkön át.

Hiszen ime még most is, egy félszázad mulva, ebben az önző, sivár s rideg korban, még most is a lelkesedés pirja gyúl ki arczunkon, ha a szabadságharcz történetének krónikáit végiglapozzuk. Mily bámulatos hazaszeretet, mennyi megható áldozatkészség, minő legendaszerü vitézség!

A magyar nemzet nem kereste a viszályt. A legcsekélyebb forradalmi szándék nélkül a kor szabadelvü követelményeinek megfelelően akarta berendezni államéletét. Ennyit akart. Ámde a bécsi kamarilla irtózott a szabadság fényétől. Fondorkodni kezdett tehát s lépésről-lépésre a legszörnyübb háboruba sodort. Felbujtogatta nemzetiségeinket, majd a horvátokat uszitá ellenünk, azután az örökös tartományok haderejével tört reánk; végül pedig, mikor látta, hogy a magyart nem oly könnyü leigázni, orosz segélyhez folyamodott.

Az első független felelős miniszterium jóformán még el sem foglalta a helyét, máris megindult nemzetiségeink fölbujtása. Eleintén csak úgy titokban, kéz alatt, de csakhamar egész nyiltan szórták közzéjük a lázitás gyujtogató csóváit. S a tűz lobot vetett. Nemzetiségeink, akiket a hiszékeny magyar csak az imént emelt az alkotmány bástyáiba, forrongani kezdtek. Május elején az Alvidék már lángokban állott; a szerb nép táborokba kezdett gyülekezni s Perlasz, Földvár, Szent-Tamás földsánczainak rejte-

kéből a szerviánok fenyegető handzsárja villogott felénk. Túl a Dráván szintén baj volt. Jellaschich, a pártütő horvát bán fölmondta kormányunknak az engedelmességet s vakmerő kihivással a betörés előkészitéséhez fogott. A látóhatár, mely néhány hét előtt még oly derűs vala, lassanként elsötétedett s mindenfelől villámterhes fekete felhők kezdtek összetornyosulni.

A kormány, megzsibbasztott erejéhez mérve, minden lehetőt elkövetett, hogy a forrongás elnyomassék. Ámde a csillapitó szónál alig állott egyéb rendelkezésére. Épp ezen időtájt igen kevés katonaság volt az országban, az is többnyire idegen. A tisztikar, felsőbb utasitásra, nemhogy segitőkezet nyujtott volna, sőt ellenkezőleg még szította a lázadás tüzét.

Ezekben a nehéz, komor napokban érkezett Pestre az erdélyi rendek tizennégytagu küldöttsége, hogy a kormánynál az unió keresztülvitelét megsürgesse. A küldöttséget, amelynek Wesselényi Miklós báró volt a vezetője, zajos tüntetéssel fogadta a közönség. A „Radical-kör" a küldöttek tiszteletére nagyszabásu lakomát rendezett. A második fogásnál egyszerre csak fölemelkedik az asztalfőn ülő Wesselényi s poharat emelve, szólni kezd:

— Polgártársaim! Fegyverre minden, aki azt csak valamennyire birja!...

A zsibongás hirtelen elnémul, a teremben mély csönd támad. De ez csak egy másodperczig tart. A csatakiáltás sziven ragadja a hallgatókat; a másik pillanatban már fölugrálnak székeikről, odatolongnak Wesselényi köré s kipirult arczczal, fénylő tekintettel visszhangozzák:

— Fegyverre! Fegyverre!

A vak Wesselényi, fájdalom, már nem láthatja a hév tüzétől kigyult arczokat, de hallja a megujuló lelkes kiáltást. S az ősz vezér mozdulatlan sápadt arczát az öröm derüje ragyogja be; szinte úgy tetszik, mintha elhomályosult szemeiben egy fényes sugár villanna meg. Amint a csönd helyreáll, ajkán ismét megered a szó s az egész termet betöltő érczes hangján megrázó szinekkel ecseteli a veszélyt, amely nemzeti létünket fenyegeti.

— Fegyverre polgártársak! — igy végzi. Elszánt ember sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkeressem a helyet, hol legtöbb a veszély és legméltóbb a küzdés. De igy is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez az izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendek. Élet, avagy enyészet vár-e nemzetünkre? — Isten kezében van. De a mi kezünkben van becsületünk és a nemzet becsülete. Azért éljünk, vagy haljunk, de magyarok és szabadok maradjunk véglehelletünkig! . . .

Wesselényi lángragyujtó pohárköszöntője általános, mély benyomást keltett. Szózata, mintha Lehel fújta volna meg csatára hivó kürtjét, végig-

zúgott az egész országon, s fölkelté az ősi harczikedvet. Belátta mindenki, hogy egyértelmü volna az öngyilkossággal, tovább is tétlenül nézni, miként készitik a nemzet számára a máglyát. De belátta maga a kormány is, hogy gyorsan és erélylyel kell cselekednie, hacsak a fondorlatok prédájául nem akarja dobni az országot. S a közvélemény megujuló sürgetésére május 14-ikén elhatározta, hogy sietősen tizezer főnyi „rendes nemzetőrség"-et állit fel. E határozatához képest május 16-ikán Batthyány Lajos gróf, mint ideiglenes hadügyminiszter aláirásával, lelkeshangu szózat jelent meg, amelyben „fölhivatik minden honfi, hogy a királyi trón, haza és alkotmány védelmére seregeljen a zászlók alá".

S néhány nap mulva, május 20-ikán mindenfelé megkezdődött a toborzás. Vidám muzsikaszó verte fel a közönséget. Délczeg huszárok, nyalka nemzetőrök járták a verbungost s magasztaló szóval dicsérték a katonaélet szépségeit.

De a csalogatásra nem volt szükség. A fiatalság maga kereste fel a toborzó helyeket s önként, csupán szive sugallatát követve, lelkes örömmel ajánlotta fel karját a haza védelmére.

Nemes vetélkedés támadt az egyszerü pórfiu és az úriosztály iskolázott gyermeke közt, hogy melyikök öltheti magára hamarább a kávészinü piros zsinóros honvéd atillát. És akik közt még egy pár hónap előtt lebonthatatlannak látszó válaszfal emelkedett: azokat most édes testvérekké avatta a haza szent szerelme.

A főiskolák kapuit legtöbbhelyt be kellett csukni: a diákság a honvédzászlók alá vonult. A toborzás hivó muzsikája még a zárdák rejtekébe is elhatott. Biharban egy kapuczinus szerzetes csapott fel honvédnek; a jászói premontrei-rend növendékei közül pedig egyszerre hatan cserélték fel a szép fehér reverendát a még szebb barna honvéd atillával.

A főváros harcz-vágyó ifjuságából az 1-ső és a 2-ik zászlóalj került ki; Kassán a későbbi nagyhirü veres sipkásokat: a 9-ik honvéd-zászlóaljat toborzották össze, Szeged pedig Damjanich kedves fiainak, a vitéz 3-ik zászlóaljnak szolgált avatóhelyéül. A volt katonatisztek közül szintén sokan ajánlották föl szolgálataikat.

Az ekként összetoborzott honvédség fölszereléséhez azonban sok pénz kellett. Az állampénztár pedig üres volt, kölcsönt ebben a zavaros időben senki sem akart adni. Már csaknem attól lehetett tartani, hogy a pénzügyi zavarok következtében pusztul el az ország. Kossuth lánglelke azonban megtalálta a szabadulás ösvényét. Elhatározta, hogy függetleniti pénzügyeinket Ausztriától s megalkotja az önálló magyar nemzeti bankot. De ehhez legalább öt-hat millió forint értékü érczalap kivántatik. Hol vegyen a kormány ennyi aranyat, ezüstöt? És ujólag a magyar nemzet

kipróbált áldozatkészségéhez és hazaszeretetéhez fordult. Ami ezután következett: egyik legszebb és legmegkapóbb része szabadságharczunknak. Ha nem volna históriai valóság, azt kellene hinnünk, hogy ezeregyéjbeli tündérmese. A kormány segélykiáltása riadó visszhangot vert országszerte s megdobbantá minden magyar háznál a sziveket. És legott megkezdődött az áldozatkészség fenséges búcsujárása. A gazdag kincsét, aranyát ajánlotta fel a hazának, a szegény pedig termékei legjavával zarándokolt az áldozati oltárhoz.

A buzditó példával a főváros járt legelől. A felhivás megjelenése után mindjárt másnap a nemzeti muzeum előtti térségen népgyülés tartatott, amelyen óriási tömeg jelent meg. Eljött a városi tanács élén maga a polgármester, Rottenbiller is.

A népgyülést rövid, ékes beszéddel Vasvári Pál nyitotta meg, a szenvedő haza nevében adakozásra szólitván fel a közönséget. Erre előlépett Rottenbiller. Kivette mellényzsebéből drága aranyóráját, lehúzta ujjáról vastag pecsétgyürüjét s e szavakkal dobta az elnöki asztalra helyezett kosárba:

— Mikor a haza szükségben van, fiainak nem szabad ékszerektől csillogni. Gyürüm, órám legyen a hazáé. Polgártársak, kövessétek példámat!

Azután jött a város főjegyzője, a díszruhás Kacskovics. Leoldá türkiszekkel behintett aranyövét s szintén a kosárba helyezte:

— A hazának!

Az elragadtatás moraja zugott végig a térségen. A tömeg egyszerre megmozdult. Mindenki az oszlopcsarnok felé igyekezett, hogy mielőbb meghozza áldozatát. És tolult, egyre tolult a közönség hosszu, tömött sorokban. Ez lánczát, amaz óráját, a harmadik gyürüit ajánlotta fel. A nők ékszereiket tették le, fülbevalóikat kapcsolták ki. Egy gyermekleány kivonta szűzies kebléből anyjától maradt drága ereklyéjét: az arany amulettet és piruló arczczal, remegő kézzel nyujtotta át Rottenbillernek. Egy czéhbeli öreg iparos ott a helyszinén levagdalta zekéje összes ezüstgombjait s ezeket adta oda. Egy jurátus aranyveretü ősi diszkardját hagyta ott.

A bűvös kosár rövid negyedóra alatt teli volt. Hoztak egy másik kosarat, majd egy harmadikat, negyediket; ezek is csakhamar megteltek mindenféle arany és ezüst drágasággal. Az emberek, mintha templomból jöttek volna ki, oly fölmagasztosult kebellel távozának a honszerelem e megszentelt áldozat-oltárától.

S erre az egész vonalon megindult az adakozás. A pesti nemzeti kaszinó húszezer forintot irt alá s ezenfelül nagyértékü ezüst asztalkészletét ajándékozta a haza fölsegélyezésére. Batthyány Lajos, Széchenyi István, Rhédey Ádám grófok egy-egy mázsa ezüstöt adtak, gróf Zichy

Manó öt mázsányi, remekmivü antik ezüst tárgyat, a gróf Károlyi-család három mázsa aranyat és ezüstöt, Nádasdy Ferencz kalocsai érsek tizezer forint értékü ezüstnemüt, stb.

Magánkörben, társaságokban, egyletekben kézről-kézre keringtek a gyüjtőivek. Aki aranynyal-ezüsttel nem rendelkezett: kisebb-nagyobb pénzösszeget irt alá. A „Radical-kör“ ivén mindjárt legelől találjuk Jókai Mórt, aki három éven át havonkinti 5 forint fizetésére kötelezte magát. Petőfi Sándor könyveit árusitotta el s az értök kapott 31 forintot adta oda.

A hitfelekezetek sem maradtak el. Igy, a pesti izraelita hitközség ötvenezer forintot irt alá, a pesti apáczazárda pedig templomának egyetlen drágaköves aranykelyhét ajándékozta oda.

A tisztviselői kar szintúgy kivette a maga részét az áldozatkészségből. A miniszterelnökség személyzete fizetésének három százalékát ajánlotta fel, a nemzetőrség központi irodája egyhavi dijáról mondott le, a kereskedelmi miniszterium tisztviselői 1000 forintot raktak össze.

Voltak olyanok is, még pedig szinte igen sokan, akik a honvédség fölszereléséhez járultak adományaikkal. A példa-adás Károlyi István gróftól eredt, aki előbb száz lovat ajándékozott a tüzérségnek, később pedig a saját költségén egy egész huszárezredet alakitott és szerelt fel. Csakhamar akadtak lelkes követői.

Aul József pesti polgár a maga költségén egy honvédet állitott; ő adta a foglalópénzt, ő ruházta fel tetőtől-talpig, sőt még a honvéd zsoldjának a fizetésére is kötelezte magát. Gyenes János szabómester ötven pár egyenruha ingyenes elkészitésére vállalkozott, Torma István pesti szabó munkásai egy hétig dolgoztak dijtalanul a fölszereléseken. Egy Tóth István nevezetü czipészsegéd, akinek alig volt betevő falatja, ötven pár bakkancsot varrt meg egész ingyen. Mikor elkészült a fárasztó munkával, honvédnek csapott fel s a derék fiu ott vérzett el valahol a szerb csatatéren.

De a földmives osztály szivét is megdobbantá a haza esdő kiáltása, ki buzával, ki rozszsal vagy más egyéb könnyen értékesithető terménynyel sietett segélyére. Czegléd népe 400 mérő gabonát, 300 akó bort s 70 mázsa gyapjut gyüjtött össze; Dömsöd 100 pozsonyi mérő rozsot adott, ezenkivül a dézsmaváltságra krajczáronkint összeszedett 1030 pengő forintot; Félegyháza 200 mérő buzát s 40 szép lovat. Egy szoboszlói szegény özvegyasszony egyetlen tehénkéjét hajtotta a gyüjtő-bizottság elé.

Ez csak egy pár kiszakitott részlet az adakozások hosszu lajstromából. Hisz alig volt magyar ember, aki valamelyes alakban, anyagi tehetségéhez mérten, de szivének legnemesebb érzelmei szerint le ne rótta volna honfiui kötelességét.

S a veszélylyel együtt nőve-nőtt a nemzet regeszerü áldozatkészsége is. A lelkesedés áradata, mint egy villanydelejes folyam, újra meg újra végig hömpölygött az országon.

Mikor Kossuth a kétszázezer ujoncz megajánlását kérte, Nyári Pál után nemcsak a nemzetgyűlés, hanem az egész magyarság kitörő lelkesedéssel hangoztatta: „Megadjuk, megadjuk!“

És amikor Kossuth toborzó körútját tette, a haszaszeretet oly megható nyilvánulásaival találkozott mindenfelé, hogy nem egyszer, mint maga irja, köny csillant meg szemében. Az a tanulatlan, egyszerü földmives, akinek keze még sajgott a jobbágyság szolgalánczának szoritásától, mint a gyermek, ha szüléje hivja, repeső örömmel sietett a haza védelmére. Előbb vagyonát adta oda neki, azután életét áldozta fel érte.

Amikor meg a honvédelmi bizottmány felállitotta az ágyuöntő műhelyt s nem volt elegendő érczanyagja, a nép templomharangjait hordta össze. Több mint ezer templomunk vált meg imára hivó díszétől. Marosszék egyetlen járása, a simándi, tizenhét harangot adott át Gábor Áronnak, a vitéz székely ágyuöntőnek.

Amikor pedig a reakczió egész haderejével öt oldalról támadt reánk: az egész ország óriási táborrá változott. Valami csodálatos láz, hasonló a vértanuk szent rajongásához, szállta meg a magyar nemzet kicsinyjét s nagyját: küzdeni, vérezni és meghalni a hazáért. Az anya fiát, a hitves férjét, a menyasszony vőlegényét küldte a Szűzmáriás honvédzászlók alá. Aggok és gyermekek küzdöttek egy sorban.

A honvédzászlóaljak száma úgyszólván hétről-hétre szaporodott. Igazán, mintha a föld talajából nőtt volna a honvéd.

A haza segélykiáltását meghallották messzi idegenben levő katonáink is. A kormány hasztalan sürgette, hogy a magyar huszárság Galicziából, Csehországból és Morvából rendeltessék haza. A bécsi hadügyminiszterium nemhogy meghajolt volna e törvényes kivánalom előtt, de az egyes huszárezredeket még beljebb helyezte az ország határszélétől.

Csakhogy a kamarilla nem számitott a hazaszeretettel, ezzel a csodás érzelemmel, amely megdobbantja a szivet a katonamundér alatt is. Azok a napbarnitott huszárfiuk, akiknek bölcsője a délibábos Alföldön ringott, egyszerre csak hirét veszik az otthoni eseményeknek. Magyar lap téved valamikép a kezükbe, amelyből megtudják, minő szörnyü veszedelem fenyegeti hazájukat. Majd elolvassák a „Talpra magyar“-t, ezt a vérpezsditő riadót, amely úgy hat reájok, mintha édes anyjuk hazahivó csengését hallanák. Arczuk elkomorodik, kezük ökölre szorul s elhatározzák, hogy hazamennek, bármi történjék is. S csakugyan, a galicziai Mariampolból, Lenkey János kapitány és Fiáth Pompejus főhadnagy vezetése alatt

május 20-dikán egy század Würtemberg-huszár szökik meg. Ezer veszély közt, járatlan utakon, a Kárpátok sötét völgyein keresztül négy napig száguldanak, mig végre megcsókolhatják a haza földjét.

A Würtemberg-huszárok vakmerősége nagy riadalmat okozott Bécsben. Mindenféle szigoru intézkedéseket tettek, hogy az eset ne ismétlődjék. Ámde hasztalan. Őszkor megmozdult a Prága mellett táborozó Nádor-huszárezred is, amelynek október 4-ikén egyik legderekabb százada kap lóra s lobogó harczikedvvel szélviharként rohan haza. Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy volt a vezetőjük.

Az óvó-intézkedéseket erre megkétszerezték. Ez sem használt. Október 21-ikén Virágh Gedeon és Hollán Hugó főhadnagyok vezetése alatt, Auschauból ismét 211 Nádor-huszár indult útnak. A két huszárszázad mérhetlen veszélyekkel küzdve tört magának utat hazafelé. Keresztül úsztattak az örvényes Moldván, Königseggnél gyalogság állta útjokat, Lusnicz mellett körülkeritették őket. Nyolcz napi bolyongás, harcz, szenvedés után végre mégis beteljesedett szivük legédesebb vágya: október 29-ikén Szakolczánál átlépték a magyar határt.

Az ismétlődő szökések hirére a bécsi hadügyminiszterium tombolt dühében. Egyenes rendeletére az ezred maradványát statárium alá helyezték. A régi törzstisztek helyére ujakat tettek, a fegyelem a legnagyobb fokig szigorittatott. Minden tiz legényre egy külön vasasnémet ügyelt fel, magyarul nem volt szabad beszélni.

De lehet-e megtiltani, hogy a madár ne repkedjék fészke után? Lehet-e megakadályozni, hogy a sziv ne dobogjon a hazáért? És ha sárkányok őrzik vala őket, és ha ezer halál vár reájuk: mégsem maradtak volna veszteg. Soknak sikerült, többnek nem. Udvardy tizedes 114 embert vezetett haza. Negyvenkét huszár pedig polgári ruhában, leberetvált arczczal, gyalog, álutakon közelité meg a határt. Morvából, Szontágh és Zsurmay vezetése alatt, csaknem az egész Vilmos-huszárezred hazatért.

Sokkal nehezebb volt a magyar gyalogezredek helyzete. De ezek sem maradtak illetetlenül. Apró csoportokban: tizével-húszával szökdöstek haza. Vesszőfutás, börtön, tizedelés mind nem használt. Még Radeczky olaszországi főhadiszállásáról: Majlandból is útra kelt Sándor Ferencz vezetése alatt egy tizenhat főnyi csapat. Étlen-szomjan, bujdokolva, mint üldözött vadak, csaknem kétszáz mértföldet gyalogoltak a derék vitézek, mig a határt megközelithették.

Ilyen bátor, elszánt magyar fiukból kerültek ki azok a hősök, akiknek emléke, mint bűbájos legenda: most is ott él népünk regélő ajakán.

De nemzetünk magasztos önfeláldozásáról irván, a magyar hölgyekről sem szabad megfeledkezni. Dicső szerep jutott nekik is szabadsághar-

47

Holló Barnabás

az akadémia megalapitása

HOLLÓ BARNABÁS
AZ AKADÉMIA MEDALAPÍTÁSA

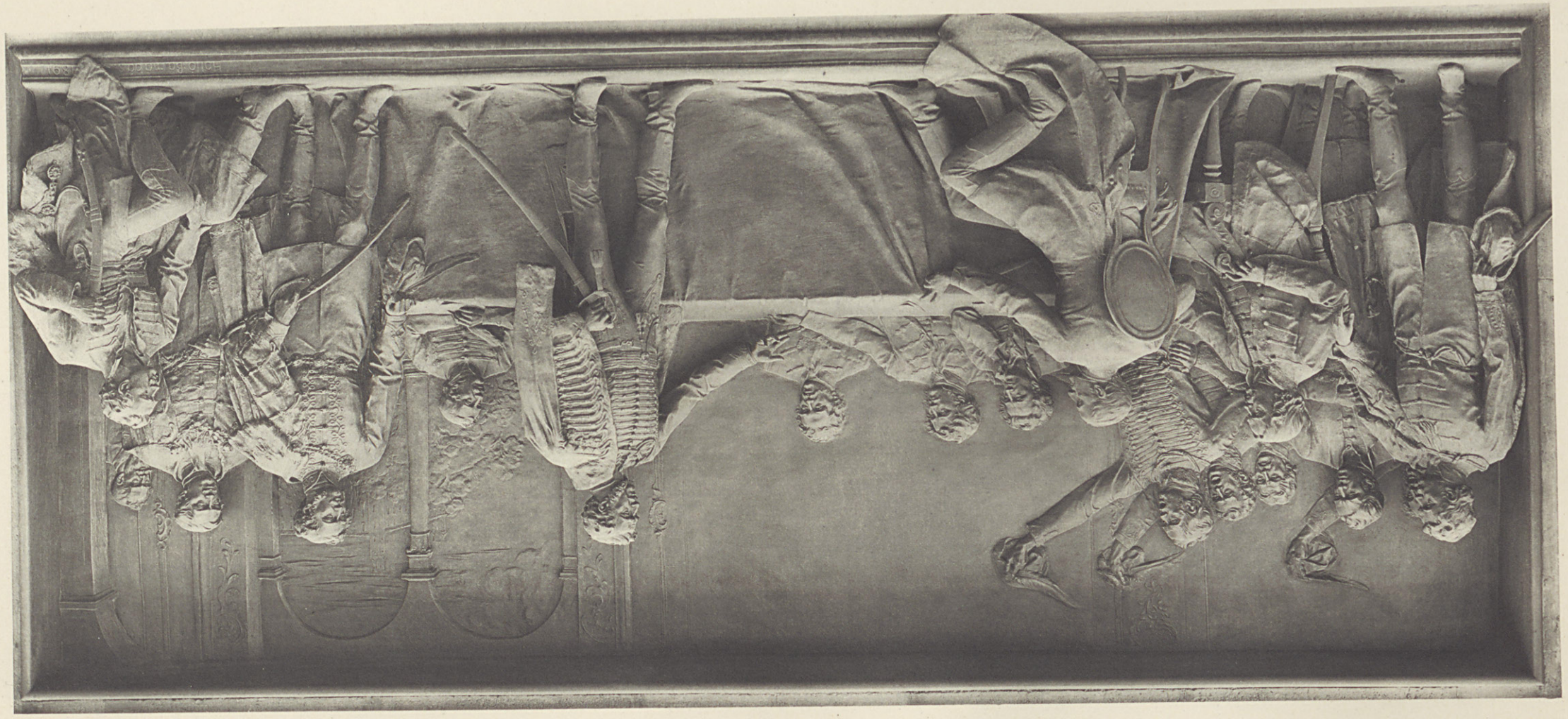

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

czunkban. Mennyi sajgó seb hegedt be puha kezük gyengéd érintésére, mily sok könyet száritott fel vigasztaló, édes szavuk!

Maga Kossuthné állt az élükre. „Mi nem küzdhetünk — úgymond egyik felhivásában — a vitéz férfiak sorában, de beköthetjük a szenvedő honvédek véres sebeit, megszelidithetjük a szenvedő honfiak fájdalmait.“

Kossuth hitvesének ez a rövid felhivása nem maradt hatás nélkül. Százszorosan visszadobogta a magyar nők érző szive. Gróf Batthyány Lajosné, gróf Károlyi Györgyné, Damjanich Jánosné, Meszlényiné, Földváry Sándorné, báró Révayné két bájos leányával: Gizellával és Rózsikával; továbbá gróf Teleki Blanka, gróf Forrayné szül. Brunszwik Julia, gróf Nádasdy Lipótné, Pázmándy Dénesné, Pukyné, Nánássyné, Lázár Eszter stb. — mind kivették méltó részüket a szent és magasztos munkából.

Gróf Károlyi Györgyné, ez a dúsgazdag és előkelő főúri hölgy, mikor az első magyar huszár az osztrákok kitakarodása után Pestre érkezett: odament az egyszerü vitézhez és megcsókolta a kezét.

— Köszönöm, hogy a hazáért olyan dicsően harczoltál, — szólt elragadtatással.

Országszerte minden nagyobb városban betegápoló nőegyesületek alakultak. Csaknem valamennyi úri-ház az irgalmasság egy-egy kápolnája lőn. A szalon-asztal hullámos, puha tépéssel telt meg, a nők picziny ujja sebkötők készitésén buzgott. Csak egyedül a szatmármegyei hölgyek negyven mázsa tépést adtak át a kórházaknak s ezenfelül hétezer darab fehérnemüt varrtak meg. Hát a többiek!

Számosan mint betegápolók a csatamezőket keresték fel s ott bolyongtak a harcz förgetegében, segedelmet nyujtva a sebesülteknek és a haldoklóknak. Horváth Anna, Horváth József tábori törzsorvos fiatal neje, a titeli ostromharczokban bámulatos önfeláldozásával annyira kitünteté magát, hogy Perczel Mór tábornok külön napi parancsban emlékezik meg érdemeiről.

Úgy hangzik, mintha regénytöredék volna, pedig históriai valóság, hogy nem egy menyasszony maga küldte jegyesét a csatamezőre. Statisztikai adatok igazolják, hogy ebben az emlékezetes két esztendőben az esküvők száma negyedére csökkent. Lugoson, Lévai Mariska, egy ragyogó szépségü menyecske, elvált a dúsgazdag férjétől, csak azért, mert a gyáva lélek nem akart honvéd lenni.

A hevület annyira elragadta őket, hogy sokan még fegyverrel is szolgálták a hazát. Kolozsvár hölgyei egy egész zászlóaljat akartak összetoborzani csupa nőhonvédből. S mikor ajánlatukat nem fogadták el: több honleány férfiruhát öltött s nemének eltitkolásával csapott fel a honvédek közzé. A sok közül csak Szentpály Jankát, Jagelló Apolloniát s Lebstück

Máriát emlitjük. Lebstück Mária „Károly“ név alatt előbb mint vadász, majd mint huszárhadnagy végigküzdötte az egész szabadságharczot.

A világosi fegyverletétel után pedig ismét a nők valának azok, akik a vigasztalás írját csepegtették fájó szivsebünkre. Szeretetreméltó találékonysággal ezer meg ezer bujdosó hazafi életét mentették meg. Teleki Blanka, Podhorszky Mária a honvédek gyámolitásaért hurczoltattak börtönbe. Maderspachnét nyilvánosan megvesszőztette a véreskezü Haynau, mert üldözött honvédeknek menedékhelyet adott. Bochusné Szögyén Antónia nevét imába foglalták az aradi vár foglyai.

Oh, az 1848—49-iki magyar hölgyek méltán sorozhatók a Perényinék, Rozgonyi Czeczillek, a Széchy Máriák mellé. Önfeláldozó hálás leányai voltak ők a hazának.

A nemzet e rendkivüli lelkesedésének és önfeláldozásának tüze azonban nem csökkent az ellenség előtt sem. Sőt csak itten lobogott fel igazán, szemkápráztató, csodás fényével glóriát vonva küzdő vitézeink homloka köré.

Szuronyt szegezz! Előre! — Ez volt a vezényszó, amely tűzbe vitte a honvédet s amelynek elhangzásakor a poklokon is keresztültört volna. Jellaschich martalóczait, mint a szemetet, úgy seperte ki az országból egy rövid hónap alatt a magyar vitézség. A Hurbanistákkal játszva bánt el felvidéki honvédseregünk egy kicsiny dandára. Az oláh fölkelést negyvenhárom diadalmas ütközetben vertük le. A szászok „hurrah jagerei“ még megállani sem mertek a székely honvédek előtt. A római sánczok elestével a szerbek makacs ellenállása is megtört.

Aztán a támadó osztrákra került a sor, aki szintén megérezte, még pedig nem egyszer, fegyvereink súlyát. Pedig azok az öntelt, kevély, császári generálisok eleintén mennyire lenézték a mi fakó, gyakorlatlan, hiányos felszerelésü honvédeinket! De csakhamar kénytelenek voltak beismerni, hogy úgy tábornokaink, mint csapataink messzi túlszárnyalják az osztrák ármádiát.

A fel-dunai honvédsereg útja a bányavárosokon keresztül, átkelése a húsz foknyi dermesztő hidegben a Sturecz égbenyuló gerinczén, ezután csatlakozása a tiszai sereghez, — oly hadvezéri mestermű, amelyet a hadiiskolákban okulásul ma is emlegetnek.

Bem tábornok viadala Gálfalvától Piskiig igazi hőskölteméný. Ha szabadságharczunkból egyéb emlékünk nem maradt volna, mint ez a titáni küzdelem, a szörnyü harczoknak ez a lánczolata, ha egyebünk nem maradt volna: akkor is csodálattal kellene meghajolni az 1848—49-iki honvédek előtt.

Hát a tavaszi hadjárat, ez a mámoritó négy hónap, amikor térdig gázolt a honvéd a babérban! Ahány összecsapás, annyi győzelem, ahány csatamező, annyi diadal.

Az első mindjárt 1849. év február elején: Branyiszkó, ez a fenyőboritott hegycsúcs, amelynek tetejéről vakmerő szuronyrohammal űzte el a császáriakat Guyon.

— Utánam kedves testvéreim, velünk az Isten! — kiáltotta a küzdelem hevében Erdőssy Imre, a Guyon tábori papja s a magasra emelt feszülettel az ellenség legsűrűbb tömege közé rohant. A turóczmegyei honvéd-zászlóalj mint a pusztitó förgeteg utána s miénk lett a győzelem.

Azután jött sorba egymásután: Piski, Szolnok, Nagy-Szeben, Hatvan, Szent-Tamás, Tápió-Bicske, Isaszegh, Vácz, a római sánczok, Komárom, Nagy-Salló, Budavár. Mindmegannyi diadalmas hely, örök hirdetője a honvéd dicsőségnek.

Az egykoru hadi jelentések igazolják, hogy valamennyi csapatunk mindenkor a legnagyobb vitézséggel állta meg helyét. De az a regeszerü hősiesség, amit főkép a 3-ik és a 9-ik honvédzászlóalj kifejtett, páratlanul áll az ujabb kor haditörténetében. S ezt megerősiti több idegen szemtanu is. Egy fogoly osztrák tiszt a 3-ik honvédzászlóalj szolnoki rohamáról ezeket mondotta:

— Olyan rohamot látni, mint Szolnoknál a 3-ik honvédzászlóaljé: irtózatos. Azok a szikrázó szemek, azok a megölő arczok s a szuronyok ellenállhatatlan döfései, leirhatatlanok. Mi tagadás, a magyar honvédeknek nincs párja a világon!

Egy megsebesült lengyel őrnagy pedig igy nyilatkozott róluk:

— Én sok és nagyszabásu ütközetben vettem részt. Ott voltam a lipcsei csatában, résztvettem az oroszországi táborozásban, küzdöttem Osztrolenkánál, de olyat mint a szolnoki roham, nem láttam sehol. Ismertem Napoleon veteránjait, a franczia gárdát, a lengyel dzsidásokat, de a 3-ik és a 9-ik zászlóalj honvédjei túltettek rajtuk. Az valami emberfölötti, valami csodálatos neme a szent dühnek, amelylyel ezek a halál szörnyü pusztitásai közt előre rohantak.

Sőt maga az orosz hadvezérlet is, nem egyszer érezte, többször elismerte honvédcsapataink ritka vitézségét. Vácznál Görgei, akinek alig volt huszonnégyezer elcsigázott embere, ötvenkétezer oroszszal ütközött meg; Nagy Sándor Debreczen mellett hétezer főnyi kimerült hadtestével kilenczvenezer orosz ellen szállott síkra.

Ilyen vala a zöm, a harczoló nemzet, a honvédsereg hősiessége. Hát az egyeseké? Kit emlitsünk meg? Bem apót, ezt a csodálatos öreget, akinek a legkedvesebb muzsikája az ágyuszó volt? Vagy Damjanichot, a hősök hősét, akinek nyomában a győzelem vérrózsái fakadtak? Perczel Mórt-e, aki összetiporta a szerb felkelést, vagy a komáromi vár védőjét: Klapka Györgyöt? Talán az oroszlánszivü Guyont, vagy tán a daliás Kiss

Ernőt, a hidegvérü Leiningent, a vakmerő Pöltenberget, a rettenthetlen Nagy Sándort? Kit emlitsünk?...

S a vezérekhez mindenkép méltó volt a tisztikar is: bátor, képzett, kötelességtudó. Mennyi hős került ki ezek sorából is! Ott van mindjárt a sok közül Földváry Károly, a 3-ik zászlóalj parancsnoka, ez a hadverő félisten, aki zászlót ragadva mindig elsőnek rohant az ellenségre.

Ott van Kiss Sándor ezredes, a temesi szoros védője, a magyar Leonidas, aki mikor már több sebtől vérzett, székre kötteté fel magát és úgy vezényelt tovább.

Sebők Alajos, a vitéz huszárkapitány, aki Tápió-Bicskénél, ott a harczmezőn, a csapatok szemeláttára páros viadalban győzte le a császári lovasság büszkeségét, a Herkules erejü Riedesel őrnagyot.

Beniczky Lajos őrnagy, aki négyszáz főnyi csapatával háromezer osztrákot vert ki Losonczról.

S azután a többiek: Asztalos Sándor, az aradi utczai harcz hőse; Bátori Schulcz Bódog, aki a „bátori“ nevet oroszlánbátorságáért kapta; Kosztolányi Mór, a legvakmerőbb huszártiszt; Inczédy Samu, a 11-ik honvédzászlóalj parancsnoka, kinek nevéhez nyolcz győzelem emléke füződik; Gábor Áron, a székely hős, aki a saját öntésü ágyuinak dörgésénél esik el; Bethlen Gergely gróf, a Bem kedveltje, akinek szörnyü csapásai alatt Nagy-Szebennél tizenkét orosz hullott a porba; Inkey Kázmér, aki az első lobogót tűzte fel Budavár ormára; Zeyk, aki a segesvári csatasíkon inkább önkezével vetett véget ifju életének, mintsem megadja magát. De ki tudná őket mind felsorolni! Hisz lapokat kellene teleirnunk, ha csak egy részét emlitenők.

Hát a „névtelen félistenek!“ Azok az igénytelen honvédfiuk, akik észrevétetlenül küzdöttek, vérzettek; akiket elsöpört a harcz szörnyü förgetege s akik most ott aluszszák síri álmaikat a különböző csatatereken. Hát ezek nem érdemlik-e meg kegyeletünket és elismerésünk néhány babérlevelét?

S a gyászos emlékü világosi nap után, amidőn reánk borult az önkény rémes éjszakája, midőn előlépett a porkoláb és a bakó, még akkor is nagy volt a magyar. Vértanuinknak utolsó szivdobbanása is a hazáé volt.

— Rajta vadászok! Éljen a haza! — Ezek voltak Batthyány Lajos gróf utolsó szavai.

— Szegény, szegény hazám! — sóhajtott Kiss Ernő, mikor az aradi vár sánczárkában mellének szögezték a gyilkos fegyvert.

— Szép deputáczió megyen az Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni, — szólt Pöltenberg, a kivégzés előtt, végigtekintve társain.

Jeszenák János báró, Nyitramegye főispánja, mikor a vesztőhelyre kisérték, e szavakkal fordult a lelkészhez:

— Mondja meg azoknak, akiket illet, hogy azt, amit tettem, halálom óráján sem bántam meg. Mondja el, hogy egyet sem tagadtam meg azon elvek közül, melyekért nemzetem annyi áldozattal és vérontással küzdött.

Csányi László, ez a fenkölt lelkü, puritán jellemü hazafi, megcsókolta a hóhérkötelet.

— Hazámért ezt is szivesen, — suttogták ajkai s megdicsőült.

Az agg Perényi Zsigmond báró, a felsőház elnöke büszkén s nyugodtan ment a vesztőhelyre s amidőn a hóhér nyakába vetette a hurkot, bízó hittel rebegte:

— Hazám, föltámadsz még!

Kazinczy Lajos honvédtábornok ezzel az imaszerü fohászszal halt meg:

— Isten, ne hagyd el szerencsétlen hazámat!

— Éljen s örökké fog élni a haza! -- kiáltotta messzi csengő hangon Gasparits Kilit, a lánglelkü szerzetes s átszellemült arczczal, mintha az Úr asztalához menne, lépett a bitó alá.

S martirjaink végső óhaja beteljesül. A haza, amelynek oly fiai vannak, mint 1848—49-iki szabadsághőseink, élni, örökké élni fog.

KOSSUTH HATÁSA NEMZETÜNKRE

IRTA
BARTHA MIKLÓS

Félszázadnyi idő mult el, hogy végig nyargalt hazánkon a viharterhes zápor. Nem felhő tornyosult s nem is viz patakzott a téreken. Emberöltőknek meggyült haragja dördült meg akkor s bátor nemzedéknek kicsordult vérétől lett iszapos az anyaföld.

Ennek a fenséges korszaknak, melyben a halál egyensúlyt vesztett, mert pusztulás helyett megdicsőülés vált belőle, a vezére Kossuth Lajos volt. A merre járt, legendák keltek nyomában s beszédjének hangjára hőskölteményeket csinált az ifju honvédsereg.

Hol a magyarázata e mondaszerü hatásnak?

Megoldatlan kérdés, mely csak arra való, hogy rejtélyt halmozzon a rejtelmekre. Ki magyarázza meg, hogy miért fakad az alvó rügyekből lombsátor? A nedvkeringés duzzasztó ereje; a harmatcsepp, melylyel teleszivta magát a kis rügy; a napsugár, mely olvaszt, bont, melegit, a fuvallat, mely szárit és elválasztja az egymásra tapadt pikkelylemezt. Okos beszéd mindez nagyon. Tedd hozzá még a hőnek erőműtani szerepét a mozgás által; a gyökérszál végéről kiválott savparányt; a tápszerré feloldott ásványrészeket és mindazt, amit górcsöved felfedez és lombikod megmutat: nos, megkaptad-e, amit ideges mohósággal kerestél? Megtaláltad-e, nem a fejlődés folyamát, hanem a fejlődés okát, az élet nagy rejtelmét?

Mi megy végbe a századok méhében, mikor a hajdankornak képei nemzedékről nemzedékre, valóságukat megtartva, szint és alakot váltanak az idők áramlásai szerint? E képeknek szépsége, dicsősége, tanusága miként változik át a közszellemben hagyománynyá, reménynyé, meggyőződéssé és törekvéssé? Miként gyül meg a szenvedés, mintha egyik korszak elraktározná a másik számára?

Azonban látjuk, hogy a közszükség joggá, az esemény tapasztalattá, az állandó hit cselekvéssé domborodik a történelem folyamatában. Látjuk, hogy a sóhajtás nem mulik el, miként az árnyék; a vágy kebelről-kebelre száll, a remény megedződik a csalódások kohójában és a szeretetnek, az összetartozandóságnak, a bátorságnak és büszkeségnek inponderabiliái,

a maguk vonzó és taszitó működésében villamdelejes áramfeszültségeket hoznak létre s ezzel érlelik, dagasztják, keletik és erkölcsi termékenységre ingerlik a haza földjét.

Mindez nem titka a hatásnak, hanem csak annak tünete.

Mit művel a szőlőmunkás, midőn a földet megforgatja? Felszinre hozza a nyers talajt s ezzel termőképessé teszi az összes rétegeket. Kossuth Lajos is ezt művelte a szónak történelmi értelmében. Felforgatta a múltat és megalkotta a jövendőnek rendjét. Meddőségre kárhoztatott réteget hozott felszinre, hogy ez is termőképessé legyen a szabadságnak napsugarai által. Temetett és teremtett. Megásta a kiváltságok sírját és életre szólitotta a jogegyenlőséget.

Működése a haza földjén tizennyolcz évig tartott. Kezdette mint országgyülési tudósitó szerénységgel, szegénységgel, ismeretlenül. Végezte mint nemzetének kormányzója szerénységgel, szegénységgel, halhatatlanul. Ebből a tizennyolcz évből egyet magánzárkában töltött elhagyatottan, egyedül, könyvek nélkül; négyet súlyos börtönben, mindig tanulva, mindig elmélkedve, soha meg nem törve. Három évig hirlapiró volt, egy évig miniszter, egy félévig diktátor. Azután meghalt hontalanságban és negyvennégy évig tartott számkivetésnek tenger-kínjait elvitte a sírba.

Ebből áll életrajza. Szenvedett és dolgozott. Ennek a végtelen szenvedésekből és határtalan munkásságból álló életnek a tevékenysége három nagy fejezetre oszlik. 1832-től 47-ig tart az agitáczió; 47-től 48 őszéig az alkotás; innen 67-ig a küzdelem az elkobzott alkotmányért. Ezentúl is élt, szenvedett, dolgozott még egy negyedszázadot; de a tevékenység fonalát már ekkor nem tartotta kezében, s nemzetének sorsát mások szőtték ezen idő alatt.

A rügyfakasztó tavasz lehelete a természetet minden évben, a nemzeteket nagy időközökben szokta megérinteni. Ilyen rügyfakasztó lehelet kelt nálunk szárnyakra a század második negyedében. Még rezgett a húr a testőrök lantján, mikor Bercsényi megszólalt s még reszketett a bércz a szivetrázó ódától, hogy romlásnak indult a hajdan erős magyar: mikor édes sejtelmekkel töltötte meg a levegőt Zalán futása a magyar mondavilág nagysága, dicsősége és legyőzhetetlensége felől. Ugyanaz a termő erő, mely nemzeti misszionáriusokká avatta a költőket, egymásután és egymás mellé szólitotta sorompóba Széchenyit, Nagy Pált, Kölcseyt, Deákot, Wesselényit, Beöthy Ödönt.

Mikor aztán Páristól a vármegye házakig hallatszott a juliusi forradalom barikádjainak recsegése: egy ismeretlen ifju ügyvéd ajánlja föl szolgálatát Pozsonyban Kölcseynek és Wesselényinek. Azt igéri, hogy tudósitásokat küld a vármegyékhez az országgyülés tárgyalásairól. Az

ajánlkozó Kossuth Lajos volt. Tervét, igéretét hűvösen fogadják. Burkoltnak vélik a czélt, gyarlónak az eszközt. Azonban nem gátolják a kisérletet.

A Tudósitások megindulnak. Minden tárgy átszürődik a Kossuth Lajos agyán. Minden beszéd nyers anyag az ő kezében, mely ott formálódik, alakot ölt s mint érczbe öntött műalkotás jelenik meg a Tudósitások hasábjain. A vármegyék megújuló reményekkel és nemzeti büszkeséggel olvassák követeik remekléseit. Az országgyülés e Tudósitások által egyszerre beilleszkedik a nemzeti test idegrendszerébe. A diétát és a vármegyéket egymásba olvasztja egy közös vérkeringés, melynek Tudósitás a neve.

Nekünk, kik a sajtószabadság ölén növekedtünk, nem igen van fogalmunk e mozgalom értékéről. De a hatalom jól megértette Kossuthot. Látta, hogy az a fáklya, melyet Kossuth lobogtat, a népszenvedés irtózatos mélységeibe világit be s e közben könnyen porrá égeti a századoknak mindazon hazugságát, fondorlatát és becstelenségét, amelyen az osztrák uralom fölépült. Midőn tehát Kossuth az országgyülés berekesztése után Törvényhatósági tudósitásokat kezdett irni és forgalomba hozni az Országgyülési tudósitások helyett s e vállalattal egygyé kezdte forrasztani a vármegyékre szakadozott nemzeti érdeket: akkor felállitotta a hatalom a tilalomfát.

Kossuth nem engedett. Egy mesteri előterjesztésben, alattvalói illendőséggel, de a szabad polgár férfias önérzetével hivatkozott hazája törvényeire és folytatta művét.

Ekkor a hatalom betiltotta a postai szállitást. A vármegyék lázba jöttek. Dörgött a szó a levelezés szabadságáról s a vármegyék ősi falai a sokat emlegetett Kossuth nevet visszhangozták országszerte. Elhatározták, hogy ezentul is járatni fogják a Tudósitást; azt mint becses levéltári darabot megőrzik és utasitották az alispánokat, hogy a rendelkezésre nem álló postát lovas küldönczökkel pótolják.

A harcz felségsértési pörrel végződött. A hatalom kapott vádlót is, birót is, kik tisztüket a pribék szerepével fölcserélni hajlandók valának s az égbekiáltó igazságtalanság öt évig tartó börtönbüntetésben nyert kifejezést.

Börtöne falai közül Kossuth mint kész államférfiu lépett ki. Megindítja a Pesti Hirlapot, mely a nemzet politikai bibliája lesz. Diadalmasan veszi föl a küzdelmet a nagy és elkényeztetett Széchenyivel. Sorakoztatja a nemzetet a Védegylet lobogója alá. A közgazdasági mozgalom integráns részévé teszi a tengert Fiuméval. Szörnyü csapásokkal döngeti az osztályérdekek bemohosult falait. Földöntúli erővel ostromolja az adminisztrátori rendszert. A nemességet fölbuzditja a közteherviselés elvállalására. Előkésziti a parlamentáris kormányformát.

Hat év múltán, hogy a börtönből kiszabadult, nem kisebb emberek, mint Batthyány Lajos és Teleki László grófok tűznek kortestollat kalapjaikra

48

THAN MÓR

SZÉCHENYI, KOSSUTH, DEÁK

45

ЈОВАН МОЈСИЛОВИЋ
ЗЕЛЕНИЈА КОСУТА, ОЛЕА

1848
MAGYAR
TUDÓS
TÁRSASÁG
HÍTEL
1865

DEBRECEN • EGYETEMI KÖNYVTÁR

Pestvármegyében a Kossuth követté választása czéljából. A választást erős küzdelem előzi meg. A hatalom, hogy biztos legyen győzelmében, nem a maga emberével próbált szerencsét, hanem a liberális tábortól kölcsönzött jelöltet. A jelölt, bár közhivatalt viselt, azzal a megokolással lépett vissza, hogy ilyen nagy szégyennek nem teheti ki magát. Kossuth egyhangulag választatott meg.

Pozsonyba úgy érkezett, mint a nemzet bevallott vezére. Tudásban, ékesszólásban, munkaképességben senki sem mérkőzhetett vele. Tettereje, akaratszivóssága, csüggedést nem ismerő erélye minden képzeletet felülmult. Első beszédei a királyi előterjesztésekről, a kapcsolt részek viszonyáról, az adminisztrátori rendszer törvénytelenségéről ámulatba ejtették a véneket, tiszteletre gerjesztették a férfiakat, lángba boritották az ifjuságot. Érvei omlottak mint a zuhatag s e zuhatagnak mezőit virágokkal boritotta el nyelvének bája, varázsa, ékessége.

Mit mondjak még? Alkotásait ismeri minden gyermek. Ha valakik vagyunk: ő általa vagyunk. Ha van valamink jogban, szabadságban, dicsőségben: neki köszönjük azt. Ő törte össze a földnek, az embernek, a gondolatnak lánczait. A hatalmat ő fékezte meg a felelősség elvével.

Legyünk igazságosak. A hires feliratot Szentkirályi irta; a közteherviselést Szemere inditványozta, az örökváltságot Lónyay Gábor, az ősiség eltörlését Somsich. Nos, hát ez volna az igazság? Mintha mondanátok: a Szent Péter kupolát nemcsak Michael Angelo épitette, mert ez állványt készitett, amaz rajzolt, ez követ faragott, az vakolt és igy tovább. Ám, ki volt a munka összességének kapcsa, lelke, szelleme vezére? Ki gyujtotta meg az őrtüzeket, ki hozta létre az eszmét, ki sarkalt munkára, ki szervezte a nemzet szétforgácsolt erőit az összpontositott nagy munkára?

A Kossuth korszaka néhány hónap alatt 31 törvényt alkotott. Ez a szám nem csekély, de nem is nagy. Korunk termékenysége a numerusban gyakran fölülmulja ezt. De a kereszténység fölvétele óta volt-e átalakulás, mely megközelithetné a Kossuth korszakát? Úgy néz ki a dolog, mintha tündérmesék óriása kötényébe rakta volna az országot, annak népét, faluját, városát, intézményeit, mindenét, s azt néhány hónap alatt egyik világrészből a másikba, egyik jogrendből a másikba, egyik erkölcsi világból a másikba helyezte volna át. Hol van erre a második példa? Százados bástyák omlottak porba egyetlen hangya megsértése nélkül. Megrögzött szabadalmak semmisültek meg s a nagy temetésen egy könycsepp sem hullott. Mosolyogva dobta le magáról nemességünk a kiváltságok ősi pánczélját s vidám enyelgés közt öltötte magára a közteherviselés zubbonyát. Mert igy kivánta Kossuth. S mikor fegyveres hadak jöttek a régi rend visszaállitására: ugyanaz a nemesség kardot

rántott új zubbonyának becsületéért s elpusztult a csatamezőn, az akasztófán, a börtönben és a számüzetésben. Mert igy kivánta Kossuth. Hol van erre a második példa?

Ami ezután következett, azt csak a költészet szárnya birja meg. Az ország táborrá alakult. Lándzsa lett a kaszából, ágyu a harangból, honvéd a főnemesből és a parasztfiuból egyaránt. Vészkiáltással telt meg a levegő; dicsőséggel a történelem. A titánok harcza többé nem rege. Az anya elküldte fiát, a menyasszony vőlegényét, hogy védjék a hazát s haljanak meg érte. A magyar föld izzóvá lett a lelkesedés tüzétől. Ennek a forró lávának nem volt salakja. Tiz hónapig tartott nagy háboruban kevesebbet költött Kossuth Lajos, mint amennyit manapság egy fél év alatt elköl a kormány.

Aztán jöttek a gyásznak napjai. Sírkövek között némán barangol emlékezetünk. Fojtott keservvel haladunk el mellettük. Ez itt Világos, az ott Arad, ez a Neugebäude, amaz Kufstein, ez Josefstadt, az Kutahia, Widdin, egész Rodostóig, majd Anglia, a meetingek, aztán Amerika a Washington kardjával, később Piemont, még később Al-Baraccone, aztán Turin s végre egy szent koporsó a kerepesi temetőben, melynek lakója utoljára még halott korában is fegyverbe állitotta az osztrák ármádiát.

A NÉVTELEN HŐSÖK

IRTA
RÁKOSI VIKTOR

Ugy érzem magam, mint az Ezeregyéj Aladinja, mikor a varázsló leküldte a földalatti barlangba s felhatalmazta, hogy az ott heverő gyémántokból, drágakövekből hozzon fel annyit, amennyit elbir.

Hova markoljak én, aki ime leszálltam a tündérbarlang kincsei közé, kiválogatni a javát? Mit hozzak fel tinektek magyarok, lelketek ámulására, szivetek gyönyörüségére . . .

Behunyom a szemem, mert káprázik, vakon bele markolok és elétek öntöm.

*

Gyerekkoromban, az én kis szülőfalumban, mely ott rejtőzik a Balaton és a Bakony közt, a szomszédunkban lakott egy Zsupány nevü szegény parasztcsalád. Az öreg Zsupány, a három fiával.

A legidősebbiknek a fél lába fából volt s ez minket gyerekeket borzadálylyal töltött el. A fél lába elvesztését az Isten büntetésének tartottuk s félve kerültük szegény Zsupány Jánost.

Ő csak házi munkával foglalkozott s ezért mindig otthon ült; igy aztán mégse kerülhettük a vele való érintkezést. Ő aztán tréfásan azt bizonyitotta nekünk, hogy sokkal jobb, ha az embernek csak fél lába van, kevesebb baja van a körmeivel. Csak fél csizmára van szüksége, kevesebb háj és subiksz kell neki csizmát kenni. Annyira el tudta nekünk magyarázni, hogy néha szinte csodálkoztunk, hogy miért nem vágatja le a másik fél lábát is.

Egyszer aztán nagy eset történt. Zsupány János kiment fürödni az Ádám-gödörbe, melyet megtöltött az esőlé. Letette a falábát és belement a vizbe. Mi pedig, akik onnan nem messze játszottunk, elloptuk a fél lábát és messziről lestük, hogy mit csinál.

Az lett a vége, hogy négykézláb mászott haza, amin mi szörnyen jól mulattunk. Mikor már közel járt, előrefutottunk és bedobtuk az udvarukba a falábat.

Zsupány bemászott az udvarukba, fogta a falábát, a pitvar sarkába ült és sírt. Jól láttam, hisz a keritės hasadékán keresztül néztem.

Elszégyeltem magamat és valami névtelen szomoruság fogott el. Mikor apám este haza jött, valami rejtélyes erő, belső sugalat arra kényszeritett, hogy odaálljak eléje és mindent elmondjak neki.

Apám komor arczczal végighallgatott. Aztán fogott egy botot és elvert. Végül elvonta tőlem az aznapi vacsorát s éhesen kellett lefeküdnöm.

És én boldogan feküdtem az ágyamban. Szomoruságom teljesen megszünt. Önkénytelenül éreztem, hogy bűnt követtem el és expiáltam. Lelkiismeretem rendben volt. Nyugodtan elaludtam.

Másnap reggel pedig anyámmal átmentem Jánoshoz és bocsánatot kértem tőle. Barátságosan nézett rám s szóla:

— Nem tesz semmit urfi. A gyerekek nem tudják mit cselekesznek. De most megtanulhatta, hogy a szegény nyomorékot nem illik kicsufolni . . . Majd ha nagy lesz, megtudja, hol vesztettem el az én fél lábamat és akkor majd tisztelettel gondol Zsupány Jánosra . . .

Sok-sok év mulva megtudtam, megértettem, hogy miért kellett Zsupány Jánosnak falábon járnia s szerettem volna odarohanni hozzá, hogy megcsókoljam a kezét . . . de Zsupány János akkor már a föld alatt volt s pajkos gyerekek többé nem csufolódtak vele . . .

Ő is elment, mikor végig zúgott az országon a kiáltás: Veszedelemben a haza!

Mi volt neki a haza? Egy darab fekete kenyér, egy korsó viz. Egy szalmafödeles sárviskó. Nehéz, testemésztő, verejtékfakasztó munka. Kemény ágy, hideg szoba.

Mit védjen rajta? Fordulhat-e rosszabbra a sorsa, ha az ellenség lebirja a hazát?

Nem.

Fordulhat-e jobbra, ha legyőztük az ellenséget?

Nem.

Ő visszatér a kis falu szűk határába s éli tovább régi életét. Húzza tovább a régi nyomoruság igáját.

Vagy elesik a harczmezőn szeretteitől távol s egy közös sírba száll alá névtelen bajtársaival.

Vagy visszatér csonkán, bénán s kolduskenyéren tengeti hátralevő napjait. De ő nem okoskodott. Kigyulladt szivében a tűz, melynek, mint a templom szentélyében az örök tűznek, ott kell égni mindnyájunk keblében és elvonult a harczba.

Oh, én csodálom és becsülöm a nagy urakat, gazdag embereket, akik leszálltak palotáik, kastélyaik magas csarnokaiból és életüket, vagyo-

nukat koczkára tették a veszélyben forgó hazáért. Pompát, jóllétet, gondtalan életet hagytak ott, hogy síkra szálljanak egy nagy eszméért.

Dicsőség, áldás nevükre, mert jó hazafiak voltak.

De engedjék meg, hogy szeretettel melléjük helyezzem az én Zsupány Jánosaimat, kik nem védték kastélyaikat, kikre az ősök, a nagy mult nem róttak kötelességeket, kikre dicsőség, hirnév nem várakozott: és mégis elmentek az első hivásra, feláldozni magukat, megmenteni a haza becsületét.

A hazáét, mely mint eszmény élt szivükben s melyet pozitiv alakban, mint rendet, mint szervezetet, mint társadalmat, mint államot nem is tudtak maguk elé állitani.

S mikor Kossuth dobbantott egyet lábával a földön, egyszerre előbujtak onnan ezrével, tizezrével, százezrével azok, akik inkább akartak meghalni szabad emberül, mint élni békében, de szolgaságban.

Nézzétek a bús özvegyet, aki öreg napjainak egyetlen gyámolát, a fiát harczba küldi.

Nézzétek a gyermekhonvédeket.

Nézzétek az asszonyhonvédeket.

Nézzétek a paphonvédeket.

Az apa otthagyta kis gyermekeit. A felnőtt fiuk otthagyták szüleiket. S e nagy családi szétszakadásokban senkise volt szomoru: csak a nyomorékok és az aggastyánok, akiknek otthon kellett maradniok.

S rohantak előre a hősök. A piski-hidnál átgázolják a jégtől zajló folyót. Futólépésben megmásszák Branyiszkó havas ormát. Kartács-zápor közt rohantak a tápió-bicskei hidra. Szuronyrohammal mennek neki a szolnoki ágyutelepnek. Hetvenketten védik a sztrecsnói tetőt tizezer orosz ellen s ott vesznek mind. Százával hullanak le Budavár haláltokádó ormáról, de végre kitüzik rá a trikolórt.

Együtt mind, egy Istenért, egy hazáért, egy zászló alatt, a szent szabadságért; együtt mind: a szűrös, a kaputos, a szegény, a gazdag, a diák, a paraszt. Szivükben az önfeláldozás érzése ég, a rajongásig hevülve.

Pantheon az én szivem, mely kegyelettel őrzi ezeréves nemzetünk nagy alakjainak emlékét.

De őrzi emlékét a kicsinyeknek, a csaták névtelen halottjainak is, kiknek csontjaiból emelkedtek a diadalivek.

A párisi Père Lachaise-ben van egy obeliszk, ahol halottak napján a nép virággal áldoz az eltüntek, tengerbe veszettek, idegen világrészben meghaltak emlékére.

Ilyen obeliszket emeltem én szivem Pantheonjában a jeltelenül pihenő kicsinyeknek. Akiknek a nevét nem tudom . . . de küzdelmeik, szenvedéseik, hazaszeretetük, önfeláldozásuk eredményeit látom.

A KIEGYEZÉS

IRTA

IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL

A festő néha nemcsak látnok, hanem varázsló s főként olyankor az, mikor történelmi pillanatokat örökit meg. Az a kép, melyen Zichy Mihály Erzsébet királynét festi le Deák Ferencz ravatalánál, szintén ily varázslat. Gyászt, sötét gyászt, komor szineket ábrázol a művész; a képen a halál és bánat hangulata ül. A ravatalon Deák Ferencz fekszik és a nemzet halottját Erzsébet királyné, talpig fekete gyászruhában, sírva koszoruzza meg. Ez a képe a képnek, amint az meg van festve. S mégis a ki e képre néz, nem a halált s nem a gyászt érzi a komor szinekben, hanem az örök tavasz mosolyát és meleg napsugarát. A sziv nem a fájdalomtól roskad a pótolhatatlan veszteség miatt, hanem valami magasztos ihlettől nyer szárnyakat s olyat érez birtokában, ami sohasem halhat meg, sohasem veszhet el. S minél tovább nézi a képet, annál inkább változik át előtte apotheozissá a gyász. A koporsót, ravatalt s gyászfátyolt ábrázoló fekete vászon függöny gyanánt nyilik szét s mögötte egy nagy történelmi korszak szines képei vonulnak el, melyekben a vér, a gyűlölet s a bosszuvágy lassanként szivárványalakot ölt, mely összeköti a multat a jövővel. S ezeket látni nem kellenek többé nyitott szemek; ha a néző szemeit lecsukja, még többet lát ezekből. És nemcsak olyat lát, ami a múltban történt, hanem sok olyat is, ami a jövőben történni fog. Ah, világos! Nem a koporsó, nem a halál kapcsolja össze e két alakot, hanem a remény örök élete és az emlékezés örök ifjusága! A haza bölcsét, aki a legjobb ember volt, de soha a politikában nem hallgatott a szivre; és Erzsébet királynét, aki okosabb volt, mint az egész udvar s aki tanácsot mégsem kért soha mástól, csak a szivtől.

E két lénynek találkozása nélkül sohasem jött volna létre az a mű, melyet 1867-ben, nem tudtak, de nem is mertek másként nevezni, mint „kiegyezésnek“, de amelyben már akkor is sokkal többnek kellett rejlenie, mint amennyit a kiegyezési törvények betüivel kifejezni lehetséges és szabad volt. A kiegyezés fogalmában már ott kellett lennie a kiengesztelés és a kibékülés gondolatának. Csakhogy ezekről még hangosan gondolkozni

sem lehetett még akkor! Oly végletek összekötéséről volt ugyanis szó, melyek a hidakat maguk előtt is, maguk mögött is, egyaránt felégették. A nemzet, midőn az uralkodóházra a trónvesztést kimondta, s az uralkodóház, midőn nem állt útjába a vérengző boszuállásnak, mely a magyar szabadsághősöket az ő nevében végezte ki. A politikai észszerüségnek, a világosan fölismert érdekeknek minden sugallata nem volt elég, hogy elfojtsa az emlékezés szavát s félretolja az útból azt a szégyenérzetet, mely mindkét félnek arczába kergette a vért, arra a gondolatra, hogy a másikhoz ő közeledjék. S ebben az útvesztőben minden törekvés, mely kompromisszumot akart létesiteni, kudarczot vallott. A nemzet, noha érezte a vele járó hátrányokat, mindent elutasitott, amit Bécsből kináltak s az uralkodóház környezete semmit sem akart meghallgatni, ami a nemzet óhajtása volt.

E két áthidalhatatlan véglet közt állt az egyik oldalon Deák Ferencz s a másik oldalon Erzsébet királyné. Egy tapasztalásokban megőszült történelmi alak s egy, a tapasztalásoktól elzárt ifju fejedelmi nő. Sohasem álltak egymással összeköttetésben, sohasem beszélték meg egymásközt a „modus procedendit“ s mégis úgy jártak el mindketten, mintha közösen megállapitott tervet hajtottak volna végre. Oda kell visszamenni, ahol a törvényes kapcsok elszakadtak! Ott kell a fonalat fölvenni, ahol azok eldobva hevernek! Ezt követelte Deák Ferencz s ezt cselekedte meg minden tilalom és minden akadály ellenére Erzsébet királyné. Ő nem félt s nem borzadt a multtól. Ő rá nem néztek sötéten a véres árnyak. Ő úgy járt-kelt közöttük, mint a lepkét űző gyermek a rét virágai közt. S a szeretet varázsával vonta magával császári férjét, hogy menjen vele ő is! Hisz azok őt sem bántják! Hisz amit a bosszutállók az ő nevében cselekedtek, azokat nem ő tette! Oly ifju volt még, szinte gyermek! Bátran jöhet! A legigazságosabb, a legbölcsebb és a legjobb magyar ember, Deák Ferencz is azt mondja, hogy: menjen! Igy tartott ez éveken át! De sikertelenül. Bécsben nem akartak tudni a márcziusról, csak az októberről. Az október 6-ikát ott csak az októberi diplomával akarták betakarni. Csak ennyire voltak készek visszafelé menni a deczemberi trónváltozástól. Márcziusig nem! Semmiesetre sem! Mert akkor április 14-ike mellett is el kellene menni!

Deák Ferencz pedig, aki sohasem volt forradalmár, aki, midőn az 1848-iki szeptemberi napokban az országgyülés felszólitotta őt, hogy ő készitse el a nemzethez intézendő proklamácziót, igy felelt: „Ha parancsolják, hogy törvényjavaslatokat készitsek, rendelkezésükre állok; de proklamácziók irásához én nem értek!“ — tehát Deák Ferencz igenis azt követelte, hogy vissza kell menni a márcziusig, ha el is kell haladni április 14-ike mellett. Ahogy a magyar nemzet október 6-ika mellett el tud menni; elmehetnek mások az április 14-ike mellett is!

Ezt kivánta, ezt követelte Deák Ferencz, pedig szivében nem lakott gyűlölet, nem lakott harag. Az ő jelszava az volt, hogy jobban kell szeretnünk a hazát, mint gyűlölnünk ellenségeinket! És legkevésbbé lakhatott szivében gyűlölet és harag az iránt az uralkodó iránt, akit ő a történtekért nem tudott okolni. A látnokok szemével látott már negyven év előtt a Ferencz József lelkébe Deák Ferencz. A divinatió ihletével sejtette s talán a meggyőződés világosságával érezte át, hogy ez a fejedelem, akinek nevében minden rosszat elkövettek, ez van az isteni gondviseléstől arra rendelve, hogy mindent jóvá tegyen. E nélkül a sejtés, e nélkül a meggyőződés nélkül nem haladhatott volna Deák Ferencz oly határozott s oly biztos lépésekkel a kiegyezés felé, ama kiegyezés felé, melyben előtte ott rejlett már akkor is a kibékülés gondolata. Mert kibékülés nélkül egyezni ki, ez csak a rideg érdekek üzletszerüségének hipokrizise lett volna! De kibékülésről szólni sem lehetett még akkor; mert nemzeti gyalázatot, a múltnak megtagadását jelentette ez! Még a puszta, a hideg jogok körében mozgó „kiegyezést“ is nehéz volt a nemzet által elfogadtatni akkor! Csakis annak a paradoxonnak alakjában volt lehetséges ezt megkisérelni, melynek egyik tétele igy hangzott: jogfolytonosság! vagyis visszatérés a múlthoz. Másik tétele pedig igy: vessünk fátyolt a múltra!

Ha Deák Ferenczben nem világosodik meg az a divinatió, mely mikor az Ausztriával való kiegyezés szükségét érezte, ugyanakkor a dinasztiával való kibékülés lehetőségét is előre látta, akkor a nemzet elsenyvedett volna abban a dilemmában, hogy a dinasztiával való harczot sem folytatni, sem abbanhagyni nem volt képes. De viszont, ha Deák Ferenczben, kiben a nemzeti érzések, az alkotmányos jogérzettel kapcsolatpan, épp úgy uralkodtak, mint a legintranzigensebb magyarok bármelyikében, nem élt volna már eleve a bizalom (ámbár csak sejtelmeken alapulhatott), a Ferencz József egyéni korrektsége, nemes lelkülete és férfias jelleme iránt: akkor talán maga Deák Ferencz sem merte volna a kiegyezést abban az alakban ajánlani, amelyben az 1867-ben alaptörvénynyé lett. S nem csoda, hogy amint a kiegyezés előtt már különböző árnyalatokra volt szakadva a nemzet: ez a szakadás megtörtént s fenmaradt a kiegyezés után is. A kiegyezés előtt voltak, akik ki akartak egyezni minden áron, (s ezek közé tartozott életének utolsó évében a nagy Széchenyi is;) voltak, akik ki akartak egyezni az opportunitás alapján, a jogfolytonosságot nem az 1848-iki, hanem az 1847-iki státuszkvóval kötvén össze, ezek voltak az úgynevezett konzervativek, akik aulikusok voltak, de a nemzeti érzésektől nem teljesen idegenek; voltak, akik nem akartak kiegyezni semmi áron, ezek az emigráczió politikusaitól s Európától várták a magyar kérdés megoldását s csak Deák Ferencz és a hozzátartozók voltak azok, akik akarták

49

ZICHY MIHÁLY

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ DEÁK FERENCZ RAVATALÁNÁL

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

a kiegyezést, óhajtották a kibékülést is, de csak az 1848-iki alapon, vagy sehogy.

Deák Ferencznek s a nemzet vele tartó elemeinek tehát nemcsak az udvari párt, hanem a forradalmi párt ellen is küzdeniök kellett és sokáig voltak kisebbségben. Kisebbségben voltak még az 1861-ik országgyülésen is, a felirat és határozat kérdésének mérkőzése alkalmával, csakhogy a többség nem merte a felelősséget elvállalni a jövő előtt s mesterségesen csinálta magát kisebbséggé, a Deák táborával szemben. És mikor a kiegyezés törvénynyé lett s a koronázás megtörtént, ujra ketté szakadt a nemzet és csak a jövő lehetett a biró a nemzet két nagy árnyalata között. S a jövő Deák Ferencznek adott igazat. Mindenben igazat adott neki. A kiegyezés megnyitotta az útat a nemzet és a dinasztia közti őszinte kibéküléshez. És annyi belső és annyi külső ellenség daczára a kibékülés a számos kisértéseket és megpróbáltatásokat mind kiállta. Még azok a pontok is, melyek nem voltak eléggé világosak, az élet és a gyakorlat által oly értelmet és végrehajtást nyertek, melyek az alapgondolatot, a pragmatica sanctio fentartásával és a magyar nemzet alkotmányos önállóságát, mind világosabban és határozottabban tüntették ki.

Mindezt igy, ahogy történt, megcsinálhatta volna-e más, mint Deák Ferencz? Egész Magyarországon senki! Mert ahhoz, hogy valaki, oly időben és e viszonyok közt, mint az 1867-iki kiegyezést megelőzők voltak, a kiegyezési és kibékülési politikát hirdethesse, olyan puritán jellem és olyan Krisztusi önzetlenség kellett, mint amilyen csak Deákban lakott. Csak az, aki sem a hatalomból, sem az udvari kitüntetésekből nem kért s nem fogadott el soha részt, aki tisztességes egyszerüségében megmaradt akkor is, mikor a nemzetnek királyt adott s a királynak koronát ajándékozott: csak ez az ember győzhette meg a dinasztiát arról, hogy a nemzet utógondolat nélkül óhajtja a kiegyenlitést s csak az az ember győzhette meg a nemzetet arról, hogy nincs oka bizalmatlannak lenni koronás királyával szemben.

De még Deák sem egyedül! Még az ő kiegészitő részével, a providentiális Andrássy Gyulával együtt sem, ha nem segitett volna neki Erzsébet királyné. Sohasem történt volna meg a kiegyezés, még Sadova után sem, a Deák és Andrássy javaslata értelmében, ha Erzsébet királyné nem őrködött volna, hogy a mit magyar államférfiak nappal szőttek, azt, mint Penelope vásznát, az udvari párt föl ne fejtse éjjel. Az a költői lelkületü gyermekasszony, aki oly keveset tudott a politikai intrigák művészetéhez, keresztül tudott látni minden szitán, melyen keresztül a konkolyt rázták az uralkodó és a magyar nemzet közé. És amellett, hogy jó volt mint egy angyal, szép is volt, mint egy istennő. Az asszonyi szépség igézetével nem a fejét

csavarta ő el annak, akit szeretett, hanem a szemeit nyitotta ki! A Keike bora helyett a Lethe vizéből adott inni a királynak és elfeledtette vele mindazokat a gonosz tanácsokat, melyeket a magyar nemzet ellenségei adtak neki. És mindezeken felül (úgy kell lenni, mert másképpen nem történhetett volna úgy), bizonyosan fölajánlotta magát a nemezisnek, hogy ő lesz, aki a Habsburgok minden bűneiért viselni fogja a kereszt szenvedését. A nemezis elfogadta. És ő, a föld legszebb és legtökéletesebb lénye, végig járta a trónon a kálváriát. Eltemette öngyilkos fiát, a trónörököst! S gyilkos kéztől esett el maga is. Mily könnyü volt őt a gyilkosnak sziven találni! Hisz csupa sziv volt.

Harmincznégy éve már, hogy a kiegyezés megtörtént s épp ez évben ünnepelte az öreg király 70-ik születésnapját a magyar nemzet. Áldva őt és hálaimába foglalván nevét. Nincs már miért fátyolt boritani a multra! És épp ez évben nyilt meg a bécsi kapuczinusok sirboltja, hol a Habsburgok aluszszák örök álmukat; megnyilt azért, hogy a magyar nők márványkoszorúját felavassák Erzsébet királyné emlékére! A Habsburgok sírboltjában tehát a magyar nők koszorúja fonja körül Erzsébet királyné sírüregét s e koszorú, habár márványból van, minden hajnalkor nefelejtseket hajt. Az a mű pedig, melyet oly kezek és oly szivek alkottak, mint Deák Ferenczé és Erzsébet királynéé, szilárdul áll és átéli az idők viharjait. Átéli azért, mert nemcsak „kiegyezés“ volt, hanem „kibékülés“ is. Nemcsak közjogi és közgazdasági viszonylatokat szabályozott, hanem kiindulási pontjává lőn egy őszintén dinasztikus, szabad nemzetnek és egy mindinkább kidomborodó nemzeti dinasztiának!

S ezért száll minden magyar ember szemére hálakönny s ajkára ihlett mosoly, midőn Zichy Mihály képére néz, melyen Deák Ferencz halva fekszik s koporsóját Erzsébet királyné sírva koszorúzza meg.

ALKOTMÁNYUNK ÉS A KIRÁLYSÁG

IRTA
GR. ANDRASSY GYULA

Nemzetünk fejlődése főleg két nevezetes tényezőnek: a monarchikus eszmének és az önkormányzatnak összműködésén alapul.

Az utóbbi a régibb keltü. Hivek is maradtunk hozzá mindvégig. Sohasem történt meg, hogy a szabad alkotmánytól elfordultunk. Még Mátyás király ellen is kitört az elégedetlenség, sőt lázadás is támadt, midőn mellőzte az alkotmányos formákat. Hadi tettei és kormányzatának magyarsága, a Hunyadi-név nagy fénye, egyéniségének kitünősége sem felejtették el velünk a szabadság becsét. A francziák szemében a dicsőség felért az alkotmánynyal. Plebiscitum adta meg a Napoleonoknak az egyeduralmat. Nálunk ilyen nem történt és nem is történhetett. Bismarck a porosz nemzeti hagyományok talaján állt, midőn az angol parlamentárizmus kormányformája ellen foglalt állást. Oroszországnak nemzeti eszménye a mindenható czár. Nincs nagyobb állam Európában, mely történelme valamely szakában ne azonositotta volna magát az abszolutizmus eszméjével. Még Angliában, a szabadság hazájában is, erőre kapott Bolinbroke patrióta királyának eszménye; még ott is volt idő, amikor a nemzet többsége a parlamentárizmustól a Stuartok abszolutabb kormányzatához fordult és csak a kisebbség nagyobb intelligenciája és megfeszitett ereje védte meg az alkotmányt. Csak nálunk van a szabadság kultuszának ezredéves szakadatlan tradiciója.

De emellett ugyanazzal a kitartással ragaszkodtunk a monarchikus eszméhez is. Mig sok állam próbálkozott meg a republikával, nálunk a nemzet sohasem akart köztársaságot s midőn egy királytól elpártolt, helyébe mást választott. Midőn Bethlen Gábor és II. Rákóczi Ferencz idején a kuruczok az uralkodót trónvesztesnek nyilvánitották, uj királyt készültek választani. Maga Kossuth sem tartotta a köztársasági államformát nálunk kivihetőnek és helyesnek. Még ő is a királyságnak maradt hive. Jelenleg pedig, úgy hiszem, Magyarország az egyetlen állam, ahol nincs köztársasági párt, sőt talán egyetlenegy politikus sem, aki magát republikánusnak vallaná. Ez onnan van, mert egy királyság, a magyar felfogás

szerint, összes alkotmányunknak, nemzeti létünknek legfelsőbb képviselője, épp úgy mint kifelé hatalmi érdekeinknek és az ország méltóságának legelső őre. Ekként benső összefüggésben és harmóniában van szabadságunkkal. A király jogainak teljességét csak megkoronázása után gyakorolja, a koronázás ténye pedig, az eskünél fogva, amelyet tesz, az alkotmányhoz kapcsolja. A törvényeket és nemzeti jogokat nemcsak tisztelni és megtartani köteles, hanem mint a maga nagy jogainak eredetét, amelytől el nem választhatók, megvédeni is tartozik. Azok az ő jogai is, az ő büszkesége is, ugyanaz a származásuk, törvényességüknek ugyanaz a forrása, úgy, hogy együtt élnek, együtt buknak. Szent István koronájának ezen minden magyar szivében igaz életet élő fogalma, a szabadságnak és a királyságnak azon benső egysége, amely a nemzeti test megoszthatatlanságával együtt politikai felfogásunk lényege, a magyar géniusznak legeredetibb, talán egyetlen igazán eredeti terménye.

Az 1867-iki kiegyezés meghóditotta e felfogásnak királyunkat. A multban is voltak pillanatok, midőn valamelyik király hizelgő szavakkal fordult a nemzethez, midőn méltatni látszott fajunk tipusát és mintha ennek hibái ellenére felismerte és megértette volna a benne rejlő igaz magvat. De ilyenkor mindig ott volt a vészfelhő a láthatáron, vagy talán döngette is az ellenség a kapukat és igy támaszra volt szükség. Most, az ezredéves ünnep alkalmából, a legnagyobb béke közepett, mint egy eseménydús élet megérlelt nagy tapasztalatát hallottuk azt a királyi szót, amely szerint a fejedelem ismeri, érti és magáévá teszi azon szent ereklye jelentőségét, amely fejét ékiti s becsüli a nemzetet, amelynek ő a legfőbb képviselője. Szava értékét hatványozza, hogy harmincz év óta uralkodásának ez az alapgondolata, hogy tetteinek ez az utóhangja.

Azon irányt, amely lehetővé tette, hogy e szó kiejtessék, állandóan és végleg megerősiteni a trón azon magaslatán, ahol annyi és egymással ellentétes érdek verseng az elsőségért s ahol a különböző felfogások támasztotta forró szelek nem állanak el: ez a mi korunk legfőbb feladata.

A politikai művészet első szabálya, hogy minden körülmény mérlegelése után a különböző sok tekintet és érdek közül megállapitsa a legfontosabbat, a döntőt és azután egész erejével, soha nem lankadó kitartással ennek a legfelsőbb czélnak öntudatosan éljen. Igy tegyünk mi is. Fő tennivalónknak rendeljük alá kevésbbé életbevágó érdekeinket, ha vannak olyanok, amelyek e vezető tekintettel meg nem férnek.

Korunknak reánk nézve kedvező konjunktúráját akkép kell kihasználnunk, hogy ennek eredménye egy nagy tanulság legyen, olyan tanulság, mely a tények ellenállhatatlan erejével bizonyitsa be a dinasztiának, hogy mennyire üdvösek reá nézve is annak a következményei, ha egy király

atyai igaz jóakarattal van hozzánk. Semmi sem biztosithatja inkább jövőnket, mintha erős traditió képződik, mely a nemzettel való békében látja a dinasztia nyugalmának és hatalmának forrását.

Ami tőlünk csak kitelik e meggyőződés keltésére és megörökitésére, azt tegyük meg. Ne engedjük, hogy félreértésnek, széthúzásnak, viszálynak komoly jelenségei legyenek láthatók oly király uralkodása idején, aki még minden szavát beváltotta, aki alkotmányunknak hű őre. Annál inkább kell azon lennünk, hogy az állandó harmóniának bizonyságát nyujtsuk, mert erre eddig nem igen volt alkalmunk. Azt nem egyszer kimutattuk, hogy magunkon taposni nem engedünk és hogy az erre irányuló kisérletek balul ütnek ki. A pillanatnyi lelkesedésnek és áldozatkészségnek is módunkban volt próbáját adni. De állandó megbizhatóságot, állandó megférést nem tanusithattunk, mert erre édes-kevés alkalmat adtak. Most megjött ennek is az ideje. A negativ tanulságot egészitsük ki a pozitivval: ellenálló erőnk bizonyitékához illeszszük oda annak is a tanujelét, hogy ha jól bánnak velünk, könnyü velünk meglenni.

Ha a sors mostohasága úgy akarná, hogy később valamikor irántunk más hajlamu fejedelmünk legyen, ne hivatkozhassék az őt csábitó rossz szellem arra, hogy velünk nem lehet megélni, hisz Ferencz Józseffel sem tudtunk meg lenni, azzal a királylyal, aki esküjét megtartotta. Érezze, tudja királyunknak ezen utódja, érezze és tudja a müvelt világ egész közvéleménye, hogy a hiba nem a magyarokban van, hanem azon fejedelemben, aki eltért őse példájától.

A bibliai József a hét jó esztendőben figyelmeztetett arra, hogy eledelt kell gyüjteni a hét sovány esztendő számára. Megjósolta a rossz idő bekövetkezését. Mi persze ezt nem tehetjük, nemcsak azért, mert, sajnos, a jóslás mestersége divatját múlta, hanem azért sem, mert a valószinüség arra mutat, hogy jó sorsunk nem pártol el tőlünk a jövőben sem. A tárgyi okok, melyek a jelenlegi okot előidézték, nem szünnek meg működni ezentul sem. Az egész dinasztia magatartása meg azon reménynyel biztat, hogy személyes momentumok sem fogják a harmóniát zavarni. De ki láthatja előre a jövő esélyeit? A rossz időnek már csak a lehetősége is nem elég ok-e arra, hogy ha módunkban van, előre szerezzünk védelmet pusztitó hatása ellen? A kedvező alkalmat sohasem szabad elszalasztanunk. Kötelességünk ez éppen annyira utódaink, mint saját lelkiismeretünk iránt.

Meg is tehetjük ezt anélkül, hogy a szabadságunkkal való élést korlátoznók, anélkül, hogy komoly érdekeink érvényesüléséről lemondanánk, vagy hogy magunkra öltenők az udvaroncz tipusát. Ha nem igy volna, beszélni sem lehetne a kedvező alkalom kinálkozásáról. Alkotmányos

királylyal állunk szemben, ki a nemzet akaratát tiszteletben tartja és a parlamentárizmus követelményei szerint akar és tud uralkodni. Nem követeli, hogy az ő egyéni nézetei legyenek a nemzet magatartására irányadók. Nem egyszer bizonyitotta ezt be. Személyes nézeteit mindig alá tudta rendelni a parlamentárizmus követelményeinek. Ezért nem is az az ára a harmóniának közte és közöttünk, hogy feladjuk politikánk önállóságát, hogy megtagadjuk meggyőződésünket. De másrészt pusztán a hűség és szeretet sem elegendő a harmónia biztositására. Ha ez igy volna, szót sem érdemelne az egész kérdés, mert akkor a Sion hegye sem állna szilárdabban, mint ezen harmónia. Hanem még más is kell hozzá. Szükség van még arra is, hogy a nemzet ne akarjon olyant, amit a király azon tekintetnél fogva, amelylyel mint Ausztriának alkotmányos uralkodója tartozik, meg nem tehet. Mihelyt alkotmányos, fegyveres összes erejével ilyen czélokat szolgálnánk, megbomlanék közöttünk az egyetértés. Ez az egyetlen lehető veszélye a nagynehezen létrehozott áldásos viszonynak, amelyben a fejedelem a nemzettel van. Ezért kell tőle óvakodnunk.

Annál is inkább tehetjük ezt, mivel nemzetünk életbevágó érdekei e nélkül is érvényesülhetnek. Befolyásunk növekedését is igazában csak ezen az úton remélhetjük. Ezen a módon szerezhetünk magunknak minden irányban legtöbb erőt arra, hogy az elért eredményt minden időkre biztositsuk, sőt tekintélyünk növekedése arányában fejleszszük is.

A KIRÁLY

IRTA

IFJ. ÁBRANYI KORNÉL

Minden temető kapuján az van felirva: „Feltámadunk!“ De mikor Szeged egy nagy temetővé vált s a romboló árviz utat nem kérve, hanem törve, még kapuit is eltemette, akkor maga a király sietett oda, hogy élő felirás gyanánt hirdesse a halál országának: „Feltámadunk!“ S úgy lőn. Pedig mikor a király a romvárost meglátta, a viz, mely Szegedet elboritotta, győzni tudott a király szemein is. De épp ez a győzelem lett az átok után áldása Szegednek. Az a néhány csöpp viz, mely a király szemeiben megjelent, fölitta azt az egész tengert, mely Szegedet agyonnyomta. S a királyi szemek, épp ama könnyeken keresztül, melyek látásukat elhomályositották, tudták a jövőt tisztán látni. S mikor az elcsüggedt, kétségbeesett magyarság sírva térdelt a király lába előtt, a királyi ajkak ily szavakra nyiltak: „Szeged szebb lesz, mint valaha volt!“ S beteljesedett.

És az a kép, melyen a művész keze megörökitette azt a pillanatot, mikor Ferencz József király közvetlen a szegedi katasztrófa után sírva vigasztalja a reményteleneket: az a kép nemcsak egy megtörtént ténynek tükre, hanem egy szimbolisztikus élet és jellemrajz. Ki van abban fejezve a királynak egész története. Az örökös küzdelem a balsorssal és a győzelem a balsors felett. De csakis annak folytán, hogy: amit kimondott, megtartotta.

Vajjon hol kezdődött Ferencz Józsefre nézve ez az iskola? és kik voltak ennek az iskolának mesterei? — Metternich? aki még mint gyermeket a „családi politikára“ tanitotta; Schwarzenberg, aki „hálátlanságra“ tanitotta; Bach? aki az abszolutizmus művészetére tanitotta; Schmerling? aki a czinikus „kibőjtölésre“ tanitotta? Mindezek nem lehettek az ő mesterei; mert mindezek előtt az eskü és a kimondott szó nem volt szent. Hát akkor csak Deák Ferencz és gróf Andrássy Gyula lehettek a mesterek; amaz, mert sohasem hazudott, emez, mert „csak igérnie volt nehéz, de megtartani nem.“ Valóban úgy kell lenni. De én bennem egy titkos sejtelem él, hogy még ezeken kivül is volt egy „mester“, aki még ezeknél is erősebb hatást gyakorolt reá. Mert ezektől Ferencz József mindig csak igazat hallott ugyan, de egy dologra nézve, ami pedig

a leglényegesebb volt, talán sohasem hallotta meg a teljes igazságot. Hisz ez a teljes igazság oly iszonyu volt, hogy még Deák Ferencz és Andrássy Gyula is „fátyolt boritottak reá.“ De mégis, azt hiszem, ezt a „teljes igazságot“ Ferencz József, akárhogyan titkolták és rejtegették is előle, valahogy megtudta, megismerte. Meglehet, hogy csakis a „sors könyvéből“ olvasta ki; de meglehet, hogy volt egy őrizetlen pillanat, melyben kezébe akadt egy elsárgult papir, melyet valamelyik udvari komornyik felejtett az asztalán (az udvari komornyikok nagyon szeretnek hajmeresztő dolgokat olvasni nagy titokban) s ezen az elsárgult papirlapon Ferencz József a következő sorokat olvasta:

„Háromszáz esztendeje múlt, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat, kétoldalu kötések alapján, a királyi székbe emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Soha egy dinasztiának hálásabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lotheringeni háznak Magyarországon.

Elég lett volna nem akadályoznia természetes fejlődését s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég lett volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonositott: s a Habsburg-Lotheringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendithetetlen támaszát még sok ideig feltalálhatta volna.

De ezen dinasztia, mely egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét s dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól-fira a hitszegés politikáját követé s vagy nyilt erőszakkal arra dolgozott, hogy az országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságaiból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsza: vagy ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda forditá, hogy Magyarország erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon.

Több izben történt, hogy e zsarnok rendszer ellen, melynek minden lépését egy nyilt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövés bélyegzé, a magyar nemzet önfentartása végett fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan harczolá az igazságos védelem harczait, erejének használatában mindig oly mérsékelt, a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztositották.

De hiába volt minden ujabb kötés; minden ujabb eskü az uralkodóház ajkairól egy ujabb hitszegés kezdete volt s a magyar nemzet országos életének megsemmisitésére intézett politikája sohasem változott háromszáz éven át.

Hiába ontá vérét nemzetünk e házért, valahányszor ez veszélyben forgott; hiába áldozott e dinasztiának családi érdekeiért annyit, mennél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiába felejté, túlzott nagylelkűséggel, minden ujabb igéretnél a múltak sebeit; hiába ápolt kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett: a Habsburg s utóbb Habsburg-Lotheringeni ház uralkodása Magyarországon utódról-utódra a folytonos hitszegés históriája maradt."

Mikor Ferencz József az elsárgult papirról ezeket a sorokat leolvasta, arcza kipirulhatott. És eleinte talán maga sem tudta eldönteni, hogy vajjon kipirult-e az arcza, vagy elpirult? Mikor azt érezte, hogy arczán e pir „elpirulás", talán önkénytelenül igy sóhajtott: „Igaz! igy volt!" De mikor megdobbant férfiszive s meggyőződött arról, hogy arczán a pir „kipirulás", büszkén kiáltá: „Nem igaz! nem igy lesz!"

És ezzel a kiáltással kihivta maga ellen a Fátumot, melyről tudva van, hogy magát útjában feltartóztatni nem engedi.

„Hogyan? Te föl akarsz tartóztatni engem? Te ki akarod szabaditani Házadat és birodalmaidat az én hatalmam alól? Te, akit éppen arra szemeltem ki eszközül, hogy munkámat befejezzem? Te, akit bitófákkal és egy vértengerrel vettem körül, hogy soha vissza ne fordulhass, mert bármily iszonyu a jövő, melyet magad előtt látsz, de még borzasztóbb a múlt, mely mögötted áll! Te akarsz velem daczolni? Te akarsz velem harczra kelni? Jó! Hát lássuk, melyikünk az erősebb! A te szived-e, vagy az én körmeim?"

És hogy mily ádáz harcz volt ez eddig! Ki látott a világtörténelemben ehhez hasonlót? Van-e száma a kisértéseknek és megpróbáltatásoknak, melyeknek Golgota útján, apostoli keresztjét hurczolva, végig mennie kellett? Hányszor vált szent koronája töviskoronává? s hányszor kellett kiinnia a keserü poharat az Olajfák hegyén? Hányszor kellett éreznie, hogy ha föl akarja tartóztatni a Fátumot, melyet több, mint háromszáz évnek bűnei és hitszegései fegyvereztek föl, akkor neki egymagának kell átszenvednie mindazt, ami háromszáz év bűneivel fölér. És akkor még a hosszu élet és a hosszu uralkodás is csak azért van neki megadva, hogy egy csöpp se maradjon az ürömpohárban, hanem még több kisértés és megpróbáltatás csaphasson le rá! Már koronázásának örömzajában hallania kellett a puskalövéseket, melyek távol világban testvérét megölték;

aztán el kellett temetnie egyetlen fiát, aki önkezével vetett véget életének s el kellett temetnie őrangyalát, akinek szivét orgyilkos tőre döfte át! De vajjon ezek voltak-e legnagyobb szenvedései? Nem voltak-e még ezeknél is nagyobb szenvedések azok, mikor azt kellett éreznie, hogy tűszúrások alakjában éreztetik vele, hogy nem hisznek neki! Nem hisznek esküjének! Nem hisznek szavának! Vagy még ennél is nem nagyobb szenvedés-e tapasztalnia, hogy azok, akiknek az alkotmányos szabadságot ajándékba adta, azok kényszeritik őt arra, hogy a háromszáz éves mult bűneinek forrásához, a Fátum sárkány barlangjához, az abszolutizmushoz visszatérjen! Ah! a Fátum körmei jól dolgoztak. Mindig oda találtak, ahol legjobban fáj s leggyógyithatatlanabb a seb! De azért Ferencz Józsefet e hosszu ádáz harcz alatt nemcsak inogni nem, de legnagyobb veszteségei alatt sem a Rudolf, sem az Erzsébet ravatalánál még könnyezni sem látták. Csak két nyilvános alkalommal nem birta visszafojtani könnyeit. Egyszer, mikor Szeged romjait látta, ahol ezrek sírtak s máskor, mikor Magyarország ezredéves jubileumát látta, ahol milliók lelkesedtek és örültek.

És annak az elsárgult papirnak irója: Kossuth Lajos, nyugodtan alhatik már itthon!

Van végre egy Habsburg, aki átérzi, hogy „soha egy dinasztiának hálásabb feladat nem jutott, mint jutott a Habsburg-Lotheringeni háznak Magyarországon.“

Van végre egy Habsburg, aki „nem akadályozza Magyarország természetes fejlődését s nem irigyli a (most már nem is „mérsékelt“, hanem széles alapon nyugvó) alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen őrizgedett.“

Van végre egy Habsburg, aki „népei szabadságában keresi erejét s dicsőségét.“

S van végre egy Habsburg, akinél a „folytonos hitszegés históriája“ megszakadt.

Jól megirta Kossuth Lajos azon az elsárgult papiron a „teljes igazságot.“ S nem hiába irta. Talán ő volt a Ferencz József iskolájában az a láthatatlan Mester, aki mindig ott állt, mint párbajsegéd, a Fátummal küzdő Habsburg párviadalában; ott állt, ámbár még a nevét sem volt szabad kiejteni! De csak az udvari lakájok féltek tőle, a király nem! S mikor egy képkiállitáson találkozott az arczképével, ő maga kérdezte a kalauzoló minisztertől: „Ugy-e ez Kossuth!“ S aztán megállt az arczkép előtt s büszke öntudattal és tiszta lelkiismerettel nézett az arczkép szemébe.

NEMZETI JÖVŐNK

IRTA
HOCK JÁNOS

Ha kezembe veszem nemzetem történelmét, mindig olyan meghatottság vesz erőt rajtam, mintha egy megszentelt temető kapuján lépnék be. Szinte szorongó szivvel járok az évszázadok homályos csarnokaiban, a sírokkal berakott boltozatok alatt. Könnyes szemmel tapogatódzom a hideg emlékköveken, amelyekről porrá hervadt szivek síriratát betüzgetem. Mennyi hit, mennyi remény, mennyi áldozatkészség szól hozzám az elfakult irásból!? Hősök és vértanuk hazaszeretete, akik egykor lobogó vérük melegségével hevültek a legszentebb égi eszményért: az Istenért s a legtisztább földi ideálért: a hazáért! Félve teszek meg a történelmi múltnak megszentelt csarnokában minden lépést, nehogy a néma árnyaknak pihenését megzavarjam. Csak egyetlen sóhajjal verem föl néha a letünt századok titokzatos csendjét. De ez a fohász megindulástól remegő lelkem mélységéből tör elő és talán megértik azt a sírok mélységében is. Megértik, bizonyára megértik; mert hiszen a hazaszeretetnek nyelvén beszél aggodalmaival az élő utód a megdicsőült elődökhöz! A jövő kérdésén tépelődöm s feleletet kérek a múlttól: Mi vár e nemzetre? Mi lesz a jövendő?!

Visszhang támad e kérdésre a sírokból s ott remeg lelkem mélyében a sejtelem: a kinyilatkoztatás! Minő fény az, amely egyszerre előtör az idők homályából? Minő hang szól hozzám a porladozó csontok emlékeiből!?

— Nyisd fel szemedet, te gyarló porszülött! Nézz bele lelkeddel a múlt tanuságaiba s azokból merits okulást a jövőre. Vizsgáld, kutasd; tied a múltnak minden kincse, tapasztalata és gazdagsága. Tied a múlt, tied egészen; de a jövő, — oh ezt ne bolygasd — mert a jövő... a jövő az Istené!

S én látom kibontakozni a múltnak tanuságaiból a jövőt. Látom ott ragyogni a történelem pantheonján az örök igazság jelszavát: „Nincs véletlen! Törvények szerint vezet egy láthatatlan erkölcsi erő czéljához minden élőt. Egyént, nemzetet, emberiséget!“

Valamint minden embernek életczélja és hivatásos rendeltetése a folytonos és fokozatos tökéletesedés, úgy a nemzeteknek és társadalmaknak is van egy isteni törvénynyel megszabott útjuk: a haladás!

Miben áll ez a haladás?! Mindig az eszményeknek nagyobb világosságában és az érzéseknek mélyebb tisztaságában.

Az eszmények teljesebb világossága mindig közelebb visz bennünket egy-egy lépéssel az igazsághoz. Az érzések tisztulása pedig az önzetlen, tökéletes szeretethez. Igazság és szeretet! ez tehát az a kettős végczél, amely felé emelkedni tartozunk. Minthogy pedig ezek az eredmények csak az isteni eszménynek emberileg is felfogható elvont tulajdonságai, tehát az egyéni, nemzeti és emberi haladásnak sem lehet más végső czélja, mint az Isten. A történelem világosan megmutatja, hogy csak azok a nemzetek boldogultak, amelyek nagyságuk alapjává az Isten tiszteletét és félelmét tették. E nélkül sem egyesek, sem nemzetek fel nem virágozhatnak.

De megtanit még más igazságokra is! Nincs olyan nagy tett, vagy alkotás, amelyet valaha az önzés, a tagadás, vagy a kétely tudott volna létrehozni. Csak azok az igazi nagyságok, akik keblükben hittel és az önfeláldozásig elmenő önzetlenséggel fognak munkához. Hitetlen nemzetek mindig hanyatlanak. Az Istentől elfordulva letérnek lassankint az igazság ösvényéről és a nemzeti élet minden nyilvánulását a hazugság mételyezi meg. De letérnek a szeretet ösvényéről is és erőt vesz rajtuk az a gyűlölködés és sorvasztó önzés, amely bomlasztó erő: nemzetre, társadalomra egyaránt.

Minden hatalom — állott légyen bár világuralmának magaslatán — lebukott a sárba, a vérbe, mihelyt Istenben való hitében megrendülve elveszitette erkölcsi egyensúlyát. Fényes és lélekemelő minden korszak, amelyben eszmények uralkodtak; sivár és szomoru ellenben az istentelenségnek minden silány diadala.

A mindenségnek anyagi és erkölcsi fentartó ereje az Isten. Ő az élet forrása. Ő az egyetemes élet-alap. Belőle és Általa lőnek mindenek s mihelyt Ő fentartó erejét megvonja valamitől, kipusztul abból az élet és rögtön beáll a hanyatlás. Virág lehull, fa elhervad, a test elemeire bomlik, nemzet elpusztul, sőt még a társadalmi szervezetekben is zavarok lépnek fel és rögtön felüti fejét az anarkia. Istennel együtt törik össze a lelkeket összetartó erkölcsi kapocs is; a fékevesztett világot pedig rögtön nagy bűnöknek szomjusága gyötri.

Az igazságnak és a szeretetnek ösztöne kialszik a szivekből s mint a prédára leső vadállat, úgy csap le a remegő emberiségre a hazugság és a gyűlölködés, hogy Istennek országát egy időre felváltsa Beliál hatalma a földön.

Ilyenkor az emberiség mindig szenved, mint a kigyómarásos beteg. Mérgezett vér kering ereiben és kiütnek testén a fekélyek. Egy nagy erkölcsi járvány lép föl ragályszerüleg s a gyenge nemzetek elpusztulnak, de még az erősebbek is szenvednek bele.

50

PATAKY LÁSZLÓ

A KIRÁLY A SZEGEDI ÁRVIZNÉL

A KIRÁLY A SZEGEDI VÁRBAN

PATAKY LÁSZLÓ

DEBRECEN SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Az állami és társadalmi intézmények belső rendjében pedig következetesen beleszivárog a hazugság, képmutatás és gyűlölködés. Ezzel kezdődik meg a rothadás! Felbomlik az erkölcsi közösség s az emberiség belebukik abba a posványba, ahol a sárral ma még csak a köny, de holnap talán már a vér is összevegyül.

Boldogtalan lesz az egyén, mert lelkének összhangját durván megzavarták. Hiszen csak az az ember nem érzi a földi élet töviseit, aki még szenvedéseiben is csak a jóságos Isten atyai kezét látja! Ilyen hittel minden édes, ami teher; minden jó, ami fáj; mindaz világos, ami megérthetetlen a többi gyarló halandónak. Boldogtalan lesz a nemzet, mert erkölcsi rendet erkölcsi tartalom nélkül fentartani nem lehet. Ilyenkor pusztulnak ki a szivekből a nemzetfentartó erények; a hit, lojalitás, lelkesedés és a nagy alkotásoknak önzetlensége. Épp ily boldogtalan lesz az emberiség is, amely anarkiára kezd szervezkedni és lázong, fenyegetődzik. Miért is türne, ha nem látja többé az isteni Gondviselésnek bölcs végzését és nem tiszteli az Ő megérthetetlen útjait?! Ime, ezek a tagadás ős-szellemének hitvány gyümölcsei. Ezek azok a dicstelen, siralmas korszakok, amelyekben nagy szerencsétlenség halandó embernek megszületni!

A nemes önzetlenség lélekemelő példái ilyenkor mind kipusztulnak s életre ébred minden gazság, minden piszkos vágy, minden önző szenvedély. Kiönt az árviz, mert mesterségesen döntögették le a védőgátokat!

Hála a Gondviselés kegyelmének, hogy ezek a meddő és szomoru korszakok az emberiség életében mindig csak átmeneti jelentőségüek. A pusztitó vihar lassankint elvonul s újra emelkedni kezd a földig letarolt mezőség. Az erősebb szervezetek és életképesebb nemzetek — akik a járványt kibirják — lassankint magukhoz kezdenek térni a végzetes szélhűdésből. Mint Noé egykor a vizözön után, az elpusztult világ romjain emelt tiszta oltárt, úgy épiti fel koronkint újra az emberiség is a hitnek szentélyét egy-egy szerencsétlen beszennyezett korszaknak omladékain. Az eszmények szent oltárát, amit egy önző és érzéki nemzedék nevetve rombolt szét, az utódok gyakran könnyezve állitják vissza.

Mert ne higyje senki, hogy mivel az igazság rendjét néha-néha látszólag a Gondviselő egy kis időre felfüggeszti, azért a hazugság győzedelmeskedhetik is a földön. Örök igazság érvényesül a történelemben, bár sokszor emberöltőkön keresztül jut is a hullámvonal mélyéből a csúcsra. Néha századokat ugrik át s csak az utódok látják és élvezik az istenileg előkészitett igazságnak végső győzedelmét. De ez a végső diadal oly bizonyosan eljön és megérkezik, mint a halál. Isteni erő vezeti mindenkor az ő igazságát, vagy szeretetét diadalra, előkészitvén ezzel a népek lelkét új hitre, új tisztaságra és ujabb eszményekre.

Kétségtelen, hogy az igazságnak és szeretetnek eme istenileg újjáteremtő munkájához a Gondviselés kiszemeli és megválasztja az ő földi eszközeit is. Ezek a nemzetek hősei, vezérei: az emberiségnek pedig vértanui és prófétái!

Ezek rázzák fel életre a nemzeteknek elalélt lelkét és az emberiség szunnyadó lelkiismeretét. Sokszor egy-egy jelentéktelen eseménynyel, melyben az isteni igazság egy halandó emberélet sorsában teszi próbára a nemzetek szivét. Megméri az Úr, mennyi a gyűlölet, a hazugság a szivekben és kiválasztja a jókat, hogy nemes gerjedésre inditsák újra az erkölcsileg megromlott emberanyagot. Sokszor egy-egy igazságtalanul elnyomott nemzet véres tusájával rázza fel az Úr a világ lelkiismeretét és ujjászületik az emberiség az igazságban, jóságban és lelki nemességben.

Érdekes megfigyelni, hogy a nemzetek és társadalmak benső rendjében hogyan megy végbe az erkölcsi kibontakozásnak s vele a haladásnak eme isteni törvénye. Sohasem a tömeg mélye emelkedik, hanem itt is a szellemi kiválás törvénye lép előtérbe. Szóval a nemesebb rész befolyásolja az egészet.

Isten magasabb adományokkal kiválaszt egyeseket s ezek lesznek a romlott társadalmaknak tisztitó anyagaivá. Ezek vagy az igazságot látják tisztábban, vagy mélyebben és nemesebben tudnak érezni a nagy tömeg átlagánál. Két irányban indithatják meg tehát a megtisztulás korszakainak eszme-mozgalmait. Vagy az értelmet vezetik tisztább igazságok által az Istenhez vissza; vagy az érzéseket nemesitik és teszik fogékonnyá mélyebb szeretettel az Isten iránt. Az előbbiek a teremtő tudósok, bölcsészek, kutatók és feltalálók; az utóbbiak a művészek.

Ők képezik a nemzet erkölcsi gazdaságának legdrágább kincseit, mert a szivekben visszaállitják a megingott hitet s az emberiséget vagy az igazság, vagy a szeretet által Istenéhez visszavezetik. Ők a nemesitő galyak, amiket Istenkéz olt be időnként az emberiség eldurvult törzsökének fattyuhajtásaiba, hogy megnemesitsék az emberfaj termőfáján a gyümölcsöt. A teremtés Ura pedig vár néha egy-egy aratást, de ha a fa jó gyümölcsöt teremni még sem akar, kivágatik és a tűzre vettetik!

A történelmi bölcseletnek eme tanuságai igy vezetnek bennünket nemzeti jövőnk útjának megválasztásához.

Elérkezett az idő, hogy újjászülessünk mi is a hitben, eszményiségben, igazságban és szeretetben. Nem politikai rendszerek változására, hanem mélyreható erkölcsi átalakulásra van szüksége nemzetünknek. Jellemeket kell nevelnünk. Igazságra és a szeretet önfeláldozására képes nemzedéket. A sziveket kell megtisztitanunk a földi salaktól. A hitvány anyagiság és önzés penészétől, hogy lelkesedni tudjunk mint őseink. Hinni az Istenben, az ő igazságában és nemzetfentartó gondviselésében!

De hogy ily nemessé és emelkedetté tehessük lelkünkben gyermekeinket, akiknek karjára és szivére akarjuk reá bizni egykor ezt a hősök vérével megszerzett és vértanuk halálával fentartott szent hazát, tanitsuk meg ifjuságunkat jó korán ideálizmusra és a szépnek, jónak, nemesnek kultuszára. Hadd tisztitsa meg szivüket, hadd világositsa meg elméjüket az isteni művészet erejéből előtörő égi fény, amely izlést, lelki finomságot, eszményiséget vihet bele egy fogékony nemzedékbe.

Egykor a csatamezőn véreztünk a keresztény eszmények védelmében Európáért. Most a művészet terén szolgálhatjuk az isteni eszményeket az egész emberiség lelkének megtisztitásáért. S e legszentebb kulturmunkában nagy hivatás vár Magyarországra. Ez a mi nemzeti jövőnk s ez lesz a mi világraszóló dicsőségünk. Az anyagiasságban elmerült Európát kell a művészileg szépnek hatásaival felfrissitenünk s visszavezetnünk a legfőbb eszményhez. Erre nyertünk hivatást, mert az a bölcs alkotó, aki czél nélkül semmit sem teremt, nem árasztotta volna el különben a művészi teremtőképességnek annyi zseniálitásával ezt az érzéssel, hangulattal, poézissal megáldott magyar fajt.

A történelem tanit rá, hogy a népfajok idővel úgy elvénülnek, mint ahogy a föld is elsatnyul és elveszti termőerejét. Évszázadokig kell újra pihenniök, hogy valaha ismét erőre kapjanak.

Kétségtelen, hogy egykor eljön az az idő, mikor a kimerült nyugotot egy új népvándorlás fogja felfrissiteni. Ez a népfaj, amely tömegével, szaporodásával közvetetlen fenyeget bennünket, minden valószinüség szerint a szláv elem lesz. Két hatalmas népfaj fog összeroppanni élet-halálküzdelemre: a germán és a szláv. Irtózatos harcz lesz ez, amely teljesen megváltoztatja Európa térképét. Egy új népvándorlás özöne kezdődik meg éjszakról s emez új népvándorlás levonulásának útja dél felé első sorban hazánkba vezet. Faji ellenállásról, fegyveres összemérkőzésről akkor mi közöttünk nem lehet szó. Az a vihar, amely talán még a germán tölgyet is törzsökben töri ketté, tömegerejével el fog seperni bennünket, mint az áradás a porból rakott védgátokat. De szó lehet kulturai ellenállásról. A magasabb műveltség beolvasztó hatásairól, mely a nyers erővel szemben a végső győzelmet — a haladás isteni törvénye szerint — mindig a kulturailag fejlettebb és erkölcsileg tisztább elemnek biztositja.

Azért kell mielőbb a tulfinomuló nyugoti czivilizáczió kezéből átvennünk az egészséges kulturai vezetést, hogy e népvándorlás sodró árja ellen majdan nemzeti egyéniségünket torlaszul odaállithassuk. Igy fenmaradhatunk. Különben eltününk nyomtalanul.

De hát a kulturának minő ágazatában csikarhatjuk ki a vezérszerepet az évszázados művelődéssel rétegezett Európa kezéből?! Semmi

más téren, csak a művésziben. Miért?! Nagyon egyszerü és természetes okoknál fogva.

A művészet virágzása sohasem függ egy nemzet általános értelmi, vagy tudományos fejlettségétől. Ezt egy külön teremtő erő, a művészi zseni produkálja. Ennek a teremtő erőnek pedig az a sajátsága, hogy erkölcsileg tiszta, lelkileg romlatlan népeknek törzséből sarjadzik fel, akik még hinni, szeretni, lelkesedni tudnak. Eszményiség, érzés, tisztaság és naivitás kell a művészethez!

Művészileg szépet csak a művelődés forrásában, erjedésében alkothat a nemzeti erő. Ezért nevezzük a művészetet a kultura virágzásának, mert a túlérett műveltség lenézi a szűzi érzések tisztaságát, a poézist, az ideálizmust és hasznot hajtó gyakorlati térre veti erejét. Megállapodott formákkal dolgozik és megöli báját, naivitását a sablon.

Azért alkalmas a mi mai művelődési érettségünk a művészi termelésre. A világot átalakitó nagy faji mérkőzés még kulturális forrásunkban fog reánk szakadni.

A mi bontakozó kulturánkban tehát ott lesz még akkor az a szűzi hamv, amelylyel a művészetet adhatjuk az új világnak. A művészetet, képzőművészeti és iparművészeti gazdagságában, amelyek csak egy közös törzsnek hajtásai s egyaránt hatnak finomitólag az emberiség lelkületére. A szépség kultuszával, a nemes izléssel fogjuk majd bámulatba ragadni azt az új hóditó elemet, mely elözönli a mi hazánkat is. A magyar zseni alkotásai akkor épp úgy fel fogják tartóztatni a nyers erőt, mint ahogy Athén megállitotta egykor Rómát, az ő virágzó művészetével. És minél mélyebben fognak a nyugati nemzetek sülyedni a vallástalanságban és az érzékiség kicsapongásaiban, annál jobban ki fog veszni művészi ösztönük is; mert művészileg szépet és tisztát csak tiszta lélek alkothat. Már is fenyegeti őket az a dekadens irány, amely a lélekre ható egyszerü igazságok helyett az érzékekre ható rikító formákat és szineket keresi, — rajzban, képben, irodalomban egyaránt.

Igy fog kipusztulni lassankint a túlérett nyugati kulturából végleg a művészi teremtő erő.

Ekkor jövünk mi!

Hazánk lesz az új világ alakulásában a művészet isteni szépségeinek mentő bárkája. Ez a bárka a szép, a jó, az igaz, a nemes csiráit fogja hordozni magában, hogy megmenthesse ezt az isteni kincset a vizözönből. Fényben, hirnévben és dicsőségben új korszakot fogunk nyithatni a következő kornak s hazánk lesz a jövendő világ modern Athénje! Átadjuk az új világnak kulturális erőnknek és gazdagságunknak még eddig be nem váltott kincseit: a művészi zsenit! A szépnek kultuszával tanitjuk meg

hitre, eszményekre, boldogságra a világot. Megtanitjuk arra a lelki összhangra, amely legnagyobb kincse az embernek a földön, isteni jutalma az égben!

Hozzád emelem fel szivemet mindenható Isten, vezesd e népet a te ösvényed igazságára és szeretetére, hogy a művészetnek pázsitos útján emelkedjék Feléd, aki a tisztaságnak, szépségnek és szabadságnak örök eszménye vagy!

RÉVAI ÉS SALAMON KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Leltsz. 8172–1959

GOTTERMAYER N. KÖNYVK. MŰINT. BUDAPEST